

บทที่ 5

จิตสำนึก เพื่อการดำรงอยู่ของการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน
: การต่อสู้ ชัดขึ้น และพลวัต

ในเบื้องต้นนั้น ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นข้อสงสัย ซึ่งเสมือนสมมุติฐานเบื้องต้น 3 ประการ ที่เกิดจากความไม่ลงรอยระหว่างจิตสำนึก / ความรู้ / ความจริง 2 ชุด จนนำไปสู่โจทย์ปัญหา คำถามการวิจัยในครั้งนี้ ความไม่ลงรอยดังกล่าว ได้แก่

ประการแรก CBR เน้นการเสริมพลังแก่คนพิการ(Empowerment) และ สิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียมของมนุษย์ แต่ การให้ความหมายของความพิการและคนพิการของชนเผ่า ชุมชน สังคมส่วนใหญ่มีทิศทางลบ คนพิการมิใช่มนุษย์ เป็นตราบาป เป็นคนไร้ตำแหน่งแห่งที่ (Stigma)

ประการที่สอง CBR มีลักษณะเป็น "การรวมหมู่" และ "กลุ่มชนนิยม" (Inclusion and Collectivism) ที่เน้นการมองปัญหา ตระหนักถึงปัญหาของคนพิการ รับผิดชอบร่วมกัน และมีความเป็นเนื้อเดียวกันของคนในชุมชน และนำไปสู่การดำเนินการแก้ไขปัญหาร่วมกัน แต่วิถีของคนพิการ และสังคม ชุมชนแวดล้อมมีแนวโน้มและส่วนใหญ่ "ต่างคนต่างอยู่" หรือมีความเป็น "ปัจเจกชนนิยม" (Exclusion and Individualism)

ประการที่สาม CBR เน้นการพัฒนาความรู้ ใช้ความรู้ ความสามารถ การทำงานร่วมกันของคนในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ (Insiders) เพื่อบริการ ช่วยเหลือคนพิการในชุมชนของตน แต่ในความเป็นจริง CBR มีวิวัฒนาการมาจากฐานคิดและชุดความรู้โดยคนนอกชุมชน(Outsiders) ได้แก่ นักวิจัย นักพัฒนาองค์กรเอกชน และนักวิชาการตะวันตก องค์การอนามัยโลก หรือ องค์การสหประชาชาติและองค์กรระหว่างประเทศอื่น ๆ

ผู้วิจัยขอเสนอข้อมูล ข้อค้นพบเพื่อตอบคำถามที่ว่า "จิตสำนึก เจตนารมณ์ แบบแผนการให้ความหมายต่อ CBR และคนพิการ ของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR ในชุมชนอำเภอพุทธมณฑล คืออะไรและเป็นอย่างไร? " ท่ามกลางความไม่ลงรอยเหล่านั้น

การตราบาป (Stigma) VS การเสริมพลังอำนาจ (Empowerment)

ประเด็นความไม่ลงรอย ประการที่แรกที่ต้องค้นหา ก็คือ แบบแผนการต่อสู้ ขัดขึ้น ระหว่างการตราบาป (Stigma) และการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) บนงาน CBR ปรากฏการณ์ ข้อมูล ข้อสรุปต่อไปนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนการต่อสู้ ขัดขึ้น ต่อความไม่ลง รอย 2 ระดับใหญ่ ๆ อาจเรียกว่า “ระดับกลุ่มหรือระดับภายนอก” (Group/External Discrepancy) คือ การต่อสู้ขัดขึ้นของจิตสำนึก การดำรงอยู่ระหว่าง การตราบาปต่อคนพิการของ “ในชุมชนและสังคมส่วนใหญ่” (เมื่อเทียบกับจำนวนของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR) กับ จิตสำนึกการเสริมพลังอำนาจของ “ผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR” อีกระดับหนึ่งเรียกว่า “ระดับ ภายในตัวบุคคลหรือระดับภายใน” (Individual/Internal Discrepancy) อันเป็นการต่อสู้ระหว่าง การตราบาปและจิตสำนึกการเสริมพลังอำนาจต่อคนพิการของ “ผู้ปฏิบัติงานโครงการ CBR เอง” ซึ่งจะเสนอเป็นลำดับดังต่อไปนี้

1. การตราบาป (Stigma) ต่อคนพิการของชุมชน และสังคมส่วนใหญ่

ปรากฏการณ์ สภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต การบอกเล่าของคนพิการที่จะนำเสนอ ต่อไปนี้ น่าจะสะท้อนให้เห็นถึง ผลพวงของการให้ความหมายทางลบ การตราบาปต่อคนพิการ ของผู้คนในชุมชน ของอำเภอพุทธมณฑลจำนวนหนึ่ง เช่นเดียวกับ สังคม ชนเผ่าส่วนใหญ่ทั่วไป ที่มองว่าคนพิการมีไขมันสูง เป็นคนที่ถูกตราบาป เป็นคนไร้ตำแหน่งแห่งที่

1.1 คนพิการถูกโดดเดี่ยว แยกแยก อยู่ในภาพลึนหวัง หมดหวังและความเป็น“เหยื่อ”

ปรากฏการณ์ที่คนพิการถูกแยกโดดเดี่ยว โดดเดี่ยวนั้นยังคงมีอยู่ทั่วไปในชุมชนแห่งนี้ เช่นเดียวกับสังคม ชนเผ่าอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นมาในอดีตตราบาปจนปัจจุบัน (Asch and Fine, 1988; Sentumbwe, 1988; Devlieger, 1995; Nicolaisson, 1995) เพราะความพิการขึ้นอยู่กระบบ ความเชื่อ บริบททางสังคม วัฒนธรรม ดังนั้นความพิการในมิติหนึ่งจึงเป็น การประกอบสร้างทาง สังคมและวาทกรรม (Social Construct and Discourse) (Asch, 1984, quoted in Asch and Fine, 1988; Corker and French, 1999) หลักฐานที่เราอาจจะมองเห็นได้ นั้นมีหลากหลาย เริ่ม ตั้งแต่ การเบียดไล่จากคนในครอบครัว การถูกโดดเดี่ยวจากชุมชน เพื่อนบ้าน ไปจนถึงการไม่ ดันรับจากสังคมวงกว้าง

ครอบครัวคนพิการมักปลูกบ้านอยู่อย่างโดดเดี่ยวจากชุมชน อยู่กลางทุ่งนา ไกลจากการเข้าถึงของผู้คน ปิดบ้านเงียบเหมือนไม่มีใครอยู่ ดูเป็นครอบครัวที่เร้นลับ ปิดตัวเองจากโลกภายนอก อาทิ ครอบครัวของ กุ้งหนึ่ง (นามสมมุติ) หญิงพิการปัญญาอ่อน ครอบครัวของลุงสี่ที่มีหลานสาวชื่อสมศรี (นามสมมุติ) พิการสมอง (Cerebral Palsy) ครอบครัวของเสกสรรหนึ่งในคณะทำงาน CBR และแม้ครอบครัวของคนพิการจะมีได้ตั้งอยู่ในทุ่งนา ดังเช่น ครอบครัวลุงสงบ ลุงปาย (นามสมมุติ) ที่ตั้งอยู่ในชุมชนที่แออัด แต่ก็แปลกแยก ถูกมองข้าม ไม่เป็นที่รู้จักเสมือนเป็นครอบครัวที่มองไม่เห็นจากเพื่อนบ้าน ชุมชนใกล้เคียง หากเราได้เข้าไปสัมผัสสภาพในลึก ๆ ของคนพิการเหล่านี้ เหมือนดังที่พวกเราได้ไปเยี่ยมบ้านลุงสงบ เราก็จะเห็นความโดดเดี่ยวสิ้นหวังที่อยู่ภายใน

โสภิตา: แล้วนอนไม่สบายอย่างนี้ลูกรู้สึกเป็นยังไงบ้างคะ หรือว่ารู้สึกอะไรบ้าง?

ลุงสงบ: มันเป็นบางครั้งครับ บางครั้งก็คิด แต่บางครั้งก็ไม่ได้คิดอะไร

ทวี: ที่ว่าคิดนะ.....คิดอะไรหรือครับ?

ลุงสงบ: คิด ...มันเบื่อ ๆ ครับ ...คนเคยทำงาน

ทวี: รู้สึกท้อนะ...

โสภิตา: แล้วคุณเลยยังงั้นเวลาที่คิดถึงหรือว่ารู้สึก

ลุงสงบ: ก็เฉย ๆ ไม่ได้ทำยังไง

โสภิตา: มันหายไปได้อย่างไร? ความรู้สึกเบื่อท้อเนี่ยะ

ลุงสงบ: ทำเฉย ...ไม่อยากจะคิด (นั่งก้มหน้าเงียบ)

เช่นเดียวกับ ลุงใจ (นามสมมุติ) คนพิการที่ถูกตัดขา นั่งล้อเข็น ได้สะท้อนให้เราได้รับรู้ถึงความโดดเดี่ยว เดียวดาย และมีชีวิตที่จำเจ อยู่ไปวัน ๆ

โสภิตา: แล้วตอนนี้ลุงทำอะไรบ้างคะ?

ลุงใจ: เข้ามาก็เทเหยี่ยวของเรา

โสภิตา: แล้วงานบ้านได้ช่วยทำอะไรบ้างคะ?

ลุงใจ: ก็ขุดเดียว ...ไม่ค่อยได้

ทวี: เคยออกไปข้างนอกบ้าน..บ้างไหม?

ลุงใจ: ไม่ไป ออกไปแค่ร้านค้าแค่ซื้อกับข้าวกิน

ทวี: อยากออกไปข้างนอก ไปทำกิจกรรมบ้างไหมครับ?

ลุงใจ: กิจกรรมอะไรก็ไม่ปรารถนา... (สีหน้าเรียบเฉย มองออกไปทางประตูบ้าน)

สภาพเช่นนี้ คนพิการจึงตกอยู่ในสภาพ “เหยื่อ” (Victim) เป็นคนที่ต้องเผชิญกับความเจ็บปวดจากการ “โทษตัวเอง” ซึ่งในทางจิตวิทยานั้น เหยื่อ จะมีวิธีการเผชิญปัญหา 4-5 ขั้นตอน เริ่มตั้งแต่การโทษตัวเอง ซึมเศร้า ไปจนถึงการยอมรับและปรับตัวได้ ซึ่งจะใช้เวลาแตกต่างกัน เช่น 1 เดือน 6 เดือน 5 ปี 10 ปี หรืออาจตกอยู่ในสภาพ “เหยื่อ” ไปตลอดชีวิต (Bulman and Wortman, 1977; Schutz and Decker, 1985, quoted in Fine and Asch, 1988) ซึ่งคนพิการบางคนก็ยอมที่จะตกเป็นเหยื่อ เพราะได้รับผลตอบแทนทางอ้อม (Secondary Gain) (Goffman, 1963) เพื่อต่อรอง การให้อภัย หลีกเลี่ยงการแข่งขันและรับผิดชอบในสังคม อยู่ในสภาพ “งอมืองอเท้า” เรียกร้องและรอรับการช่วยเหลือ เบี่ยงชีพ เป็นต้น

เมื่อถูกโดดเดี่ยว ไร้พื้นที่ ลื่นหวังจากชุมชน สังคม รวมทั้งระบบการดูแลสุขภาพ เยียวยาที่มีอยู่ ที่พึ่งที่พอจะหาได้ ทางออก พื้นที่ที่พอจะมีให้ยืน ระบบสวัสดิการที่พอจะปกป้องของคนพิการ และครอบครัวเหล่านี้ ก็มักจะเป็น “การเยี่ยวยานอกระบบ” และ “ไสยศาสตร์” ปราบปรามการณ์เช่นนี้ หากใช้แนวคิดของ Gennep (1960) มาอธิบาย เราเรียกว่า “สภาวะไร้ตำแหน่งแห่งที่” (Statuslessness or Liminality) ซึ่งอยู่ในขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลง เปลี่ยนผ่าน (Transition) มิได้หมายความว่าเราไม่มีที่ทางอย่างสิ้นเชิง เพียงแต่ยังไม่ระบุ จัดวางตำแหน่งแห่งที่ใหม่ที่แน่นอนให้กับตนเอง จึงทำให้นักคลมีความอ่อนไหว ถูกชักนำได้ง่าย เช่นเดียวกับกรณีของลุงสงบ

ทวี: แล้วระหว่างที่เจ็บป่วยครั้งนี้ไปเข้าที่โรงพยาบาลไหนครับ?

ป้าจันทร์: ไปเข้าที่โรงพยาบาลพุทธฯ ครั้งหนึ่ง

ทวี: ล้มแล้วก็รักษาตนเอง

ลุงสงบ: ไปรักษาที่ปราจีนบุรี

ป้าจันทร์: ไปที่โรงพยาบาลพุทธฯเค้าบอกว่าไม่เป็นอะไร

โสภิตา: แต่เดินไม่ได้.....

ลุงสงบ: บางคนเค้าบอกว่าโดนของ... ก็เลยไปที่ปราจีนบุรี ไปจับเส้น

ทวี: หมอพื้นบ้าน.....

ป้าจันทร์: ทานยาต้มมาเป็นปีกกว่าที่จะนั่งขึ้นมาได้

1.2 การถูกเบียดได้ มองไม่เห็นจากครอบครัวในฐานะสังคมจุลภาค

สภาพของการตกเป็น “เหยื่อ” เป็นสภาพของการ “หมดหนทาง” “ไร้ที่ทาง” รวมทั้งการ “ไม่ยอมรับ” “ไม่จัดนับ” จากคนรอบข้าง สังคม ชุมชน และแม้กระทั่งคนในครอบครัว โดยคนเหล่านั้นอาจรู้สึก คั่นเคย คั่นชิน เป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นอย่างทุกเมื่อเชิอวัน

ดั่ง “ปลื้มจิต” หนึ่งในทีมงาน CBR ของเรา ได้เล่าชีวิตช่วงหนึ่งของเธอ ที่ “ไม่อยู่ในสายตา” ของคนในครอบครัวของเธอให้ผู้วิจัยฟังว่า

...ตอนยังไม่ได้แต่งงาน ไม่มีตั้งคิใช้เลยนะ ไม่มีเลย มีแต่พี่ ๆ น้อง ๆ ให้ เพราะเราไม่มีรายได้ ชักเสื้อผ้าให้เขา ที่แรกกะสบายใจ มีน้องชายสองคน ทำโรงงาน ตำแหน่งดี ก็สบาย พี่สาว พี่ชาย น้องชายเขาแบ่งให้ใช้ แต่ว่า ตอนยังไม่ได้แต่งงาน ยังไม่เคยพกเงินถึง 500 บาทเลย ไม่เคยเลย (น้ำเสียงเน้น ย้ำ) อยากได้อะไรไม่เคยได้ ใส่แต่ของเก่า ๆ ของพี่ของน้อง อยากใส่ผ้าถุงใหม่ ๆ ไม่เคยได้นุ่ง ไม่เคยได้ของใหม่ ๆ ...แต่แม่เขาก็น่าดี แม่เขาผ่อนที่ไว้ให้ ไม่ให้ใคร ที่นี้ผ่อนเสร็จแล้ว ...ตอนจะไปโอนที่ มั่นมน้อยใจใหม่ละ...คือไม่เคยไปนครปฐมไง ก็เลยพาน้องชายมาดูที่หน้าสถานีรถไฟ พอกลับมาแม่เขาบอกว่า...พาน้องไปไหนมาเนีย โอนที่ให้พี่สาวไปแล้ว 3 งาน เขาวางั้น...ฉันก็เลยไม่รู้ว่าจะไง ฉันก็เลยบอกว่า ฉันต้องมีสิทธิหน้า ถ้าเกิดพ่อแม่เป็นอะไรไป ใครจะเลี้ยงดูฉันละ เกิดฉันมีอายุยืนไปเนีย ใครจะเลี้ยงดูฉันละ? ความคิดตอนนั้นคือว่า พออายุ 20 แล้วจะเดินไม่ได้ และไม่เคยพกเงินเกิน 500 บาทเลย ตั้งแต่เป็นเด็กยันเป็นสาวนะ ..เวลาไปเที่ยวไหนเนียไป แต่ไม่ตั้งคิติตัวเลย...

การต่อสู้ “ภายใน” ของคนพิการเพื่อเอาชนะ หรือก้าวข้ามการตราบาป ตีตราของสังคมที่มีต่อคนพิการ อาจมีหลายรูปแบบ หนึ่งในหลายวิธีก็คือ “การต่อรอง” กับสังคม คนใกล้ชิด ที่จะมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) หรือ ผู้จะเอาประโยชน์จากตน เพื่อสร้างความมั่นใจ มั่นคงทางจิตใจของเขาหรือเธอจะไม่ตกอยู่ในสภาพของการเป็น “เหยื่อ” ที่ซ้ำซาก ดั่ง “ปลื้มจิต” เล่าให้ผู้วิจัยฟังในขณะที่เธอจะยินยอมแต่งงานและมีครอบครัว ต่อว่า

...แฟนฉันเป็นคนสุพรรณฯ เขามาขับรถเมล์ตรงสะพานต่างระดับ หน้าปากซอยบ้านฉัน เจอกันหน้าบ้าน เพราะท่ารถเมล์อยู่หน้าบ้านฉัน ..ฝ่ายฉันพูดถึงว่าจะไม่แต่ง จะพูดเดียวจะหาว่ายากย่อ ...ฉันเนี่ยมีคนมาชอบเยอะ แฟนที่อยู่ด้วยกันตอนเนี่ยชี้เหลที่สด คนอื่นนะชาวหล่อกันทุกคน พ่อเขาห่วงฉันจะตาย เขาไม่อยากให้แต่งมีครอบครัว พ่อเสียไปปี เขาก็มาขอใหม่ แม่ก็เลยให้ไปตกลงกันเองว่าแต่งไม่แต่ง ฉันก็เลยบอกว่า แต่งก็ได้ แต่ห้ามพูดว่า “ทำกินไม่ได้” เพราะเรารู้ว่าเราไม่เคยทำงาน เข้าโรงงานอะไรอย่างเงี้ย อยู่แต่บ้าน ไม่เคยออกไปไหน จนถึงทุกวันนี้เขาก็ไม่เคยพูดคำนี้ให้ได้ยิน...

มิใช่คนพิการที่ถูกโดดเดี่ยวเหล่านี้ทุกคน จะมีทางออก และพื้นที่หลงเหลือจะให้นอนได้เสมอไป โชคร้ายไปกว่านั้น สำหรับคนพิการบางคน อย่างลุงปาย (นามสมมติ) อาจไม่หลงเหลือพื้นที่ให้เลย แม้แต่ที่ทางเล็ก ๆ ในครอบครัว ยังถูกเบียดไล่ เบียดหน้าย อย่างปราศจากสายสัมพันธ์ เหมือนครั้งหนึ่งที่พวกเราลงพื้นที่เยี่ยมลุงปาย คนพิการอัมพาต เพื่อให้คำแนะนำและสอนป้าน้อย (นามสมมติ) ภรรยาลุงปายในการทำกายภาพบำบัดที่บ้าน

นักกายภาพ: ยืดขาได้ไหม? (ประคองขา)

ลุงปาย: ... (ทำท่าจะนอน)

ป้าน้อย: จะนอนได้ยังไง ... (เสียงกระซิก หัว ๆ)

นักกายภาพ: จะดูว่าขาจะเหยียดได้หรือเปล่า?

สมศักดิ์: นอน... ค่อย ๆ ลงนะ น้องเค้าทำมาคอยดูตัวอย่าง จะได้ช่วยเค้าได้

ป้าน้อย: จะทำให้หายหรือทำให้ตาย... (เสียงดัง ห้วน ๆ)

สมศักดิ์: ป้า... ก็อย่าไปยั่วให้เค้าโมโหสิ

ป้าน้อย: ไม่ได้ยั่วหรอก ใช้ฉันทำอะไรไม่ได้ตั้งใจเค้าก็ทุบฝากระตัก

สมศักดิ์: ถึงไม่หายแต่ก็ต้องดีขึ้นนะ

ป้าน้อย: อยากหายไหม... ถ้าหายแต่เมื่อยใหม่ให้เลย ตัดทิ้งไปเลยถ้ายุ่งยากนัก จะได้ไม่ต้องทำอะไร มันด่วนไปข้างหนึ่งเอาข้างนี้ไว้ ...
เอาไปก็เอาไปเถอะฉันไม่มีเวลามาปรนนิบัติให้หรอก (เสียงดังและถอนหายใจ)

สภาวะไร้ตำแหน่งแห่งที่ อาจมิได้หมายถึง การขับไล่ออกจากครอบครัวเหมือนกรณีของลุงปาย แต่อาจหมายถึง การพยายามมองข้าม การทำให้ห่าง ไม่ยุ่งเกี่ยว การทำให้สับสนไปจากความทรงจำของญาติพี่น้อง เสมือนหนึ่งว่าไม่มีอยู่ หรือราวกับว่าสังคมนั้นมองไม่เห็นคนพิการ (Murphy et al (1988, quoted in Ingstad and Whyte, 1955) ดังกรณีของลุงประสงค์ (นามสมมติ) คนพิการจากโรคเก๊าท์ ยืนและเดินไม่ได้ ที่พวกเราพบเห็นในพื้นที่

โสภิตา: ที่นอนตรงนั้นของใคร ของคุณลุงประสงค์เองหรือคะ? (มองไปยังที่นอนเก่า ๆ ภายในมุมบ้านบ้านชั้นเดียวเก่า ๆ หลังเล็ก ๆ หลังคามุงสังกะสี)

ลุงประสงค์: ของผมเอง

โสภิตา: ตอนนี้คุณก็อยู่คนเดียวนะซี

ลุงประสงค์: อยู่คนเดียว

ทวี: ช้างบ้านนี้ใครอยู่ (ชี้ไปทางบ้านที่อยู่ติดกัน 2-3 เมตร)
 ลุงประสงค์: นั่น.....บ้านลูกสาว
 ทวี: แล้วเค้ามาหาบ้างไหม?
 ลุงประสงค์: ก็คนนี่แหละ ช้างบ้าน เค้าไม่ได้ให้เงินทองอะไร ผมกินอยู่กับเค้า
 โสภิตา: แล้วอีกคนหนึ่งล่ะคะ
 ลุงประสงค์: ผมก็ไม่รู้....เค้าก็แยกไปแล้ว และก็ไม่ได้เคยมา.....

1.3 การถูกเบียดไล่ ไม่จัดนับ มีเงื่อนไขจากสังคมมหากา

ไม่เพียงแต่ สังคมเล็ก ๆ ภายในครอบครัวหรือในชุมชนเท่านั้น แต่สังคมภายนอกก็มักไม่ต้อนรับ เลือกปฏิบัติ แยกแยะคนพิการไม่แพ้กัน ด้วยเหตุนี้ทำให้ พงษ์ (นามสมมุติ) คนพิการทางร่างกาย แท้ผิตรูปตั้งแต่กำเนิด คนพิการในชุมชนแห่งนี้และเคยไปฝึกอาชีพ ณ สถานฝึกอาชีพคนพิการ ณ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ จนสำเร็จหลักสูตรช่างซ่อมวิทยุ โทรทัศน์ ออกไปทำงานเผชิญกับโลกภายนอก แต่ในที่สุดก็ต้องระเห็จกลับมาอยู่ที่บ้านตามเดิม เพราะไม่สามารถเผชิญกับโลกภายนอกที่ไม่ยอมจัดนับตัวเขาว่าเป็นผู้คนในสังคม เขาไร้เดียงสาเปรียบ เลือกปฏิบัติต่อเขาได้ พงษ์เล่าให้พวกเราขณะไปเยี่ยมที่บ้านฟังว่า

พงษ์: เค้าจะมีส่งไปทำงานตามที่ศูนย์ซ่อม เค้าส่งผมไปอยู่ที่ศูนย์แถวพระจอมเกล้า แต่ว่าเจ้าของไม่ค่อยดีเท่าไร...คือกดดันเรามากไป และเค้าเป็นคนที่ไม่ค่อยช่างไมตรี ผมรับไม่ได้เลยออก ไปกันทั้งหมด 9 คน ทยอยได้ 3 คนแล้วก็ผมอีก 2 คน แล้วก็ออกไป เค้าจะเป็นคนที่โหดเหมือนกัน เค้าจะเอาแต่งงานของเค้า การกินอยู่ที่นี่ใครจะยังงี้ก็ช่าง...คือเค้าให้หากินกันเองให้เบียดเบียนวันละ 30 บาท ไปฝึกที่สวนหลวง ร.9 ช่วง 2 ทุ่มนี้เค้าจะปิดร้านไม่ให้ออก และเค้าก็บอกว่าห้ามออกไปไหนเพราะว่าเค้ารับสภาพเราไม่ได้เพราะว่าเราเป็นคนพิการเดี่ยวจะทำให้ร้านเค้าเสียยังงี้... ถนนก็ให้ข้ามเองรถ 2 เลนอย่างนี้ผมก็ต้องตื่นตั้งแต่ 7 โมงเช้ามาเปิดร้านให้เค้า ...ผมรู้สึกท้อแล้ว ว่ามันจะต้องไปเจออะไรอีก เราไม่มีกำลังใจที่จะไป จึงตัดสินใจกลับมาอยู่บ้าน

จากการถูกตราหน้า แยกแยะจากชุมชน สังคม คนพิการจำเป็นต้องใช้ “ความพยายาม” หลายนเท่าตัวเมื่อเทียบกับคนปกติทั่วไป เพื่อจะสร้างความเชื่อมั่น เชื่อถือ ความทัดเทียม เสมือนหนึ่งว่า การที่คนทั่วไปจะยอมรับคนพิการให้มีความทัดเทียมนั้น ต้องก้าวข้ามกฎเกณฑ์ “เงื่อนไข” บางสิ่งบางอย่างที่คนในสังคมส่วนใหญ่กำหนดหรือสร้างไว้ อันเป็นการให้

ความชอบธรรมของ "ความเป็นคนปกติทั่วไป" (Normalization) (Goffman, 1963) ไม่ว่าต้องเป็นมาตรฐานของ "คนเก่ง" "คนดี" "ประพุดดี" "เป็นตัวอย่าง" เช่นเดียวกับการสร้างเครดิตและการหาคนค้าประกันในการกู้ยืมเงินประกอบอาชีพ ของลุงสมโภชน์ (นามสมมุติ) คนพิการชาชาติที่มีการถกแย้งกันในการประชุมครั้งหนึ่ง ณ อบต.บ้านเหลื่อง

สมศักดิ์: ผมขออนุญาตพูดถึงเรื่องเงินกองทุนหมู่บ้านพอดี ผมก็เป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านอยู่ ที่บอกว่ามีคนพิการสามารถที่จะกู้ยืมเงินกองทุนตรงนี้ได้ จริงครับ แต่คนค้าล่ะครับ ใครจะเป็นคนค้าให้ คนพิการไม่มีใครกล้ามาค้าหรรอครับ เพราะว่าต้องใช้ถึง 3 คน

คนพิการ: ใช่ค่ะ ไม่มีใครกล้าค้าหรรอ

นายก อบต.: ผมก็ค้าลุงสมโภชน์เป็นประจำ ค้าไปกู้เงินที่จังหวัดผมก็ค้า

ลุงสมโภชน์: เราก็ทำความดีไว้ก่อน ถ้าไม่ดีก็คงไม่มีใครช่วย....

1.4 คนพิการคือ "เครื่องมือ" การสร้างภาพลักษณ์ของคนทั่วไป

นอกจากคนพิการอาจมิได้อยู่ในฐานะทัดเทียมกับคนทั่วไปแล้ว คนพิการอาจเป็นสัญลักษณ์หรือ ที่ทางของ "การทำบุญเพื่อล้างบาป" การบริจาคเพื่อสร้างบุญกุศล เป็นบันไดหรือ เป็น"เครื่องมือ"ให้คนทั่วไปใช้เป็นที่ก้าวข้ามไปสู่ความมีหน้ามีตาในสังคม "สร้างภาพลักษณ์" ของความเป็นคนดี ในสังคมเท่านั้น ดังที่ปลื้มจิตเล่าให้ฟังถึงบรรยากาศการไปร่วมงาน "วันคนพิการ" ที่แท้จริงแล้ว เป็น "วันของการสร้างภาพลักษณ์" ของหน่วยงาน และกลุ่มบุคคลในสังคมเท่านั้น

ปลื้มจิต: ...วันนั้นที่ไปที่ไปองค์พระ มีจัดงานคนพิการ...คนที่มารับแจกใบประกาศ...มีหน้ามีตา ให้คนพิการมานั่งรอ คนพิการไม่มีบทบาทแล้วตอนที่ไปเปิดลังน้ำแข็งเค้าก็ไม่ได้ติดป้ายไม่ให้เปิด คนที่อยู่ที่ประจำสงเคราะห์ยื่นออกมาว่าเลยว่าจะเอาไว้รับแขกมีระดับ...คนพิการคิดซิ พวกเราไม่มีระดับมาทำไม กาชาด หน่วยงานของนครปฐมมาทั้งหมด ... แล้วข้าวสังฆมาทำไม สังฆมาแล้วไม่แจก

2. จิตสำนึกแห่งการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) คนพิการของผู้ปฏิบัติงาน CBR

ท่ามกลางการให้คุณค่าทางลบ การตราบาปต่อคนพิการ ของผู้คนส่วนหนึ่ง และอาจเป็นผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนของอำเภอพุทธมณฑล และสังคมวงกว้าง เมื่อเทียบกับจำนวนของผู้ปฏิบัติงาน CBR ทำให้ผู้ปฏิบัติงาน ในโครงการ CBR ต้องทำงานอย่างหนัก พยายามสร้างแบบแผนและจิตสำนึก เพื่อเอาชนะะ ต่อสู้ ขัดขึ้นต่อการให้คุณค่าทางลบ และการตราบาปของผู้คน ซึ่งเป็นความรู้ความจริงอีกชุดหนึ่ง

2.1 การมองเห็นศักยภาพ และการให้โอกาสคนพิการอย่างเท่าเทียม

การได้ลงพื้นที่ การมีประสบการณ์ตรงในการทำงานร่วมกันกับคนพิการในทีมงาน และได้เห็นตัวอย่างคนพิการซึ่งถือเป็นปฏิสัมพันธ์ร่วม (Mixed Contact) เพื่อการเปลี่ยนผ่าน (Goffman, 1963) การมีสัมพันธภาพร่วมกัน (Relationship) เพื่อการเสริมพลัง (Gutierrez, Parsons and Cox, 1998) ซึ่งถือเป็นหัวใจ และเป้าหมายสำคัญของงาน CBR ที่ถูกตอกย้ำตลอดกว่า 10 ปีที่ผ่านมา (ILO, UNESCO and WHO, 1994; Thomas and Thomas, 2003) ทำให้ทีมงานโดยเฉพาะคนที่มิใช่เป็นคนพิการ มองเห็นศักยภาพ และคุณค่าภายในของคนพิการ เริ่มตั้งแต่การยอมลดตัวลงมาทำงานร่วมทำงานร่วมกับคนพิการ อย่างเท่าเทียม และการยกยู่ให้ เสกสรร ชายพิการอัมพาตที่อ่อนล้า นั่งล้อเข็น วัย 32 ปี หนึ่งในทีมงานเป็น ประธานของคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการประจำอำเภอพุทธมณฑล และให้เกียรติ ให้โอกาส กับประธานคนนี้ ในฐานะตัวอย่างของคนพิการที่ต่อสู้ชีวิต คนพิการแนวหน้าและมีความรอบรู้และมีส่วนทำให้มีความเข้าใจ ภาคภูมิใจในคนพิการ นอกจากนี้พวกเขายังมองเห็นถึงศักยภาพของคนพิการในมิติต่าง ๆ อีกด้วย

ฉลอง: มีอีกอย่างหนึ่งที่ผมจะเล่าให้ฟังก็คือเมื่อเข้านี้ ผมดูรายการหนึ่งมีคนพิการมาออกรายการคือเค้าต้อรถเข็นที่เป็นรถเข็นขาย คือเค้านั่งอยู่บนรถเข็นแล้วเค้าก็ทำ ผมคิดว่าเค้ามีความพยายามมากเลยที่จะต้อรถเข็นให้ได้มันลำบากมากนะครับ สำหรับคนพิการที่ต้องทำงานแบบนี้ แต่คนนี้เค้ามีความพยายามมากเลย ผมเห็นแล้วรู้สึกว้าเค้าเก่งมาก

สมศักดิ์:แล้วมันมีอยู่ตอนหนึ่งผมบอกให้มาเถอะเพราะว่าเราจะได้แสดงตัวให้สังคมได้รู้ อย่าไปปิดบัง เพราะว่าระดับคนพิการที่เป็นนายก อบต.ก็มีซึ่งอยู่ที่นครชัยศรี ผมก็ไปยกตัวอย่างให้เค้าฟังนะ และถ้าเกิดคนวัยหนุ่มสาวออกไปเล่นการเมืองแล้วถ้ามีคนเค้าเชื่อถือก็สามารถได้รับ

เลือกเป็นนายกก็ได้ ไม่น่าอับอายเลยการที่เรามาประชุมเพราะทำให้เรามีโอกาสไปพบกับคนอื่น

....เมื่อวันเสาร์ผมไปร่วมประชุมกับคนพิการที่วัดไร่เกะ ก็พบกับคุณ นันทิยา สิ่งที่ผมปลื้มใจวันนั้นผมได้เห็นคนพิการมาร่วมมือกัน ประมาณ 30 คนนะ พอตีผมต้องกลับมาก่อน ที่จริงอยากจะอยู่ก็ติด ธุระ สิ่งที่ผมปลื้มใจที่คนพิการแสดงความคิดเห็น เรื่องที่เราลำบาก เดือดร้อนเราจะลืมไปเลยเราจะมีความสุข นี่คือนี่สิ่งที่ผมไปพบเห็นมา อันนี้ก็ขอแสดงความขอบคุณด้วยนะครับว่าประสบความสำเร็จในเรื่องรวมคนพิการได้อันนี้ผมอยากให้เกิดบ่อย ๆ นะ ทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นสิ่งที่ดีมาก

2.2 การมองเห็นมิติการช่วยเหลือ การบริการคนพิการที่หลากหลาย

พวกเรามองเห็นมิติการพัฒนา บริการคนพิการใหม่ ๆ เช่น การฟื้นฟูด้านอาชีพ ทักษะทางสังคม เป็นต้น นอกเหนือจากการสงเคราะห์ แจกข้าวของ เงินทอง เครื่องใช้แก่คนพิการ เพียงมิติเดียว ดังได้สะท้อนถึงประสบการณ์ในพื้นที่และการได้ทำงานร่วมกันว่า

อนันต์: พูดถึงว่าตอนนี้เรามีแต่รถเข็นอย่างเดียว แล้วเราจะเข็นกันไปถึงไหน บางทีคนต้องการมี 10 แต่เราเรามี 20 เราก็ต้องถามความต้องการของเค้าว่าจุดประสงค์ที่ต้องการให้ช่วยเหลือเรื่องอะไรก็ต้องแจ้งเข้ามา เช่น ต้องการขายลอตเตอรี่นอกจากที่จะให้วิลแชร์แล้ว เราจะขอเค้าตรงนี้ได้ไหม?

เสกสรร: อยากจะบอกว่า ...เงิน 500 (เบี้ยยังชีพ) มันไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูเค้าได้ตลอด ถ้าพ่อแม่เค้าตายไปแล้วคนพิการยังอยู่ ...ก็คือ เดือนละ 500 เราได้มาก็แค่ค่ายา ซึ่งมันก็ได้ทุกเดือนแต่ว่าความภูมิใจมันไม่มี คือเราอยากได้เงินมาประกอบอาชีพ ตอนนี้ผมก็เลี้ยงไก่ ขายได้บ้างไม่ได้บ้าง แค่ออซื้อข้าวให้ไก่กิน มันก็ดีมันมีความสุข ตอนนี้เราก็ได้เงินค่าขายไก่ มาเป็นค่ายา มันก็ทดแทนเงิน 500 ได้ มันมีความสุขในใจ

2.3 การตระหนักถึงจุดอ่อน (Awareness to Weakness) แสวงหาจุดแข็งคุณค่ามีอยู่ (Seeking to Strength /Asset)

คนพิการ และแม้แต่คนในสังคมโดยทั่วไป มักให้ความสนใจ หมกมุ่นกับ ความพิการ “ความบกพร่อง” “ความสูญเสีย” ที่ตนเองหรือคนพิการมีอยู่ โดยการแสวงหาแนวทางเพื่อ ขจัด “ความบกพร่องและสูญเสีย” นั้น แม้ว่าในความเป็นจริงอาจทำไม่ได้หรือทำได้ยาก จน กลายเป็นความ “โหยหา” สิ่งทีสูญเสียที่ไม่มีวันได้คืน จนทำให้ไม่มีโอกาสได้พบทวน ขบคิดใน ศักยภาพ คุณค่าในตัวเองที่มีอยู่ หรือเหลืออยู่ อันเป็นบันไดขั้นสำคัญของการเสริมพลังอำนาจ ของตน แต่พวกเราพยายามที่จะมองข้ามความสูญเสีย แสวงหาจุดดีและคุณค่าเหล่านั้นเท่าที่ พวกเราจะมองหาได้

ผู้วิจัยเป็นคนหนึ่งที่พยายามแสวงหาจุดแข็ง ของทีมงาน CBR โดยเฉพาะ “กลุ่ม คนพิการ” 3-4 คนที่เข้ามาทำงานร่วมกัน ที่อาจถือเป็น “แบบอย่าง” พิจารณาในชุมชนแห่งนี้ แม้ว่า พวกเขาจะมีข้อจำกัดอยู่บ้าง ตั้งแต่แรกเริ่มในการดำเนินโครงการร่วมกัน

...ผมว่าก็มาช่วยเสริมกันนะอย่างคุณปลื้มจิต ก็มีข้อดีบางอย่างโดยเฉพาะ การแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์แม้จะอ่าน เขียนหนังสือไม่ได้ เหมือนกันที่พนา เค้าไม่เคยขาดเลยนะ อย่างน้อยก็รู้สึกว่าคุณเค้าใส่ใจ แต่ว่าเรา อาจจะต้องช่วยกันเราอาจจะไม่ต้องมีเงื่อนไขในการทำงานร่วมกันนะ เรา อยากให้เค้าเข้ามาตัดสินใจเอง ผมก็รู้สึกว่าหลายคนพัฒนา ...

ซึ่งก็เป็นที่น่าดีใจว่า เมื่อมีการทำงานร่วมกันไประยะหนึ่ง “กลุ่มคนพิการ” เหล่านี้ เริ่มมองเห็นศักยภาพกันและกัน และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนงาน CBR ได้เป็นอย่างดี ดังที่ “พนา” ได้ เล่าให้ผู้วิจัยฟังถึงบรรยากาศ และมุมมองที่พนามีต่อเพื่อน ๆ คนพิการในทีมงานว่า

...แล้วเข้มแข็งขึ้น ความสามารถดีขึ้นครับ ..อย่าง ‘พิริภา’ ความจำดี สามารถให้ข้อมูลได้เกี่ยวกับงานที่เราทำเนี่ย ‘พีปลื้มจิต’ ความจำเป็นเลิศ เลย คนพิการถามอะไรตอบได้หมด ข้อมูลเยอะ ...ผมนี้ความจำไม่ดี เพราะ ผ่าตัดสมอง ‘เสกสรร’ นี้เกี่ยวกับงานสมาคม (คนพิการ) โดยตรงเลย ตั้ง ญี่ปุ่น งานไอแอลเข้ามา (IL=Independent Living) ...เสกสรรเข้ามาทำงาน ก็เพราะผมกับอาจารย์ไปเยี่ยมเขาที่บ้าน เสกสรรเวลานั้นกับเวลานี้ ผิดกัน เป็นคนละคนเลยครับ จากก่อนที่เราไปเยี่ยมเขา เขานอนแต่ในบ้านไม่ทำ อะไรทั้งสิ้น อยู่เฉย ๆ ตอนนี้เราไปทำอะไรขึ้นเยอะ เป็นผู้นำคนพิการใน อำเภอเรา ลึก ๆ ผมภูมิใจที่ช่วยเขาได้ ดีใจไปกับเขาด้วย ...

2.4 การขยายคุณค่าและทักษะแห่งการเสริมพลังอำนาจของคนพิการสู่สาธารณะ

ประสบการณ์ การเรียนรู้ที่มองเห็นคุณค่า ศักยภาพของคนพิการจะถูกแบ่งปันในที่ทำงานของพวกเขาเท่านั้น สิ่งเหล่านี้ยังถูกขยาย ถ่ายทอด เพื่อส่งต่อคุณค่านี้ของผู้นำชุมชน คนพิการในชุมชน และสังคมทั่วไป อีกด้วย โดยเฉพาะการถ่ายทอด สื่อสารคุณค่าเหล่านี้เกือบทุกที่ในการประชุม พบปะกับผู้นำชุมชน และการจัดทำประชาวิจรรย์แก่สาธารณะ 3-4 ครั้ง ที่ผ่านมามีที่ “ผู้ใหญ่เตรี” ได้ถ่ายทอดการเสริมพลังอำนาจนี้ แก่ผู้นำชุมชนแห่ง ตำบลบ้านขาว ว่า

ผมเรียนถามท่านนายก อบต. ผู้พิการที่แขนขาด พูดถึงว่าทางอบต.จะรับเข้ามาทำงานมันจะผิดระเบียบไหม เช่น ค่าแขนขาด ค่าต้องการทำงาน แต่เมื่อไปสมัครงานตามโรงงาน..บอกแขนพิการเค้าไม่รับ นี่เป็นปมด้อย ผมอยากได้งานทำแต่ไม่มีใครรับ ก็พูดที่มหาวิทยาลัยมหิดล ก็ตั้งหลายคณะผมมองแล้วท่านผู้รู้ทุกอย่าง ให้โอกาสสำหรับผู้แขนขาด ค่าเริ่มต้นไม่ได้ ถอนหญ้าได้ แต่ว่าเราเอาผลงานเต็ม ๆ มันก็ยากแต่ถ้าเค้าตั้งใจทำงานเค้าน่าจะรับ เค้าไม่ต้องการที่จะให้เงินเค้าแต่เค้าต้องการได้ทำงาน แต่เค้าสามารถทำได้ อยากให้ อบต.แบบนี้มันมีเงื่อนไขในการรับสมัครไหม...

2.5 การขยายพื้นที่และตัวตนของคนพิการ

หัวใจสำคัญประการหนึ่งของงาน CBR คือ การให้ชุมชน โดยเฉพาะคนพิการในชุมชนเป็นผู้ดำเนินงาน CBR ด้วย “คนพิการ” เอง ทั้งนี้เพื่อความยั่งยืนและการกำหนดนโยบายสวัสดิการสังคม กิจกรรมต่าง ๆ ที่ตอบสนองได้ตามความต้องการของ “ผู้ใช้บริการ” อย่างแท้จริง ซึ่งเรื่องนี้ ก็เป็นเจตนารมณ์ จิตสำนึกของพวกเขาเช่นกัน

โสภิตา: คือภาพที่เราอยากเห็น คือตอนนี้เหมือนเราคิดให้กับคนพิการเป็นส่วนใหญ่อย่างที่ท่านนายก (อบต. บ้านเหลียง) บอกว่าให้เขียนโครงการมา จริง ๆ เราเขียนได้ แต่จริง ๆ มันไม่ได้ออกมาจากกคนพิการอยากให้คนบ้านเหลียง คนพิการเกิดการ “รวมกลุ่มกัน” ... คนพิการแต่ละประเภทเค้าจะรวมกลุ่มกันยังไงเค้าจะไปเรียกร้องหรือจะไปขอโอกาสจากคนอื่น การเรียกร้องฟังดูมันอาจเป็นทางลบ จริง ๆ แล้วถ้าคุณจะไปขอโอกาสจากคนอื่นคุณต้องมีพลังกลุ่ม จะต้องมีการประชาคม

“การรวมกลุ่ม” มีนัยยะของการฝึกกำลังของ “คนใน” “คนพิการ” ที่ดูไร้อำนาจเป็นผู้มองไม่เห็นในชุมชน ให้กลายเป็น “ผู้มีอำนาจ” และสะดุดตาสะดุดใจของผู้คนโดยเฉพาะผู้นำชุมชน ที่พึงรับผิดชอบต่อพวกเขาในฐานะสมาชิกในชุมชน และพลเมืองของประเทศด้วย แต่ทว่า

เป็นการผลักดัน ยุยงจาก “โสภิตา” ซึ่งเป็น “คนนอก” ซึ่งเธอก็เหมือนรู้อยู่แก่ใจว่า ถ้อยคำดังกล่าวอาจดู “ขัดขึ้น” กับความคุ้นชินของคนพิการ ชาวบ้าน และผู้นำชุมชน ที่ได้ฟังได้ยินในวันนั้น แต่เธอก็คงเห็นว่า ถึงเวลาแล้วที่ คนพิการต้องต่อสู้เพื่อตัวเอง มากกว่าให้ คนอื่นหรือเธอคงเห็นว่าคงเป็นไม่ได้หาก “คนนอกมาต่อสู้เพื่อคนใน” หากคนในไม่ตระหนักว่านี่คือ ปัญหาของตนเองและรับรู้ “การรวมกลุ่ม” อันหมายถึงการสร้างพลังจากคนใน การขยายพื้นที่และตัวตน คือทางออกหนึ่งที่พวกเขาจะหลุดพ้นจากการกดขี่และไร้อำนาจ ... เธอกำลังกระตุ้นจิตสำนึกของคนพิการและคนใน

2.6 การเสริมพลังอำนาจจาก “พวกเดียวกัน”

ไม่เฉพาะทีมงานที่มีไซคนพิการเท่านั้น ที่มองเห็นคุณค่า ศักยภาพ และนำไปสู่การเสริมพลังอำนาจให้กับคนพิการ คนพิการในทีมงานเองก็เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนผ่านจิตสำนึก การเสริมพลังอำนาจคนพิการด้วยกันเองมากยิ่งขึ้น เพื่อการก้าวข้ามจากการถูกยึดเยียดตราประทับ (Stigma) ที่สังคมมีต่อคนพิการ

ปลื้มจิต: ปลื้มจิตว่าความคิดอย่างนี้นะถ้าคนพิการเค้าก็จะมีปมด้อยนะ ทำไมคุณให้คนดี แต่เราต้องทดสอบว่าถ้าให้เค้าเยี่ยม (เงินกู้ประกอบอาชีพ) แล้ว เค้าจะคืนไหม ที่ให้เครดิตกับคนดีแล้วเป็นยังไง... เราต้องทดลองนะ ...ให้เค้าเห็นว่าคนพิการสัก 5 คน คนดีสัก 5 คนต่อปีนะ เราดูสิว่าใน 10 คน คนพิการจะมาส่งกี่คน คนดีจะส่งกี่คน ที่นี้เราจะมีตัววัดนะว่าใครที่จะทำได้ไม่ได้...

พนา: ในเรื่องคนพิการ ต้องหาเครือข่ายคนในชุมชน และคิดว่าคนพิการสามารถที่จะทำอะไรได้มากกว่านี้ พวกเราเข้าใจ แต่ว่าข้างนอกไม่เข้าใจอยากให้ทำประชาวิจารณ์เพื่อที่จะได้ให้คนอื่นได้เข้าใจด้วย ก็ให้ อบต. เรียกคนพิการมาประชุม แล้วให้คนพิการออกความคิดเห็น มาทำความเข้าใจกัน เป็นการสร้างความเข้าใจและเป็นการหาเครือข่ายด้วย

วิภา: เหมือนรายคนที่ซื้อถั่วงอก บอกให้เค้าจดทะเบียน ทำบัตรคนพิการแล้วไม่ยอมทำ ปูย่าอยากให้เรา แต่ว่าพ่อแม่ไม่ให้ทำ เค้าคิดว่าลูกเค้าไม่พิการ ที่แจกรถเข็นเค้าก็ไปว่า ว่าทำไมไม่เห็นเอามาให้เค้าบางเลยไม่บอกเค้าเลย ฉันก็บอกว่าเวลาฉันวิ่งเต้นทำสมุดคนพิการทำไมไม่ทำแล้วยังจะให้ฉันไปเอาได้ยังไง เพราะว่าไม่มีหลักฐาน เค้ามาว่าฉันฉันเลยตอบไปอย่างนั้น แล้วฉันบอกว่าให้วิ่งเต้นมาสิแล้วฉันจะทำให้

ความรู้สึก และท่าทีการเสริมพลังอำนาจดังกล่าว เปรียบเสมือนการก้าวข้าม "การตราบาป" (Stigma) การลดหรือการจัดความแปลกแยก (Discrepancy) ระหว่าง อัตลักษณ์ทางสังคมที่เสมือนจริง (Virtual Social Identity) และนิสัยแห่งความคุ้นชิน (Stereotype) กับ อัตลักษณ์ทางสังคมที่เป็นจริง (Actual Social Identity) (Goffman, 1963) ที่มีต่อคนพิการนั่นเอง

แต่ทว่า การเสริมพลังอำนาจ ก็ได้ก็เป็นสิ่งที่ได้กันอย่างง่ายดาย ในกลุ่ม "ผู้ไร้อำนาจ" อย่างคนพิการก็เช่นเดียวกัน จะเห็นได้จากโครงการ CBR ณ อำเภอพุทธมณฑลแห่งนี้ มีคนพิการเข้าร่วมเพียง 4 คน ที่สำคัญคือ มีคนพิการเพียงไม่กี่คน อาทิ ปลื้มจิต เสกสรร ที่พอจะแสดงความคิดเห็น ชี้นำการทำงาน CBR ได้บ้าง จึงถือได้ว่าเป็นปัญหาประการหนึ่ง ดังที่พี่สมศักดิ์ และผู้ใหญ่เสรี กล่าวในที่ประชุมครั้งหนึ่ง เสมือนกระตุ้นเตือนคนพิการที่อยู่ในโครงการได้ตระหนัก ทบทวนตนเองและหาทางออก ว่า

สมศักดิ์:ที่หนักใจอีกอย่างหนึ่ง คือว่าคนพิการของเราไม่ค่อยแข็งแรง แนวร่วมของคนพิการยังไม่ค่อยมีเครือข่าย อย่าให้คนที่ไม่พิการมาคอยสนับสนุน มันผิดเป้าหมายของเราที่จะทำ เพราะว่าเราต้องการให้คนพิการของเราแข็งแรง เพราะฉะนั้นต้องดึงพวกนั้นที่มีกำลังวังชาดี เข้ามาช่วยงานลักษณะที่เราทำเหมือนเป็นพี่เลี้ยง ถ้าคนพิการแข็งแรง แล้วเราก็ต้องถอยออก ฝ่ายทางการเค้าจะมองว่าพวกนี้ เข้ามาช่วยเพราะแฝงประโยชน์ อย่างผมหรือคุณอนันต์ เข้ามาเลือกตั้งหรือเปล่า? ถึงมาช่วยเหลือ เค้าไม่ได้มองหรือว่าเรามีจิตใจที่จะมาช่วยเหลือจริง ๆ ผมถึงบอกว่าผู้พิการควรจะหาแนวร่วมพยายามดึงออกมาละ ถ้าเป็นแบบนี้มันต้องล้มเพราะมันไม่แข็งแรง พณาออกมาดี ปลื้มจิตดี ก็ยังมีคนที่คอยรับประโยชน์อย่างเดียว ทีนี้ผมเห็นใจนะพวกที่ออกมา ต่อสู้จนทำให้พวกผมยอมรับว่ามีคนพิการอยู่

เสรี: ตอนนี้มีแค่ 4 คนที่เข้าใจ แต่ว่าถ้าเราประชุมมันก็จะได้มีการทำความเข้าใจกันเพิ่มมากขึ้น ถ้าเราสร้างความเข้าใจต่อผู้พิการว่าเราดำเนินการไปถึงไหน มันก็จะเป็นเหมือนการ บอกปากต่อปาก

3. แบบแผนการต่อสู้ ขัดขึ้น หล่อหลอม การตราบาปและการเสริมพลังอำนาจภายในตน

การนำเสนอปรากฏการณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ ขัดขึ้นกับความไม่ลงรอย "ระดับกลุ่ม" หรือ "ระดับภายนอก" (Group /External Discrepancy) ระหว่างชุดความรู้ ความจริงแห่งการตราบาปต่อคนพิการ ของผู้คนอื่น ๆ ในชุมชน กับการเสริมพลังต่อคนพิการของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR แต่แท้ที่จริงการต่อสู้ ขัดขึ้นต่อความไม่ลงรอยดังกล่าวยังปรากฏใน "ระดับปัจเจก" หรือ "ภายในตัวตน" (Individual/ Internal Discrepancy) อีกด้วย ดังที่จะนำเสนอต่อไปนี้

3.1 การตราบาป กลับกลายเป็น การเสริมพลังอำนาจเมื่อ "หลังชนฝา"

ใน "คนพิการ" จะเห็นได้ว่าสถานะแห่งการ "ถูกตราบาป" "ไร้ตำแหน่งแห่งที่" "การเป็นเหยื่อ" แม้ดูเหมือนจะเป็นการกดทับ สร้างความทุกข์แก่คนพิการ แต่ในบางมิติก็เป็น "เชื้อเพลิง" "แรงกระตุ้น" ที่คลุกกรุ่นอยู่ภายในคนพิการได้เช่นเดียวกัน กลายเป็นความ "เพียรพยายาม" "มุมนานะ" ดังเช่น "พนา" คนพิการหนึ่งในทีมงาน ด้วยความอยากมีอาชีพที่ไปสมัครงานหลายแห่งไม่มีใครรับ จนกระทั่งผู้วิจัยได้ประสานงานให้ทำงาน ณ ร้านถ่ายเอกสารแห่งหนึ่ง จนสำเร็จ และแม้ว่าค่าสุดพนาถูกลดเงินเดือนจาก 4,000 บาท เหลือเพียงเดือนละ 3,000 บาทตนโดยนายจ้างให้เหตุผลว่า งานในร้านน้อยและมี "เพื่อนร่วมงาน" หลายคนเห็นว่า "ไม่ยุติธรรม" สำหรับเขาที่พนาได้เงินเดือน ค่าตอบแทนเท่ากับเขา ทั้งที่พนาทำงานได้น้อยกว่า ซ้ำกว่า... ซึ่งพนาก็ยอมรับ ยินยอมต่อเหตุผลเหล่านี้โดยปราศจากการขัดขึ้น ตอรองใด ๆ และสะท้อนถึงพลังที่อยู่ในภายใน กับผู้วิจัยว่า "ผมตั้งใจจะทำงานนี้ต่อไป อยากทำวันนี้ให้ดีที่สุด หากไม่มีสมาธิ ไม่ตั้งใจจดจ่อต่อสิ่งที่ทำ ผลงานที่ได้มักไม่ดี ไม่สร้างความหวังแบบเลื่อนลอย" รวมทั้งปฏิเสธที่จะให้ผู้วิจัยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว เพราะพนามองว่า เป็นปัญหาระหว่าง "ลูกจ้างกับนายจ้าง" ไม่เกี่ยวข้องกับคนภายนอก และน่าจะคลี่คลายไปได้ในอนาคต แม้ในสายตาของคนภายนอกอาจมองว่า พนา อยู่ในภาวะ "จำทน" "จำยอม" "ถูกกดขี่" แต่พนามี "นิยามและเหตุผล" ของตัวเองตอบรับท ปรากฏการณ์นี้ ดังที่พนาบอกถึงความรู้สึกต่อเรื่องนี้ว่า ในการให้สัมภาษณ์ครั้งหนึ่งกับผู้วิจัยว่า

...ไม่ครับ...ผมไม่รู้สึกว่าต้องทนที่ต้องทำงาน สภาพอย่างนี้ รู้สึกทรมานทน..ไม่มี ทำไปเรื่อย ๆ ผมคิดไว้แล้วว่า ถ้านายจ้างไม่ไล่ออกผมก็ไม่ออก ผมก็เข้าใจว่าถ้าเขาไม่ได้ทำอะไรเขาก็อยู่ไม่ได้ ถ้าเขาจ้างเราแล้วเขาขาดทุนเขาก็ไม่จ้างเรา เขาเป็นรูปพ่อค้าครับ ..ต้องสู้ครับ เคยล้มในมือ

(มหาวิทยาลัยมหิดล) ที่หนึ่งครับ หายหลังเลย เดินส่งหนังสืออยู่ สบายเป๋ มั่นหนักครับ.. พ่อแม่ก็บอกว่าให้ทำไปก่อน หมดแชร์ค่อยออก เพราะถ้าออกตอนนี้ไม่มีใครส่งแชร์ เสียชื่อเสียงอีก ...ถึงเวลานั้นค่อยคิดอีกที ไม่มีปัญหาอะไรก็ทำไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเบื่อจริง ๆ

เช่นเดียวกับ “ลุงสงบ” คนพิการในชุมชนที่อัมพาตมากกว่า 2 ปี และไร้การฟื้นฟูสมรรถภาพและช่วยเหลือใด ๆ จากภาครัฐ เอกชนและคนในชุมชน ทันทีที่พวกเรายื่นมือเข้าไปช่วยเหลือ โดยการแนะนำ และให้เงินสนับสนุนในการจัดหา ช้อนถูทราย รอก และเชือกในการทำกายภาพบำบัดเบื้องต้น 3 วันหลังจากนั้น ลุงสงบสามารถนอนพลิกคว่ำ ลูกขึ้นมานั่งได้ ลุงสงบใช้มือดึงเชือกผ่านรอกผูกข้อเท้าตัวเอง ดึงขึ้นลงจากวันละ 50 ครั้ง เป็น 100 เป็น 500 ครั้ง 1000 ครั้ง ทำมากเกินไป.. จนกระทั่ง “ปัสสาวะเป็นเลือด ไขขึ้น” และต้องหามส่งโรงพยาบาล เพราะ “ความมุมานะ” “มีความหวัง” อยากจะให้ตนเองดีขึ้น พัฒนาขึ้นนั่นเอง

“วิภา” คนพิการหนึ่งในทีมงานของพวกเราก็เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยเคยสัมภาษณ์เธอเกี่ยวกับคติพจน์ หลักคิดในการใช้ในการดำเนินชีวิตของเธอ วิภาตอบผู้วิจัยอย่างครุ่นคิดอยู่พักหนึ่ง และบอกกับผู้วิจัยว่า

...ฉันไม่รู้จะไปหาหลักตรงไหนอาจารย์.. ฉันไม่รู้จะไปหาแนวคิดอะไรตรงไหน บางครั้งฉันก็คิดไม่ออก ฉันก็คิดน้อยใจตัวเองเหมือนกัน บางครั้งฉันก็นอนร้องไห้ แม่..เราก็ไม่แน่ใจเหมือนกันว่าเขาจะให้เราหรือไม่ให้เรา(ทรัพย์สินสมบัติ) เขาก็บอกเราแล้ว ให้ก็ได้ไม่ให้ก็ได้ ทุกวันนี้เราก็ไม่รู้เขาจะให้เราใช้ เราจ่ายสักเท่าไร? พี่น้องฉันเขาก็มีครอบครัวเขาก็ต้องดูแลลูกเขา เมียเขา

สภาพของวิภาไม่ต่างอะไรกับ “คนหมดเรี่ยวแรง ไร้ทางสู้” ที่ผู้เป็นแม่และน้องชายคู่มือติดกับเธอมาเป็นเวลานาน เป็นความเศร้าโศกที่ทับถมตั้งแต่อดีต แต่ทันทีที่วิภามาร่วมทำงานกับพวกเรา วิภาตั้งอกตั้งใจในการเข้ามาร่วมประชุม พยายามจะจดบันทึกการประชุม แม้มือทั้งสองของเธอถูกโรคเรื้อรังกัดกร่อนจนแทบจะไม่เหลือสภาพความเป็นมือให้เราเห็น และเธอเป็นคนพิการรุ่นแรก ๆ ที่ทำงานร่วมกันกับผู้วิจัยและคุณโสภิตา ในปีพ.ศ. 2540-2545 โดยจัดตั้ง “ศูนย์ประสานงานคนพิการอำเภอพุทธมณฑล” โดยติดป้ายไม้อันเล็ก ๆ ไว้บริเวณเสาไฟฟ้าหน้าบ้านเธอ ซึ่งป้ายนั้นยังคงอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ และอาจไม่มีความสำคัญอะไรมากนักสำหรับคนอื่น แต่สำหรับเธอ...มันคือ ป้ายประกาศ “ความภาคภูมิใจ” ของเธอ ที่เป็น “ผู้ช่วยเหลือขานุกการ” ให้กับพวกเรา และเธอก็มีความรู้สึก ความสำนึกที่เธอหันหลังให้กลับ “การพึ่งพา” แต่มุ่งมั่นที่จะ “ยืนด้วยลำแข้ง” ของตนดังที่เธอเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

...ฉันก็คง...ไม่หรงงานที่ฉันทำ เราก็ไม่รู้ว่าเราจะมั่นคงได้สักแค่ไหน
รับจ้างเขาได้มา 5 บาท 10 บาท ก็ขอให้ได้มา ขอให้เงินของตัวเอง คือ
ที่ว่าเราไม่ต้อง "แบมือขอ" คนอื่น เขาพูดมาเราจะหนักใจแค่ไหน อย่างที่ว่า
..เออ มึงทำอะไรไม่ได้ แล้วมึงจะเอาไปใช้จ่ายอะไรวะ จะต้องมาแบมือขอ
กูทำงานเหนื่อยแทบตาย อย่างเจีย มึงไม่ต้องทำอะไรเลย ได้แต่แบมือขอ
แบมือขอ... แล้วเราจะคิดยังไงอาจารย์ สู้เราทำเองดีกว่า มีสิบบาท กินสิบ
บาทสบายใจกว่า ไม่ได้ย่ำจี้ ฉันก็ต้องพยายามหาให้ได้อีกอย่างหนึ่ง หา
เงินเข้ามือให้ได้... (หัวเราะเสียงดัง)

"ปลื้มจิต" แม้เธอจะย้ำเสมอว่า ชีวิตของเธอ "สบาย" ไม่ต้องทำงานหนัก ทำแต่
งานบ้าน ซึ่งเธอเองก็หลงใหลได้ปลื้มกับความ "สบาย" ที่ครอบครัวและคนใกล้ชิดยึดเยียดให้เธอ
แต่ในที่สุดเธอก็รับรู้ถึง สิ่งเหล่านี้ ก็เพราะผลจากที่เธอ "ถูกตีตรา" ว่าเป็น "คนพิการ" "ไม่เหมือน"
"ด้อยกว่า" คนอื่นนั่นเอง ซึ่งทัศนะ การมองต่อเธอเช่นนี้ยังติดตามเธอมาจนถึงปัจจุบัน จนเธอ
ต้อง "หันหน้าสู้" เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนผ่านตัวเอง อย่างดูดน เหมือนเป็นการสั่นคลอนโครงสร้าง
แห่งการถูกกดขี่ เป็นการทำลายวัฒนธรรมแห่งความเงียบงัน (Culture of Silence) (Freire, 1970)
ดังที่เธอเล่าให้ผู้วิจัยฟังเกี่ยวกับ การต่อสู้กับ "สายตาแห่งการดูถูก" ของสังคมที่มีต่อเธอในฐานะ
"ผู้ไร้ความสามารถ" เพียงเพราะเธอ "พิการ" ว่า

...เดี๋ยวนี้กลายเป็นคนปากจืด กล้าพูดกล้าเถียง เมื่อก่อนเถียงไม่เป็น
แล้วใครก็ไม่กล้ามาโกหกพูดปลิ้นปล้อนเลยนะ บางทีชอบมาอ้าง ยังงั้นยังจี้
เหมือนโกหก เหมือนเราไม่รู้เรื่อง เอาเราไปอ้าง เอาคนพิการไปอ้าง
ถึงขนาดพากันไปสาบานหน้าองค์พระ ...มีอยู่เรื่องหนึ่ง.เขาหาว่าปลื้มจิต...
เขาหาว่าปลื้มจิต..อะไรนะ เห็นมาต่อห้องกันห้อง แพนก็ขบรด เอาเงินที่
ไหนมา?...เขาดูถูกฉันว่า มันจะเอาเงินที่ไหนมาต่อห้องได้...ดูเขาว่าฉัน
อาจารย์ว่า...ห้องไม่มีอะไรนะอาจารย์ (ผู้วิจัย) แค่อะไรนะ...กระเบื้อง ..ฝ้า
หรืออะไรนะ...เออ แผ่นเรียบเท่านั้นแหละ เขาดูฉันไม่มีปัญญา ฉันโมโหมาก
ฉันขนาดจับมือเขาก็ถามเขาว่า...แค่แผ่นเรียบฉันไม่มีปัญญาหรือยัง? เขาก็
บอกฉันว่าไม่ได้พูดถึงขนาดสาปสาบานกันเลย ฉันยังบอกเขาอีกว่า นี่ถ้า
ฉันใส่ทองละก็ไปบอกตำรวจเลยนะ ว่าฉันค้ายาบ้า... โอ้ย...คนล้อกันทั้ง
หมู่บ้านเลยเรื่องนี้ พุดยังจี้ได้ใจสบประมาทฉันนี้... ทำงานนี้ทำให้ฉันกล้าขึ้น
มันกว้างขึ้นอาจารย์...

จากตัวอย่างปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น น่าจะสะท้อนให้เห็นว่าสภาวะ “การถูกรับาป” ...ถึงที่สุดแล้วในบางมิติ เมื่ออยู่ในสถานการณ์ “หลังชนฝา” มันก็กลับกลายเป็น “การเสริมพลังอำนาจ” (Empowerment) ที่เกิดขึ้นภายในคนพิการด้วยตัวของมันเอง ได้เช่นกัน

3.2 “วิกฤติชีวิต” ในฐานะเป้าหมายลอมจิตสำนึกแห่งการเสริมพลังอำนาจแห่งตน

การตรากาป หรือ การตีตรา (Stigma) เป็นการประกอบสร้างทางสังคม (Social Construction) ที่มาจาก การบริบท วัฒนธรรม สังคมที่ห้อมล้อม หล่อหลอม การนิยามและการให้ความหมายต่อคนพิการและความพิการของสังคมที่มีต่อคนพิการ (Goffman, 1963; Ingstad and Whyte, 1995) การเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) ก็เช่นเดียวกัน หากจะมองให้ละเอียดแล้ว จิตวิญญาณแห่ง “การเสริมพลังอำนาจ” ถูกซ่อนอยู่ในวิถีชีวิตและหล่อหลอมอยู่ในตัวตน “ผ่านประสบการณ์แห่งชีวิต” ของผู้ปฏิบัติงานโครงการ CBR

การย้อนดูประวัติชีวิต และภูมิหลังของผู้ให้ข้อมูล หรือทีมงานแต่ละคนนั้น แม้จะมีความแตกต่างในเรื่องของ เพศสภาพ อายุ ฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่อยู่ หรือแม้แต่ ความพิการ หรือไม่พิการ แต่มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกัน คือการ “ผ่านวิกฤติชีวิต” ความลำบาก ความทุกข์ ในอดีต ดัง “สมศักดิ์” เล่าถึงประวัติชีวิตในวัยเด็ก ในฐานะ “เด็กกำพร้า” และต้องระเห็จตัวเองไปอาศัยอยู่กับลุง ให้ผู้วิจัยฟังว่า

...ตอนเด็กเนี่ย...ผมอาศัยอยู่กับลุง ลุงเป็นกำนันอยู่ที่ตำบลศาลาธรรมสพน์ เขตตลิ่งชัน ส่วนแม่อยู่แถววัดสุวรรณ พ่อเสียชีวิตประมาณ 5 ขวบ ป่วยเป็นโรคมะเร็งคอ จำความไม่ค่อยได้..จำได้แต่ว่าเขาเอาศพพ่อออกจากบ้าน อยู่กับลุงเรื่อยมา เรียนหนังสืออยู่วัดปรุณาวาส หลังจากจบประถมไปเรียนต่อ โรงเรียนราชวินิตศึกษา ตอนเรียนไปอาศัยอยู่วัด เรียนจนถึง ม.3 ลุงก็ให้ออกมา ...เหมือนกับว่าลุงเขาวางอนาคตให้ผมเป็นกำนัน ก็ให้ทำหน้าที่สารวัตรกำนัน ก็อยู่กับลุงเรื่อยมา อาศัยที่ว่าผมเข้ากับพี่น้องได้ทุกคน อาจจะเป็นที่เมตตาของพี่บ้านอา เพราะเราเป็นลูกกำพร้า...เขาจะมองว่ายังจั้น เพราะพ่อเป็นลูกคนเล็กของตระกูล ผมทำงานเป็นสารวัตรกำนัน ซึ่งมี 2 คน อีกคนหนึ่งเขาไม่รู้หนังสือ ผมทำงานแทน แจ้งเกิด แจ้งตาย...อะไรต่อมิอะไร บางครั้งก็ทำหน้าที่เลขานุการประชุมสภาตำบล ตอนนั้นยังเด็ก ๆ อยู่เลย..ปลัดเขาก็บอกว่า “ศักดิ์ ๆ มาเป็นเลขา” ก็มีหน้าที่จดการประชุม ...ในลักษณะที่ว่าไม่ค่อยรู้เรื่องเท่าไรหรอก แต่อาจจะเป็นเพราะว่าในยุคนั้นไม่มีใครรู้เรื่องมากกว่าเรา...

"อนันต์" แม้ในช่วงชีวิตของตนเองจะไม่ต้องลำบากมากเมื่อเทียบกับชีวิตของผู้เป็นพ่อ แต่ก็ต้องทำงานหนักในฐานะ "ลูกชายคนโต" ที่ต้องเลี้ยงดู และส่งเสียน้อง ๆ กว่า 11 คน เรียนหนังสือ เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้เป็นพ่อที่เป็นเสาหลักของครอบครัวมาโดยตลอด ที่สำคัญ คือ ได้รับรู้ความยากจน แส่นเขี้ยวของผู้เป็นพ่อ ทำให้ญาติฝ่ายแม่ค่อนข้างจะรังเกียจและดูถูกเหยียดหยามพ่อมาก มีส่วนทำให้อนันต์ จดจำไว้เป็นบทเรียนและต้องขยันขันแข็ง เพื่อสร้างตนเอง และบอกกับตนเองว่า "เราจะต้องสู้ชีวิต...แม้ว่าเราลำบากก็ยังมีคนอื่นลำบากกว่าเรา ...คนเราควรอยู่ให้คนอื่นจก ดีกว่าอยู่ให้คนอื่นดูถูก" "อนันต์" ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังถึง ความลำบากยากจน มานะบากบั่น อดทนของผู้เป็นพ่อและของเขาเองให้ผู้วิจัยฟังว่า

...พ่อของผมยากจน แต่ฝ่ายแม่ของผมเป็นคนร่ำรวยมาก ...ตอนนั้นพ่อเล่าให้ผมฟังว่า ฝ่ายทางแม่ยกขันหมากมา เขามาส่งตัวเจ้าสาว ฝ่ายพ่อผมก็คนจนนี้ครับ บ้านก็ปลูกพืชนั่นขึ้นไป ข้างฝาไม่มี มีแต่หลังคาคลุมเท่านั้น พ่อฝ่ายผู้ใหญ่ทางแม่ผมยกขันหมากมา แหกเรือทางแม่ผมก็พูดในทำนองเยาะเย้ย ว่าไอ้ย...ลูกสาวคนรวย มาแต่งงานกับลูกชายเศรษฐี ดูซิข้างฝาทำด้วยกระจุกหมดเลย พูดเป็นภาษาจีนว่า 'ฉี่ฉู่ ฮับมาปู้หลีเถ่ง' (ผู้วิจัยพยายามสะกดตามน้ำเสียง) แปลว่า ปลูกบ้านมีแต่กระจุกหมดเลย..ลูกคนรวย เขาเยาะเย้ยว่า คนรวยเยอะแยะทำไมไม่เอา มาแต่งงานกับลูกคนจน ..พ่อผมได้ยินก็เลยจำไว้เป็นบทเรียน พ่อผมได้ยินก็จำไว้ว่า ชาตินี้จะต้องเป็นคนรวยให้ได้ เก็บความทรงจำนี้เอาไว้ พอมีผมออกมา ก็เล่าให้ผมฟัง ว่า เตี่ยเนี่ยเคยจนมาก่อนนะ ถูกคนเขาดูถูกเอา ก็เลยพยายามสร้างฐานะขึ้นมา พ่อผมก่อร่างสร้างตัวด้วยลำแข้ง ตนข้าว ตอนนั้นจะเกิดสงคราม จะทำน้ำมันยาง แล้วนำไปส่งที่กรุงเทพฯ ตอนนั้นคลองขุดยังขุดใหม่ ๆ (ซึ่งไปยังคลองขุดมหาสวัสดิ์ที่อยู่ติดกับแคร่ที่นั่งเล่าประวัติ) ผมมีพี่น้อง 11 คน ผมเป็นคนโต แต่ถ้า 2 แม่ 15 คน เพราะพ่อผมเขา...เขา..มี 2 แฟน แม่ผมเป็นเมียหลวง พ่อผมก็พยายามบากบั่น จากที่มีคนดูถูก ทำน้ำมันยาง ดีด้าย แล้วเอาน้ำมันทั้งด้ายเข้าไปส่งที่กรุงเทพฯ จนกระทั่งมีฐานะขึ้นมา ก็ปลูกบ้านขึ้นมาตึกหนึ่ง แต่ไม่ถึงกับปลูกตึก แต่ทำขึ้นมาตึกหนึ่ง ทำยุ่งข้าว ซื้อข้าวเปลือก ราคาถูก ๆ มาตุบ พอราคาแพง ๆ ก็ลงเรือเอาไปขายตามโรงสี เรื่องทำด้าย หลอด ทำน้ำมันก็หยุดไป ตอนนั้นก็หันมาเอาดีทางข้าว เอาข้าวไปขาย ได้กำไรมาก็เอามาก่อสร้างบ้านเป็นตึก รู้สึกจะเป็นบ้านตึกหลังแรกในบริเวณ

นั่น ตั้งแต่ ตำบลทรงคนอง ตำบลบางเตย ตำบลบางระทิก ไปจนถึงตำบลท่าข้าม บ้านพ่อแม่เป็นบ้านตึกหลังแรก บากบั่น ไม่ให้คนดูถูก แต่ข้าวก็นั่งตุนอยู่ พ่อแพงก็เอาไปขายพ่อแม่โตขึ้นผมก็เข้าโรงเรียนประจำมีชื่อที่บ้านโป่ง แต่ผมเรียนไม่เก่งนัก พ่อผมจบ ม.8 เข้ามาเรียนบัญชีอาชีวะที่กรุงเทพฯ เรื่องมหาลัยไม่ต้องพูดถึงเพราะเราสู้เขาไม่ได้ พ่อเรียนบัญชีเสร็จพ่อทำบัญชีเป็น ผมก็ออกมาช่วยพ่อทำงาน เพราะเราเป็นคนโต ตอนนั้นคุณพ่อคุณแม่ย้ายจากทรงคนองมาอยู่แถวนครชัยศรี และที่นี้ตั้งโรงสี รว ๗ ปี 2497-98 ผมก็ถูกสั่งสอนว่า เราเป็นคนโตต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน ส่งเสียน้อง ๆ เรียนตั้งแต่นั้นมาก็ทำโรงสีมาตลอด...

ส่วน “เสรี” มีชีวิตลำบาก เล่าถึงชีวิตในวัยเด็กในฐานะ “เด็กบ้านนอก” และ “ยากจน” การต่อสู้ ขู่ทำหายในชีวิตของ “เสรี” ยังไม่จบเท่านั้น เขายังเล่าถึงช่วงเวลาของการก้าวมาเป็น “ผู้ใหญ่บ้าน” มากกว่า 3 สมัยอีกด้วยว่า

...ตอนเด็กเนี่ย ก็มาจากครอบครัวที่ยากจน ครอบครัวที่ยากจนเมื่อก่อนเนี่ย พูดกันตามจริง เข้าขึ้นมาเนี่ย ซี้ควายส่งให้พี่ชาย หรือเตี้ยที่ไถนา พอกลับมาแล้ว มาเก็บซี้ควายในคอกก่อน เสร็จแล้วมาแต่งตัว ไปโรงเรียนวัดสารภี (นามสมมุติ) พายเรือข้ามฝั่งมา แล้วต้องเดินมาตามทางรถไฟ แล้วเลิกเรียนก็เดินกลับ เมื่อก่อนทุกคนต้องเดินยังงี้หมด กลับโรงเรียนก็ไปแก้ควายกินหญ้า จนมีดพอตะวันตกใกล้ตกดิน ก็ซี้ควายเข้าบ้าน พ่อจบ ป.4 ไม่ได้เรียนต่อ ยังไม่ทันสมัย บอกว่าไม่มีเพื่อนอย่าไปเลย ฟุตบอลโรงเรียนมีอยู่ลูกหนึ่ง จะมาเตะเข้าใกล้ยังงี้ไม่มี ส่วนมากก็เล่นถึงชิงบอลอะไรยังเงี้ย ลูกบอลลูกหนึ่งตั้งแต่ผมอยู่ ป.1-4 เนี่ย ยังไม่พังเลย คือไม่ได้เล่นกันมันเรียนกันเยอะนะ อย่างคัดลายมือ คัดไทยเนี่ย คัดกันจริง ๆ เลยนะ ...ชีวิตผมก็วนเวียนอยู่ยังงี้ ... พ่อโตแต่งงานก็กลับมาทำนาอย่างเดิม หลังจากนั้นก็ทำนาบัว ทำบัวแดงก่อน แล้วก็ทำบัวขาว ชีวิตมันก็ลำบากเหมือนกัน ไม่เชื่อไปถามคนทำนาบัวเถอะ ไอ้อโฮ...หนามมันคม เวลาเก็บเนี่ยต้องใส่ถุงมือ ไม่งั้นถูกบาด ผมยังเคยถูกกำนมาบาดเลย ไอ้อโฮ...เลือดอาบเลย บางคนแพ้ยางมัน ...แต่เมื่อก่อนที่เอาตัวรอดมาได้ก็เพราะบัว บัวอย่างมาแพร่หลายราคาดีหน่อย...

...พอมาหลัง ๆ ก็เข้าวงจรผู้ใหญ่บ้าน ตอนแรกก็ไม่คิดจะลง แต่มีคนเขาพูดทำนองว่า 'ไอ้เสรีมันจะลงผู้ใหญ่บ้าน มีคนว่า...ไอ้เสรีมันอย่าลงเลย ลงก็ไม่ได้'

ผมก็ว่าเฮ้..ผมยังไม่ได้เปิดเผยตัวเองว่าจะลง เขาไปพูดกันหยิ่งงั้นนะ พอมีคนพูดกันอย่างนั้น ดูถูกหยิ่งงี้ ก็เลยมาปรึกษาพ่อตา ดูอะไรดู เขาก็บอกว่า กิลองซิ่วะ แบบว่ามันก็เหมือนเกมส์กีฬา หลังจากนั้นกิลองดู ก็เลยได้เป็นตั้งแต่นั้นมา ตั้งแต่เมษา 36 ติดต่อกันมา 3 สมัย สมัยละ 5 ปี ปีนี้สมัยที่ 3 ได้ 13 ปี มาแล้ว...

“พนา” เคยคิดฆ่าตัวตายหลายครั้งภายหลังที่พิการและทำใจไม่ได้ แต่พนา ก็เปลี่ยนความคิดนั้น ด้วยการหันหลังกลับกับความคิดเก่า ซ้ำซากและหมกมุ่น ด้วยความเป็นตัวของตัวเอง กลายเป็นคนใหม่ ภายใต้บรรยากาศของความเอาใจใส่ ให้กำลังใจจากครอบครัวอย่างประเสริฐยิ่ง

...พอได้รับอุบัติเหตุตอนนั้นรักษาอยู่โรงพยาบาลจุฬา ไม่มีสติ มาจำอะไรได้ตอนอยู่ที่บ้าน ตอนรักษาอยู่โรงพยาบาลจำความไม่ค่อยได้ พอรู้บ้างว่ามีใครมาเยี่ยม ผ่าสมอง 2 เที้ยวครึ่ง สมองเลยเสื่อมใจอาจารย์ จำอะไรไม่ค่อยได้ (...หัวเราะเบา ๆ กับผู้วิจัย) เพราะกะโหลกมันร้าว เลือดคั่งในสมองเลยผ่าสมอง 2 เที้ยว นอนที่โรงพยาบาลเป็นปี (ผู้วิจัยถามย้ำอีกทีว่า..นอนโรงพยาบาลเป็นปีเชียวนะหรือ? พนาเล่าต่อว่า...) อ้อ..ไม่แน่ใจเหมือนกัน...แต่รักษาเป็นปีกว่าจะเดินได้ คงไป ๆ มา ๆ มากกว่า จำความได้ตอนแรกอยู่ที่บ้าน นอนอยู่กับบ้านแล้วพ่อกับแม่ก็มาทำกายภาพบำบัดให้ พ่อเอาลูกประคบทำให้ นวดแขนนวดขา ...พ่อแม่ดูแลผมดีมากเลย และแม่ก็คอยทำกายภาพบำบัดเข้าเย็น เข้าเย็น ให้อาบน้ำให้อาบน้ำ และก็มาเริ่มหัดเดินนี้ก็พ่อทำราวให้เดิน เกาะราว อุ้มผมที่คอไป จับผมเดินรอบราว นอนอยู่อย่างนั้นแหละครับ ตอนนั้นอายุ 16 17 ปี ต้องหัดเดินใหม่ อาบน้ำพ่อก็อุ้ม ที่คอไป..ลำบากพ่อแม่มากเลย ชีวิตคนพิการครับ.....ตอนนั้นผมก็ห้อยอยากจะทำอย่างเดียว อยู่ไปพ่อกับแม่ก็ทรมานยิ่งเสีย เคยคิดทำร้ายตัวเองหลายเทียวเลยอาจารย์...เคยไปคว้ามิดจะเอามิดแทงตัวเอง แต่พี่สาวเห็นจึงห้ามเอาไว้ได้ เคยเอาไฟช็อต ดึงสายปลั๊กขาด แล้วเอาจี้กับปลั๊กไฟ...ดูดีจัง...แต่ไม่เป็นไร มันก็สลัดออก ทีนี้พอหายมันก็สลัดออกอีก....ก็เลยกลัว ไม่เลยไม่เอา

เลย (...พนาและผู้วิจัยหัวเราะพร้อม ๆ กัน และพนาเล่าต่อว่า ...) มันเจ็บ ด้วยครับ ตอนนั้นผมอยากตายครับ ไม่มีใครมาเห็นแต่ไม่เอาเอง มันเจ็บ ครับ 2 เทียว ดูดแล้วสลัดออก ...มาคิดอีกทีพ่อแม่สอนว่า 'เราต้องสู้ เกิดมาแล้วต้องสู้ อย่ายอมแพ้ชีวิต อย่าไปยอมตาย ตายแล้วไม่คุ้มกัน ตายแล้ว พ่อแม่ พี่น้องจะเสียใจขนาดไหน อุตส่าห์รักษามาแล้วหมดเงินไปเป็นแสน' ก็เลยเอ้า...สู้ก็สู้ ผมก็เลยบอกว่า 'ผมจะสู้พ่อ' พ่อบอกว่า 'ก็ดีลูก เกิดมาเป็น ลูกผู้ชายต้องสู้ ...สัตว์มันยังรักลูก หวงลูกเลย แล้วเราเป็นคน..ไม่รักตนเอง เลยหรือ' ก็เลยสู้ ก็เข้ามาคนคนพิการ พอดีเข้ามาจดทะเบียนคนพิการปี 40 (ปี พ.ศ. 2540) ก็หลายปีกว่าจะปรับตัวได้ตั้งแต่พิการ ปี 30 คิดได้ว่าจะ 'สู้' ตอนปี 35 ตอนนั้นก็เริ่มเตาะเตะ เตาะเตะเดินได้แล้ว ผมก็เลยเริ่มปลูก ชมพู มาเหมี่ยว คิดว่าอนาคตต้องมีอะไร 'ทำกิน' เพาะต้น ปลูก รดน้ำเอง จนมือด้านหมดเลยครับ แต่ก็ทำอะไรไม่ถนัด ตกน้ำตกท่าเรื่อยครับ เซลง ท้องร้อง ขึ้นไม่ได้ ก็ต้องสู้...จนเดี๋ยวนี้ออกลูกออกเต้าแล้วชมพู ปลูก 2 ครั้ง ครับ ปลูกปี 35 ที่หนึ่ง พอปี 38 น้ำท่วมตายเรียบหมดเลย 100 กว่าต้น..ตอน นั้นทำอะไรไม่ถูกเหมือนกัน ...เอ้า...สู้ใหม่อีกเทียว ก็เลยเพาะใหม่ ปลูกใหม่ จริง ๆ แล้วพ่อพูดให้ 'สู้' ตั้งแต่พิการแล้ว แต่ตอนนั้นมันทำใจไม่ได้ อาศัยพ่อ แม่ พี่ ๆ น้อง ๆ ให้กำลังใจมาตลอด 'แล้วเรามองคนอื่นแล้ว เขาแย่กว่าเรา เราต้องสู้ เรายอมแพ้ สมน้ำหน้าตัวเองหรือยัง'พ่อสอน ก็เลยต้องสู้

นอกจากนี้ "เสกสรร" ได้รับอุบัติเหตุรถยนต์ชนขณะขับมอเตอร์ไซด์ ทำให้ ร่างกายท่อนล่างตั้งแต่ ไหล่ หน้าอกลงไป ไม่รู้สึก เคลื่อนไหวไม่ได้ กลั้นปัสสาวะ อุจจาระไม่ได้ ต้องใส่สายสวนปัสสาวะเอาไว้ตลอด นั่งล้อเข็น แต่ก็ผลักดันตัวเองให้กลายเป็นคนพิการขั้นแนว หน้า เป็นตัวอย่างในฐานะ คนพิการที่สู้ชีวิตคนหนึ่งได้ "ฉลอง" อยู่ในครอบครัวที่ลำบาก ยากจน อาชีพทำนา ทั้งพ่อและแม่ไม่มีมรดกตกทอด ต้องหาซื้อที่นาทำกินเอง "โสภิตา" มีชีวิตลุ่ม ๆ ดอน ๆ พ่อแม่เป็นชาวนา ค่อนข้างยากจนอยู่ต่างจังหวัด รับรู้เห็นปัญหาในครอบครัว โดยเฉพาะ "ความไม่เอาไหน" ดิดสารเสพติด ขาดความรับผิดชอบ ของผู้เป็นพ่อและมักบ่นทอนด้วยคำพูดที่ ปรามาสเธอและผู้เป็นแม่อย่างกตริในวัยเด็กที่คุ้นชินว่า "อย่างพวกมึงขี้ตีนกูก็ไม่ได้" แต่เธอก็ฝ่า พินและการได้รับการช่วยเหลือจากครู จนสำเร็จในอาชีพการงานและชีวิตระดับหนึ่ง แต่ก็ต้องมา ต่อสู้กับความไม่ลงตัวของตนเองและครอบครัวในวัยผู้ใหญ่ เคยคิดทำร้ายตนเองหลายครั้ง แต่ เล็ก ๆ เธอก็อยากให้คนพิการมี "โอกาส" เช่นเดียวกับเธอที่เคยได้รับ "โอกาส" จากครูของเธอ

มาแล้วในอดีต และตัวผู้วิจัยเอง ที่ไม่เคยมีเป้าหมายในชีวิต มองหาจุดดีจุดเด่นไม่ได้ แต่ก็เริ่มมองเห็นคุณค่าในตัวเองเมื่อครั้งเรียนหนังสืออยู่ชั้น ป.5 และสอบได้ที่หนึ่งของห้อง จากที่เคยสอบได้แต่อันดับที่ 13 และ“ครูพันศักดิ์” ตอกย้ำให้ผู้วิจัยเห็นคุณค่านั้นว่า “โอ้ว...เองก็แนเหมือนกันนี่หว่า” และมีจุดพลิกผันอีกครั้งตอนเรียนอยู่ชั้น ม.5 –ม.6 ที่มานั่งทบทวนตัวเอง ไม่อยากกลับไปใช้ชีวิตเดิม ๆ เหมือนพ่อแม่พี่น้องและเพื่อน ๆ บ้านของผู้วิจัยที่อยู่ในสภาพของเกษตรกรที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ยากจน ผู้วิจัยจึงเริ่มตั้งหน้าตั้งตาเรียนหนังสือมากขึ้น อ่านหนังสือด้วยตนเอง จนในที่สุดตอนผู้วิจัยอยู่ชั้น ม. 6 กลายเป็นนักเรียนที่มีผลการเรียนดีอยู่ในกลุ่ม 1 ใน 3 ของรุ่น เพียรพยายามที่ต้องการเรียนหนังสือ เพื่อใช้การศึกษายกระดับ เปลี่ยนผ่านฐานะของตัวเอง ไปสู่สถานะทางสังคมที่ดีกว่า โดยการปั่นจักรยานไปเรียนหนังสือ กว่าวันละ 30 กิโลเมตรในช่วงมัธยมปลาย และการทำงาน “ส่งเสียตัวเองเรียน” ต่อในระดับปริญญาโท

โดยสรุปแล้ว พวกเราทุกคนในโครงการ CBR มีอดีตและประสบการณ์ชีวิตที่ต้องฟันฝ่าวิกฤติ และมีส่วนหล่อหลอมความเป็นตัวตน อัตลักษณ์และจิตสำนึกภายในตน จากเหตุผลดังกล่าว น่าจะแสดงให้เห็นได้บ้างว่า จิตสำนึกแห่งการเสริมพลังอำนาจ น่าจะมีอยู่จริงในของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR

อาจมีข้อสงสัยอยู่เหมือนกันว่า เรื่องราวชีวิตของผู้คนเหล่านี้ ดูจะแข็งแกร่งแสดงถึงอัตลักษณ์แห่งความเข้มแข็ง ดูจะเข้าใจโลกและชีวิตอย่างลงตัว ที่ปรากฏออกมาจากคำพูด ถ้อยคำของพวกเขา “พนา” บอกว่า “ทำวันนี้ให้ดีที่สุด หากไม่มีสมาธิ ไม่ตั้งใจ จดจ่อต่อสิ่งที่ทำ ผลงานที่ได้มักไม่ดี ไม่สร้างความหวังแบบเลื่อนลอย” “สุปรานี” บอกว่า “ความพยายามอยู่ที่ไหนความสำเร็จอยู่ที่นั่น งานทุกอย่างต้องใช้ความพยายาม ชีวิตที่ผ่านมาในอดีต แก่ไขอะไรไม่ได้ ควรใช้เวลาอยู่กับปัจจุบัน เพื่ออนาคตที่ดีขึ้น” “โสภิตา” บอกว่า “อยู่ปัจจุบันขณะ” (Here and Now) “ทวี” บอกว่า “ชีวิตมิได้ไปด้วยกลีบกุหลาบเสมอไป” คำพูดเหล่านี้เป็นการแสดงถึงทัศนคติการมองโลกและชีวิตอย่างเข้าใจ หรือว่าเป็นการปลอบโยนตัวเอง ที่ไม่สมหวังในสิ่งที่หวังและโยนหากันแน่? คำถามเหล่านี้คงยากเหมือนกันที่จะหาคำตอบ และพิสูจน์ได้ในระยะเวลาอันสั้นและอาศัยข้อมูลที่มีอยู่ในขณะนี้ และแม้จะพยายามหาคำตอบ ที่สุดแล้วอาจหาคำตอบที่ชี้ถูกชี้ผิดไม่ได้ เพราะ สิ่งเหล่านี้ คือความรู้ความจริง เกิดจากการประกอบสร้าง มีความแตกต่างหลากหลาย และขึ้นอยู่กับผู้อ่านตัวบทเหล่านี้

แม้จะมีข้อสงสัยและความแตกต่างของแต่ละคน ชีวิตของบางคน อย่าง “สมศักดิ์” “อนันต์” “ฉลอง” “ทวี” “ปลื้มจิต” “เสรี” อาจได้รับการถูกเติมเต็มอย่างอิมเปีย เป็นเรื่องราวชีวิตที่ดูจะจบอย่าง “มีความสุข” (Progressive or Happy End Narrative)

(Polkinghorne, 1988, p 15) และชีวิตของอีกหลายคน อย่าง “โสภิตา” “พนา” “เสกสรร” “สุปรานี” อาจยังก้าวเดินลุ่ม ๆ ดอน ๆ อยู่บ้าง และชีวิตอย่าง “วิภา” ยังดูเหมือนต้องการเติมเต็มในสิ่งที่ขาดหายไปอีกมาก (Regressive End Narrative) ยังมิได้ไปถึงเป้าหมายมากนัก แต่อย่างน้อยจากประสบการณ์เรียนรู้ สังเกตทักษะแห่งชีวิตจาก “ภาวะวิกฤติ” ของแต่ละคน ดูเหมือนจะช่วยทำให้พวกเขาพร้อมที่ลุกขึ้น และจะก้าวเดินไปข้างหน้าต่อไป อันแสดงถึงการมีจิตสำนึกแห่ง “การเสริมพลังอำนาจ” ให้กับตนเอง

3.3 การตราบาปและการเสริมพลังอำนาจ เสมือน “หัวและก้อย” ที่มีอยู่ในเหรียญเดียวกัน

จากกรณีนี้ การตราบาปกลับกลายเป็นการเสริมพลังอำนาจเมื่อหลังชนฝา วิกฤติชีวิต ปัญหาที่ถูกหับถมกลับกลายเป็นเป้าหมายของจิตสำนึกแห่งการเสริมพลังอำนาจ เสมือนตอกย้ำให้เห็นว่า ทั้งตราบาปและการเสริมพลังอำนาจมิได้อยู่กันอย่างแยกส่วน เด็ดขาด ชัดเจน แต่อยู่กันอย่างใกล้ชิด แนบแน่น อาจเป็น “เงา” ตามตัวกันอยู่ตลอดเวลา

ยิ่งไปกว่านั้นในมิติของ “คนทั่วไปที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน CBR” ก็ยากจะตัดสินได้ว่า ทัศนคติต่อการให้คุณค่าและเสริมพลังอำนาจแก่คนพิการของบุคคลเหล่านี้โดยเฉพาะ คนที่มีทัศนคติหรืออาจถือว่าเป็น “คนนอก” จะบริสุทธิ์ หอมสด แท้จริงเพียงใด? อาทิ การผลักดันเรียกร้องให้คนพิการเข้ามาร่วมงาน หรือเป็นผู้นำในงาน CBR ของ “กลุ่มชาวบ้าน” อย่าง “สมศักดิ์” หรือ “ผู้ใหญ่เสรี” อาจจะมีคำถาม ข้อสงสัยได้เหมือนกันว่า เป็นการเห็นศักยภาพ และวิถีแห่งการเสริมพลังอำนาจคนพิการอย่างแท้จริงหรือไม่? หรือว่าต้องการให้คนพิการเป็นที่กำบังจากข้อครหาในทาและ “สายตา” จากคนในชุมชน ที่มองว่าพวกเขามีผลประโยชน์แอบแฝง? หรือว่าต้องการจะปลดภาระการช่วยเหลือคนพิการในชุมชนที่หนักหน่วงนี้แก่ คนพิการด้วยกันเองเป็นผู้รับช่วงต่อไป? เพราะบางครั้งดูเหมือนว่าพวกเขาก็มี “เงื่อนไข” “แบบแผน” ที่จะยอมรับหรือไม่ยอมรับ ศักยภาพและคุณค่าของคนพิการอยู่เหมือนกัน ดังที่ “สมศักดิ์” มักจะพูดบ่อยครั้งถึง “พนา” คนพิการหนึ่งในทีมงาน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ที่มีพฤติกรรมที่ชอบ “สูบบุหรี่” หรือ “ดื่มเบียร์” ว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เป็นสิ่งที่ “คนพิการไม่ควรทำ” ควรทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดี ดังที่ได้บอกเล่าในการสัมภาษณ์ครั้งหนึ่งกับผู้วิจัยว่า

...ชีวิตของผมที่ผ่านมา มันลำบาก มันขาดความอบอุ่น แล้วก็เลยเอามาเปรียบเทียบกับคนสมัยนี้ โอ้ย...เด็กมันขาดความอบอุ่น ถ้าอะไรล่ะ..ให้อภัย มันเถอะ ผมว่าไม่ใช่เลย ขาดความอบอุ่นเนี่ย มันจะต้องทำตัวให้แข็งแรง ต่อสู้ชีวิต ทำไมคนขาดความอบอุ่นจะต้องไปหาสิ่งเสพติด ตัวเราเนี่ย เป็น

สิ่งสำคัญ ตั้งแต่คนขอทานยันมหาเศรษฐี ผมคบได้หมด อย่างคนพิการก็เหมือนกัน อย่างพนาเนี่ยผมบอกให้เขาเลิกสูบบุหรี่ ก็เพราะว่าผมต้องการให้เขาเป็นคนดี มันมีอยู่ข้อหนึ่งที่อาจารย์ (ผู้วิจัย) บอกว่า ให้มอง ให้คนพิการเหมือนคนปกติธรรมดา ต้องให้เกียรติเขา อะไรต่ออะไรเนี่ย .. ผมให้เกียรติการที่ผมมองเขาว่าด้อยกว่าเราอยู่หน่อยหนึ่ง ตรงที่ว่า เขาช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ช่วยเหลือคนอื่นก็ไม่ได้ มันจะต่างจากพวกเรา ที่ช่วยเหลือเขาได้ ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ถ้าเขาช่วยตัวเองได้ ลูกขึ้นมาช่วยคนพิการด้วยกันได้ ผมยอมรับ ไม่มีด้อยแล้วหละ ตรงที่ที่เขาช่วยเหลือคนอื่น และช่วยเหลือตัวเองไม่ได้เนี่ย เขายังด้อยกว่าคนอื่น...ก็ไม่สมควรไปยกย่องเขา หมายถึงการดำรงชีวิตของเขา ไม่มีอาชีพ การงาน ไม่มีรายได้ อย่างคนบางคนเขาเป็นเศรษฐีเลย อย่างนายสุดสี อยู่ตำบลบ้านแดง เขามีที่กว่า 10 ไร่ เขามีค่าเช่าอะไรต่ออะไร อย่างงั้นโอเค แต่ถ้าบางคนยังไม่พอกิน พอใช้ยังจะมาดื่มสุรา สูบบุหรี่เนี่ย เล่นการพนัน อันนี้เป็นเครื่องบั่นทอนการดำเนินชีวิต เขาพวกเนี่ย (หมายถึง คนพิการที่ทำงานในโครงการ CBR) เขาต้องรวมตัวกัน เห็นใจกัน อย่าให้คนอื่นไปเห็นใจเขามันไม่ได้...

หากพิจารณาอย่างผิวเผิน ดูเหมือนสมศักดิ์จะมีเงื่อนไขว่า คนที่ “ช่วยเหลือตัวเองได้” เท่านั้น ที่สามารถหรือมีโอกาสจะทำตัว “ไม่ดีได้” แต่การ “ช่วยเหลือตัวเอง” ได้หรือไม่ได้ยังผูกติดกับ “ความพิการ” สะท้อนให้เห็นว่า ในมุมมองของ “สมศักดิ์” การที่เขาจะเชื่อในศักยภาพหรือให้คุณค่ากับคนพิการนั้น คนพิการต้องทำตัว “เป็นตัวอย่างที่ดี” เป็นที่ “ประจักษ์” หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ แท้จริงสมศักดิ์ก็ยังคงมีทัศนคติ ๗ แห่ง “การตราบาป” “ตีตรา” ต่อคนพิการอยู่นั่นเอง ทำให้เส้นแบ่งระหว่าง การตราบาปกับการเสริมพลังอำนาจแก่คนพิการ มิได้มีความเด็ดขาด ชัดเจน ถาวร หากแต่เป็น “เงื่อนไข” “กฎเกณฑ์” “แบบแผน” ที่ประกอบสร้างขึ้นของบุคคลและสังคม และหากจะกล่าวว่า สภาวะแห่ง “การไม่ตราบาป หรือ การเสริมพลังอำนาจ” ของคนทั่วไปที่มีต่อคนพิการนั้น เสมือน “การใช้ก้อนหินก้อนใหญ่ ๆ ทับหญ้าไว้เท่านั้น” หากเมื่อยกหินออก หญ้าก็จะงอกและเติบโตขึ้นมาใหม่ “ก้อนหิน” จึงเสมือนจิตสำนึก ทัศนคติ “การเสริมพลังอำนาจ/ไม่ตราบาป” และ “หญ้า” จึงเสมือน “การตราบาป” ที่ซ่อนอยู่ภายในพร้อมที่จะผุดโผล่ขึ้นมาได้ตลอดเวลา หรืออีกนัยหนึ่ง การตราบาปและการเสริมพลังอำนาจ จึงเป็น “หัวและก้อย” ที่อยู่ในเหรียญเดียวกัน

แม้จะมีข้อถกเถียง คำถาม และข้อสังเกตต่าง ๆ เกี่ยวกับ "จิตสำนักแห่งการเสริมพลังอำนาจ" ของผู้ปฏิบัติงานโครงการ CBR เหล่านี้ แต่จากข้อค้นพบดังกล่าวส่วนใหญ่ เป็นการ "สนับสนุน" "ให้ความเห็นชอบ" สมมุติฐานของผู้วิจัยว่า "CBR เน้นการเสริมพลังแก่คนพิการ (Empowerment) และสิทธิมนุษยชนความเท่าเทียมของมนุษย์ แต่ การให้ความหมายของความพิการและคนพิการของชนเผ่า ชุมชน สังคมส่วนใหญ่มีทิศทางลบ คนพิการมีไม่มนุษย์ ถูกตราบาป เป็นคนไร้ตำแหน่งแห่งที่"

และจึงเป็นไปได้ว่า การที่โครงการ CBR ณ อำเภอพุทธมณฑลแห่งนี้ดำรงอยู่ได้นั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมี จิตสำนัก เจตนารมณ์ แบบแผนการให้ความหมายของผู้ปฏิบัติงาน CBR เพื่อให้เกิด "จิตสำนักแห่งการเสริมพลังอำนาจคนพิการ" ที่มีจะเอาชนะ "การตราบาปต่อคนพิการ" ของคนในชุมชนส่วนใหญ่ ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8

การตราบาปต่อคนพิการของคนส่วนใหญ่ในชุมชน VS จิตสำนึกแห่งการ
เสริมพลังอำนาจคนพิการของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR

ปัจเจกชนนิยม (Individualism) VS กลุ่มชนนิยม (Collectivism)

ประเด็นความไม่ลงรอย ประการที่สองที่ต้องค้นหา ก็คือ แบบแผนการต่อสู้ ขัดแย้ง ระหว่างความเป็น "ปัจเจกชนนิยม" (Individualism) กับ "กลุ่มชนนิยม" (Collectivism) บนงาน CBR ปรากฏการณ์ ข้อมูล ข้อสรุปต่อไปนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนการต่อสู้ ขัดแย้ง ต่อ ความไม่ลงรอย 2 ระดับใหญ่ ๆ อาจเรียกว่า คือ "ระดับกลุ่มหรือระดับภายนอก" (Group/External Discrepancy) คือ การต่อสู้ขัดแย้งของจิตสำนึก การดำรงอยู่ระหว่าง ปัจเจกชน นิยมของ "ในชุมชนและสังคมส่วนใหญ่" (เมื่อเทียบกับจำนวนของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR) กับ จิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยมของ "ผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR" อีกระดับหนึ่งเรียกว่า "ระดับ ภายในตัวบุคคลหรือระดับภายใน" (Individual/Internal Discrepancy) อันเป็นการต่อสู้ระหว่าง จิตสำนึกแห่งปัจเจกชนนิยมและกลุ่มชนนิยมของ "ผู้ปฏิบัติงานโครงการ CBRเอง" ซึ่งจะเสนอเป็น ลำดับดังต่อไปนี้

1. ความเป็นปัจเจกชนนิยม ของผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชน และสังคมวงกว้าง

1.1 อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจ "ทุนนิยม" ที่ส่งเสริมความเป็นปัจเจกในระดับสากล

ฐานคิดทางด้าน "เสรีนิยม" (Liberalism) ที่เน้นเจตจำนงที่อิสระของมนุษย์ (Free Will) การตัดสินใจและการควบคุมด้วยตัวเอง และมีทางเลือก (Self Determination and Choices) ทรงอิทธิพลต่อโลกทางสังคมในหลายมิติ ทั้งทางด้านการเมืองที่นำไปสู่การเมืองการ ปกครองแบบประชาธิปไตย (Democracy) ด้านสังคมนำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตแบบปัจเจกชน นิยม (Individualism) ด้านเศรษฐกิจนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม (Capitalism)

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ไม่เพียงแต่ทำให้คนพิการต้องอยู่ในฐานะปัจเจกการผลิต และแรงงานที่ไม่มีคุณภาพ ทำให้คนพิการโยนหาเบียดเบียน หรือ "เงิน" รวมทั้งรอคอยการ ช่วยเหลือแบบการแจกสิ่งของ การสงเคราะห์ แล้ว ยังส่งผลให้ผู้คนในสังคม ชุมชนมีความเป็น ปัจเจกมากขึ้น การทำงานโครงการ CBR ที่ใช้การหล่อเลี้ยงด้วยความเป็น "อาสาศัมคร" ผู้ไม่รับ ค่าตอบแทนใด ๆ มักจะเกิดขึ้นได้เพียงชั่วคราว ชั่วคราว และล้มเหลวในที่สุด หากต้องอาศัยการ ทำงานแบบ "ผู้มีส่วนได้เสีย" เช่นเดียวกับ โครงการ CBR ของพวกเราก็เช่นกัน ในระยะ 2 ปีที่ ผ่านมานั้น ต้องใช้เงินเกือบ 2 แสนบาท ภายใต้หัวข้อการวิจัย ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สกว. แม้ว่าไม่มีค่าตอบแทนเป็นค่าจ้างรายวัน เงินเดือนสำหรับ ผู้ที่อยู่ในทีมงานส่วนใหญ่ รวมทั้งผู้วิจัย

ในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัยก็ตาม แต่ค่าใช้จ่ายกว่า 2 ใน 3 ของงบประมาณทั้งหมด ใช้จ่ายไปกับเงินเดือนของผู้ช่วยวิจัยจำนวน 1 คน ที่จะเป็นคนคอยประสานงานและการทำงานด้านเอกสาร ที่อยู่ในวัยทำงาน ไม่สามารถจะเสียสละได้ทั้งหมด รวมทั้งค่าใช้จ่ายในการเดินทางและค่าอาหารของทีมงานในการเข้าร่วมประชุมและการทำงานในพื้นที่ในทุก ๆ วันพฤหัสบดี รวมทั้งการที่ทีมงานต้องไปปะทะกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท) หลายแห่งในพื้นที่ ก็เพราะต้องการให้อนุมัติงบประมาณในการดำเนินโครงการ CBR ไม่ว่า อปท. จะดำเนินการเอง หรือให้พวกเราดำเนินการก็ตาม นั้นแสดงให้เห็นว่า แท้ที่จริง “เม็ดเงิน” หรือ “งบประมาณ” เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการอยู่รอดของงาน CBR การถกเถียงในทีมงานที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ก็คือ การแสวงหา “เม็ดเงิน” การแต่งตั้งกรรมการกิตติมศักดิ์ ในการสนับสนุนเม็ดเงิน เพื่อหล่อเลี้ยง CBR ในอนาคต

อนันต์: ทุกชมรมจะมีกรรมการประเภทนี้ คือกรรมการพวกนี้เค้าจะไม่มีภาระเสียเบี้ยประจำปี ข้อที่สองการประชุมเค้าไม่จำเป็นต้องเข้าประชุมทุกครั้ง ก็คืออาศัยเงินเค้าอย่างเดียว

ฉลอง: ที่โรงเรียนบวร ฯ เค้าตั้งกรรมการเยอะเลย พอถึงประชุมที่ คนโน้นเท่าไรคนนี้ ห้าพันคนนั้นเท่าไร ไม่นานก็หมดจะเก็บเงินเค้าอย่างเดียว

อนันต์: อย่างนี้..เราต้องมีการจัดงานนะท่านอาจารย์ คล้าย ๆ ว่าก่อนที่จะท่านอาจารย์จะไปนอกนะ ก็มีการจัดงานคล้าย ๆ ว่าจะหาทุนเข้ามาช่วยเหลือ

ทวี: ก็ลองคิดใจหยักันให้ได้ เพราะว่าเรายังพอมีเวลา ก็ลองหยั่งเสียงดูก็ได้ มันทำได้

อนันต์: เพราะว่าการที่เราจะทำชมรมหรืออะไรก็แล้วแต่เค้าจะต้องหาทุนเข้ามาก่อนหนึ่ง

ทวี: ถ้ามองถึงอีกแง่หนึ่งว่าถ้าแต่ละอบต. ไม่ให้ มันจะอยู่ถึงปีหรือเปล่า? แปลว่าถ้า สกว. หมดมันก็หมดเลยนะ แล้วมันก็เหมือนเดิม แต่มันก็เป็นสิ่งที่น่าคิดนะ

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ทรงพลังและครอบงำเศรษฐกิจโลกไปทั่ว รวมทั้งประเทศไทยด้วยนั้น ทำให้การให้คุณค่า ยกย่องใน “มูลค่าเพิ่ม” ในรูปของการมี “เงิน” “ความร่ำรวย” เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกมิติและระดับของสังคม ดังนั้นหากคนพิการที่มีเงินและความร่ำรวย ดูเหมือนจะเป็นขยายพื้นที่ และตัวตนของคนพิการในสังคมได้อย่างลงตัว แต่หากว่าคนพิการปราศจากเงิน และความร่ำรวยแล้ว แทบจะไม่เหลือที่ทางให้พวกเขาเลย “อนันต์” ได้

สะท้อนและเล่าถึงอิทธิพลของเศรษฐกิจทุนนิยม บนฐานคิดเสรีนิยมและปัจเจกชนนิยม ให้ผู้วิจัยฟังว่า

...คนพิการที่เราไปเห็นเนี่ย เขาจะขาดการดูแลจากครอบครัว ถ้าหากครอบครัวมีความสนใจ มันก็อาจจะดีขึ้นนะครับ แต่ถ้าพิการด้วย แก่เฒ่า ด้วยเนี่ย จะโดนสองเต่งนะ ...แก่ก็แก่ และก็พิการอีก ลูกหลานก็จะทิ้ง ไม่เหมือนคนแก่ที่มีทรัพย์สินสมบัติ ใครพยาบาลก็ยกนั้นให้เนี่ยให้ มีนาอะไรให้ มันก็เป็นจุดล่อ จุดหนึ่ง ปฐมพยาบาลได้ แต่ถ้าแก่ด้วย พิการด้วย ยากจนด้วย มันก็จะยาก ลูกหลานก็ไม่สนใจ ตัดจากการคิดคำนึงห่วงใย...

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ยังยกย่องคุณค่าของคนในฐานะ ปัจจัยการผลิตและปัจจัยการบริโภค โดยเฉพาะ “แรงงาน” “อำนาจซื้อ” “การบริโภค” อันจะเป็นการควบคุมกลไกตลาดและการดำเนินไปของระบบทุนนิยมได้อย่างสมดุล ดังนั้นหากมนุษย์สามารถที่จะ “ทำงานได้” ก็ย่อมจะเป็นปัจจัยการผลิต ในขณะที่เดียวกันก็มีรายได้ มีเงินที่มีอำนาจการบริโภคอย่างลงตัว หากไม่สามารถทำงานได้เพราะ “ความพิการ” ก็ย่อมต้องหาทางออก ต่อสู้ เพื่อก้าวข้ามแบบแผน กฎเกณฑ์ดังกล่าว เพื่อให้ปลดพ้นจากกระบวนการผลิตซ้ำของ “การตรบาบ” ดังที่ปल्लीจิตต้อง “ต่อรอง” หาที่ทางให้กับตัวเอง เมื่อเธอต้องแต่งงาน มีครอบครัวอยู่ร่วมกับคนทั่วไปในฐานะ “สามี” คนที่ทำงานได้ ดังที่เธอให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ว่า

...คือ สบาย...(หัวเราะ)...คือไม่คิดจะมีครอบครัว แต่ที่นี้ไม่นึกว่าจะมีคนมาขอ เขามาขอพ่อ แม่ไม่ให้หรอก...ใครจะไปให้ เดี่ยวเลิกกัน อายเขาคนอื่น ฉันก็ว่า แม่..ไม่ต้องไปให้เขาหรอก..อายเขาด้วย ฉันกับพ่อแม่ยังจี๋ ฝ่ายผู้ชายเขาบอกว่า เขาไม่เลิกหรอก อะไรต่ออะไรยังจี๋ แต่หลังจากที่พ่อเสีย เขาก็กลับมาขออีก ที่นี้แม่เขาขอมยกให้ แต่ฉันบอกกับเขาว่า แต่ง..แต่งได้ แต่ขอสัญญาว่า เกิดอยู่ไปนาน ๆ ห้ามพูดคำเดียวว่า ‘ฉันทำกินไม่ได้’ ต้องมารับภาระนะ ...15 16 ปีละ คำนี้ยังไม่เคยได้ยินออกจากปากเขา ฉันก็พอใจและอยู่สบาย ดูแลอย่างดี...

ข้ออ่อนด้อยของ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่กลุ่มสังคมนิยมและกลุ่มมาร์กซิสต์มักโต้แย้ง โจมตีมาตั้งแต่อดีตก็คือ การสร้างความแตกต่าง และความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นมากขึ้น ผู้ใช้แรงงาน คนยากจนถูกกดทับกดขี่ “ปรากฏการณ์” นี้ยังคงมีอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน “พนา” คนพิการในที่มงาน ได้บอกทัศนะและมุมมองของตัวเองต่อ “โลกและชีวิต” ในปัจจุบัน อัน

เป็นการสะท้อนถึงประสบการณ์ชีวิตที่พินา “ตกขอบ” กระบวนการผลิตใน “ระบบทุนนิยม” มาตลอดและบ่งชี้ถึงการยังคงมีอยู่จริงของ “ปรากฏการณ์” นี้ว่า

...โลกและชีวิต...มันเรื่อยเปื่อยเลือนลหายไปเรื่อยเปื่อย คนที่ทำงานก็ทำงานอย่างเดียว คนที่ไม่มียานทำก็ว่างเปล่า ไม่มีอนาคตอะไร คนมีเงินก็ร่ำรวยกันเหลือเกิน คนจนก็จนเสียติดดินเลย กู๋ยมเขามา เป็นหนี้เป็นสินกันอีก เหลือมล้าในด้านฐานะ เศรษฐกิจและการงาน คนรวยก็มองคนไม่มียานทำว่าด้อยต่ำติดดิน คนที่ด้อยต่ำกว่าก็ขึ้นสูงไปไม่ได้ เพราะเราไม่มีหน้าที่ไม่มียานทำ ก็อยู่อย่างนั้นแหละครับ ...ก็ยังมีข้อ ๆ อยู่นิด ๆ ครับ ถ้าไม่พิจารณาจะรุ่งกว่านี้ แต่ก็ย้อนอดีตไปไม่ได้ บางทีถูกบ่น ๆ ที่ทำงาน ก็ อ่า... (ถอนหายใจ) เฮ้ง ๆ เปื่อ ๆ เหมือนกัน...

...ตอนนี้มองว่า อยู่กับพ่อกับแม่นั้นแหละ หากินเลี้ยงพ่อแม่ช่วยตัวเอง มีงานที่บ้านก็ทำงานที่บ้าน ถ้าเรามีอาชีพอยู่เราก็ทำของเราไปให้ดีที่สุด ที่นี้งานที่ทำถูกลดเงินเดือนด้วย ไม่พอกินไม่พอใช้ เล่นแชร์ด้วยมีโต๊ะ 500 เล่น 2 มือ ที่เล่นแชร์เพราะว่าต้องการให้เหลือเงินก้อน เพราะไม่จั้นจะไม่เหลือวันละร้อยไม่อยู่ ค่ารถไปกลับ 30 บาท เหลือ 70 บาท กินใช้ก็หมดแล้ว ถ้าไม่ยอมไว้ เล่นแชร์นี้บังคับในตัวด้วย ครึ่งเดือนเปี้ย กลายเป็นเดือนละ 2000 ต้องจ่าย ที่แรกเงินเดือน 4000 ก็อยู่ได้ ฟังเล่นได้ 2 มือเอง ผมไม่ค่อยรู้เท่าไรหรือก็มีหน้าที่ส่งเงินให้แม่จัดการอย่างเดียว...

แต่เราก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่า “ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม” ก็เป็นระบบที่ตอบสนองความสุข ความสะดวกสบายของมนุษยชาติในฐานะ “ปัจเจก” หรือ “อรรถประโยชน์” ได้มากที่สุดกว่าทุกระบบเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน ไม่เว้นแม้แต่ “ปัจเจกชน” ในทีมงาน CBR อาทิ “พีฉลอง” ที่ดูจะมีชีวิตที่สะดวกสบายขึ้นหลังจาก “ลำบาก” มาเกือบตลอดชีวิต เมื่อขายที่ดินที่เป็นส่วนหนึ่งจำนวน 4 ล้านกว่าบาท อันเป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่ในช่วง “เศรษฐกิจขาขึ้น” ที่ดินมีราคาสูงในปี พ.ศ. 2535-36 และนำเงินที่ได้ไปฝากธนาคาร กินดอกเบี้ยจนถึงทุกวันนี้...พีฉลองดูจะพึงใจกับชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของตน รวมทั้ง “ผู้ใหญ่เสรี” ปี พ.ศ. 2526 เลิกทำนาบัว เพราะมีนายทุนมาซื้อที่เพื่อทำสนามกอล์ฟ พ่อแม่และตนเองจึงขายที่บางส่วนและที่เหลือจัดสรรแบ่งให้ลูก ๆ คนละ 7 ไร่ 2 งาน ตนเองจึงทำสวนผลไม้เล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น ส่วนภรรยาเป็นแม่บ้านสนามกอล์ฟมีรายได้ประจำที่แน่นอน แม้จะไม่มากแต่ก็เพียงพอค่าใช้จ่ายประจำวัน ไม่เป็น

หนี้สินใคร ไม่ต้องกลับไปทำนา ไม่ต้องถูกก้านบัวบาดมือจนเลือดอาบ และมีเวลาในการทำหน้าที่ “ผู้ใหญ่บ้าน” อย่างเต็มที่

1.2 การมีวิถีชีวิตแบบ “ต่างคนต่างอยู่” ของผู้คนในระดับชุมชน

...การสร้างเครือข่ายนะผมว่ายาก ผมว่ายากเพราะอะไร... คนไม่ยอมเสียสละง่าย ๆ หรอก แล้วยิ่งผลประโยชน์ที่ตอบแทนแล้วนะมันไม่มี มันยิ่งยากใหญ่ แม้กระทั่งกองทุนหมู่บ้าน ยังไม่ได้รับการร่วมมือเลย คนนะผมรู้อยู่ ผมเข้าไปสัมผัสกับคนจริง ๆ นะมันยาก อย่างคุณโสภิตา ยิ่งงั้นจะมีจิตสาธารณะ โอเค.. ขวนหน้อยก็มาแต่มันจะมีอีกพวกหนึ่ง ทำแล้วได้อะไร....

นี่คือถ้อยคำของ “สมศักดิ์” ที่ครั้งหนึ่งเคยกล่าวไว้ในที่ประชุมของพวกเขา และน่าจะมีส่วนจริงไม่น้อย เพราะเมื่อพิจารณาถึงการที่มีจำนวนคนในชุมชน ผู้นำชุมชน คนพิการชาวบ้านเข้าร่วมโครงการ CBR นี้ อย่างจริงจัง หากไม่นับนักวิชาการ นักวิชาชีพแล้ว มีเพียง 9 คนเท่านั้น ในขณะที่ในชุมชนแห่งนี้มีประชากรกว่า 25,000 คน หรือคิดเป็น 0.00036 ของประชากรทั้งหมด หรือประมาณ 2,800 คน ต่อ 1 คน ทั้ง ๆ ที่ทีมงานพยายามแสวงหาเครือข่ายหรือเชิญชวนผู้เข้าร่วมโครงการตลอดระยะ 2 ปีที่ผ่านมา สภาพที่ชุมชนต่างคนต่างอยู่ คำนึงถึงประโยชน์ตนมากกว่ากลุ่มและส่วนรวม มีอยู่ในเกือบทุกมิติของชุมชน ไม่เพียงแต่งาน CBR เท่านั้น ดังที่ “สมศักดิ์” ได้สะท้อนถึงสภาพการณ์นี้เมื่อผู้วิจัยสัมภาษณ์ เกี่ยวกับทัศนะ มุมมองของเขาต่อคนในชุมชน เพิ่มเติมว่า

...ผมเป็นประธานกรรมการกองทุนพัฒนาศักยภาพชุมชน SML....แต่ที่นี้ว่า ปีนี้เขาให้เงินมาปีละ 3 แสน ของหมู่บ้าน ที่นี้เราจะต้องเชิญชวนประชาชนให้มาลงมติว่า เงิน 3 แสนที่ได้เนี่ย จะเอามาทำอะไร ให้หมู่บ้านของเรา เพื่อส่วนรวมยังเจียนะ ไม่ใช่ประโยชน์ของคนใดคนหนึ่ง โครงการนี้จึงจะได้รับอนุมัติ ขั้นแรกเนี่ยต้องมีประชาชนมาลงคะแนน 70% ขึ้นไปจึงจะผ่านโครงการนี้ได้ แต่ที่นี้พอประชุมแล้ว อะไรต่ออะไรเนี่ย ...มันหายากจริง ๆ พอเปิดประชุม อย่างครั้งแรกเนี่ย มีอยู่ประมาณสัก 50 คน (หัวเราะ...เบา ๆ) ทั้งที่ในหมู่ 1 ของผมเนี่ย มีประชากรอยู่ทั้งหมด 2,000 คน เศษ ๆ มีผู้มีสิทธิมาลงประชามติประมาณ 1100 คน 70% ของผู้มีสิทธิก็ต้องประมาณ 840 คน โครงการ SML เนี่ยจึงจะผ่าน ปกติแล้ว ในเมื่อรัฐบาล ตั้งมาอย่างนี้ ก็ลองคิดดูซิว่าต้องไปเอามาอีกกี่คน ผมก็เลยใช้วิธีออกไปล่าลายเซ็น การ

จะมารวมกันเนี่ยมันเป็นไปได้ยาก เหมือนกันทุก ๆ หมู่บ้านมีปัญหา
เหมือนกัน ยกเว้นหมู่บ้านที่มี 200-300 คน อาจเรียกประชุมง่ายหน่อย แต่
ของเราหมู่บ้านใหญ่ ไม่ว่าเราจะเชิญชวนอย่างไรเขาก็ไม่มา ...นี่ก็คือ
ปัญหาที่จะต้องเจอมันเป็นเรื่องที่ว่าผม 10 กว่าวันไม่ต้องทำอะไร ผมก็ขับ
รถตะเวนไปกับลูกสาวทั้งสี่แรง ทั้งขอเขาให้เซ็นเห็นชอบ ...มี 5 โครงการ แต่
ปรากฏว่า มี 2 โครงการ คือปรับปรุงมิทศน์ แปลหมื่นบาท แถวร้านค้าวัดสารภี
(นามสมมุติ) ให้มันดูดี แต่ปรากฏว่า เจ้าอาวาสวัดไม่ยอม ส่วนอีกโครงการ
หนึ่ง ทำปุ๋ยหมักเจ็ดหมื่นบาท แต่พอเอาเข้าจริงคนที่เสนอมาบอกทำไม่ได้
ผมก็เลยถามว่าแล้วตอนแรกทำไมไม่เสนอมา? เขาก็บอกว่าตอนนั้นต้องการ
เอาใจ "ผู้ใหญ่บางคน" ทำปุ๋ยหมักจากผักตบชวาเนี่ยมันยออดฮิต... พอตอนนี้
เงินก็เหลือจะทำยังไง ...

สิ่งเหล่านี้ น่าจะสะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนในชุมชนส่วนใหญ่ มีความเป็นปัจเจกสูง
ต่างคนต่างอยู่ มองประโยชน์ส่วนตนมากกว่า ประโยชน์ของส่วนรวม ความเป็นชุมชนนิยม หรือกลุ่ม
ชนนิยม ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะ มุมมองของ "สุปราณี" ที่เธอมีต่องาน CBR และ "โลกและชีวิต" ใน
ปัจจุบัน ว่า

...ส่วนชุมชนของเราก็ไม่ให้ความร่วมมือ พอเชิญประชุมเฉย เขาจะบอก
ว่าไม่มีเวลา เสียเวลา บางทีจะต้องมาช่วยกันเสนอโครงการต่าง ๆ แต่ว่า
บางทีเราควรจะมีเวลาให้กับส่วนรวมบ้าง ไม่นานหรอก ประชุมครึ่งชั่วโมง
ชั่วโมงหนึ่ง แป๊บเดียวไม่นานหรอกคะ เขาน่าจะมีเวลา ทำตัวไม่มีเวลา แต่
จริง ๆ แล้วคนเรานั้นต้องมีเวลา เป็นเหตุผลที่จะไม่มามากกว่า ...คนทั่วไป
คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ร่วมมือ ไม่ปลีกเวลา ไม่เป็นธุระ ทำตัวไม่มีเวลา
ในขณะที่สังคมในระดับประเทศ เหตุการณ์บ้านเมืองไม่สงบสุข คนไม่ร่วมมือ
ทำงาน จึงแบ่งแยก สังคมเห็นแก่ตัวมองประโยชน์ส่วนตนมากขึ้น (...ช่วงนี้
เป็นเวลาเดียวกับการมีการประท้วง การมีข้อขัดแย้งระหว่าง นายกักขิณ
ชินวัตร กับ นายสนธิ ลิ้มทองกุล) ...

การอยู่อย่างแปลกแยก ต่างคนต่างอยู่ มาเป็นเวลานานของชุมชน ทำให้ผู้คนใน
ชุมชนคุ้นเคยกับการดำรงอยู่และมีวิถีชีวิตเช่นนี้เป็นเรื่อง "ธรรมดา" จึงทำให้ การอยู่โดยคำนึงถึง
ประโยชน์ส่วนรวม และสาธารณะต่างหากที่จัดเป็นเรื่อง "แปลกประหลาด" บางครั้งก็ทำให้คนใน
ชุมชนอยู่อย่าง "ระแวงสงสัย" กันและกัน คงไม่แปลกที่ชุมชนมักมี "สายตาและตั้งข้อสงสัย" กับ

ผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR ว่ามีวาระซ่อนเร้นประการใดหรือไม่? ซึ่งเป็นไปได้เหมือนกันที่ "ผู้ใหญ่เสรี" บอกถึงคติพจน์ในการทำงานของตนกับผู้วิจัยว่า "ทำให้ดี แต่อย่าเด่น จะเป็นภัย" อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง "ความระมัดระวัง" การทำตัว "เป็นคนดี" ในชุมชนนั้น มิใช่เป็นเรื่อง "ธรรมดา" "ดีงาม" อีกต่อไป แต่มีความซับซ้อนมากขึ้น เสมือนมี "อำนาจ" "สายตา" ภายนอกบางอย่างมากำกับและควบคุมอยู่ จึงทำให้ไม่ถนัดกับการทำงานเพื่อสาธารณะประโยชน์ และการคำนึงถึงผู้อื่น เจกเช่น งาน CBR ที่พวกเราทำอยู่จะสำเร็จลุล่วงไปอย่างรวดเร็ว และบางครั้ง พวกเราก็ต้องถอย เหนื่อยหน่ายและต้องการกำลังใจ เหมือนกับ "สมศักดิ์" ปราปรกให้ผู้วิจัยฟังว่า

...มันเหนื่อยนา ถ้ามัวทำแล้วได้อะไรหรือเปล่า...ไม่ได้อะไรหรอก แต่เราก็ต้องทำ ทำเพื่อส่วนรวม แต่คนก็ไม่ได้มองเห็นว่าเราเสียสละอะไรหรอก เขาคิดว่า "ก็เพราะลูกสาวผมเป็นสมาชิก อบต. มันคงหวังคะแนนเสียงอะไรต่ออะไร " (พูดน้ำเสียงเล็กสูงขึ้น) เพราะคนบ้านเรามันคิดแต่ว่า ทำแล้วได้อะไร ถ้าบอกไม่ได้อะไร...มันบอกโง่หรือเปล่าที่ไปทำ ไม่ได้บอกว่าเราดีนะ บอกโง่หรือเปล่าที่ไปทำ บางทีผมก็ ปรับทุกข์กับคนอื่นว่า ผมเกษียรมาเนี่ย มันหนักนะ ไม่ใช่ผมสบายนะ ผมเคยทำงานในห้องแอร์นะ ผมจะทำอะไรผมก็ใช้ลูกน้องให้ไปทำ ตอนนี้ทั้งร้อนทั้งแดด จึงทำให้ผมเป็นคนอารมณ์เสียง่าย แต่ก่อนเนี่ย ผมเป็นคนอารมณ์ดี...

1.3) การแก่งแย่ง และการล่มสลายของสายใยในครอบครัว

หากมองให้ลึกลงไป ไม่เพียงแต่ความเป็นปัจเจก แก่งแย่งแข่งขันในชุมชนระดับกว้างแล้ว ยังพบว่าการแก่งแย่งแข่งขัน ต่างคนต่างอยู่ ยังปรากฏในครอบครัวและเครือญาติและนำไปสู่การล่มสลายของสายใยในครอบครัว ดังในกรณีของ "วิภา" หนึ่งในคนพิการในทีมงานกับน้องชายที่เป็นนายก อบต. บ้านแดง ที่มีความขัดแย้งกันเรื่อยมา แต่โชคดีที่ยังมีพ่อคอยเป็นกันชนปกป้องอยู่บ้าง ดังที่วิภาเคยปราปรกกับพวกเราในที่ประชุมครั้งหนึ่งว่า "เค้าไม่เคยถามเลยนะว่าพี่จะไปไหน ไม่เคยถามเลย...ช่วยเหลือคนอื่นเค้าช่วย แต่ญาติพี่น้องเค้าไม่ค่อยช่วยเหลือหรอก"

ความบาดหมาง แปรกแยก การล่มสลายสายใยในครอบครัวเหล่านี้ อาจมิได้เกิดขึ้นในวันเดียว แต่ถูกสะสมผ่านประสบการณ์และการรับรู้ของ "ประสบการณ์ชีวิต" ที่ยาวนาน ดังที่ "วิภา" ได้ตอกย้ำความเป็นคนที่ไม่มีความต้องการ เป็นภาระของครอบครัว ผ่าน "เรื่องเล่าอัตชีวประวัติ" ของเธอให้ผู้วิจัยฟังว่า

...ตอนฉันฝ่ามือเสร็จ ออกมาจากห้องไอซียู ฉันยังรู้สึกตัวไม่เต็มที่ ยังใส่ออกซิเจนอยู่ น้องชายเขาไปเยี่ยม..คนที่เขานายก (นายก อบต.) ไปที่

โรงพยาบาล แต่ว่าตอนนั้นตาฉันลืมไม่ได้ พอดีหมอคนที่ผ่ามาดูว่า เป็น
 ยังไงบ้าง หูได้ยินแต่ตาลืมไม่ได้ หมอบอกว่าไม่เป็นไร เพราะใจฉันสู้ ..ที่แรก
 หมอจะผ่าข้างเดียว แต่ว่าใจฉันสู้ หมอก็เลยผ่าที่เดียวสองข้างไปเลย ..พอ
 นั้น น้องชายเขาพูด พูดต่อหน้าแม่และเพื่อนของฉันที่ไปเยี่ยมวันนั้น แล้ว
 เขาพูดว่า....แล้วตะกี้ได้ยินหมอบอกว่า จะผ่าขา ผ่าหัวเข้าอีกสองข้างใช่
 ไหม? แม่ก็บอกว่าใช่ ก็ยังไม่รู้เหมือนกันว่าจะผ่าเมื่อไหร่ ต้องรอให้แผลนี้
 หายก่อน น้องชายก็เลยพูดว่า..เอ่อ ถ้าผ่าขา แม่..ไม่ต้องขายที่มารักษา มัน
 เหยื่อ! มันเป็นแบบนี้จะไปรักษามันทำไม? มันก็เป็นของมันยังงั้นหรือ รักษา
 ไปก็ไม่หาย... ฉันก็นอนร้องไห้ น้ำตาไหล ทำไมต้องว่าเรา ประณามเราถึง
 ขนาดนี้ เพื่อนเรา คนข้างเตียงเขาก็ได้ยิน แม้จะรักษาไม่หาย แต่ก็ 70-80%
 ที่ฉันสามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้ ไม่เป็นภาระกับแม่ ...ฉันก็น้อยใจที่เขาว่า
 ทำไมน้องมันพูดขนาดนี้? ทั้ง ๆ ที่มันไม่ได้เอื้อมมือมาช่วยสักกะบาทเดียว
 ทำไมต้องมาทรมานพี่ด้วย ...ฉันได้แต่คิดว่า..ช่างเถอะ คำพูดของน้องช่างมัน
 เอะ เพราะยังไงเราก็ไม่ได้เอาเงินของมันมา เราก็ไม่ได้ขอเขา เป็นเงินของ
 พ่อของแม่ ..ฉันก็เลยไม่ได้พูดกับเขา เขาก็ไม่ได้พูดกับฉันตั้งแต่นั้นมา ฉัน
 ก็มาพูดกับแม่ว่า ..ทำไมซิด(นามสมมุติของน้องชาย) เขาต้องมาพูดกับฉันยังงั้น
 ด้วย มันไม่อายคนอื่นหรือ เพราะฉันก็ไม่ได้เป็นใคร ฉันก็เป็นพี่สาวของ
 มันเอง แม่ไม่อายหรือ ทำไมต้องประณามกันแบบนี้...

ไม่เพียงเท่านั้นเธอยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของผู้เป็น “แม่” ที่มีต่อเธอ
 เริ่มตั้งแต่ที่เธอไม่สบายกว่า 20 ปีก่อน จนกระทั่งเธอกลายเป็นคนพิการในที่สุด ทำให้เธอ
 กลายเป็นคนไร้ที่ทางในบ้านมากขึ้น แต่ก็ยังโชคดียังไม่น้อย ที่เธอยังมี “พ่อ” คอยเป็นที่กำบัง
 เกาะป้องกัน และเยียวยาความเจ็บปวดภายในของเธอให้ทุเลาลงไปบ้าง

...ก็มาไม่สบาย ก็ไม่คิดว่าจะเดินไม่ได้ เราคิดว่าคงไม่เป็นไรมาก ก็ช่วย
 เขาขายของไปเรื่อย ๆ หนักเข้าก็เดินไม่ได้ พ่อก็พยายามหาหมอดี ๆ ไป
 ทุกที่ที่คิดว่าหมอที่ไหนดีก็จะไป ...ไปจนหมดที่ไปแล้วละ..(น้ำเสียงแผ่วเบา
 ลง) ...ก็ไม่ว่าจะทำยังไง พ่อจะพาไปตลอดตอนนั้นอายุสัก 20 ปี พาไปด้วย
 ความว่า เขาส่งสารเรา มีปวดตามข้อ ...ฉันก็ลำบากมาตั้งแต่เล็กจนโต แล้ว
 ก็มาไม่สบาย พ่อพาไปที่ไหนเขาว่าดี พ่อเป็นคนดังก็จะมีคนมาบอกให้ไป
 ไหนไปนี่ พ่อก็พาฉันไปหมด ไปจนหมดปัญญา หมดที่ไป นอนอยู่กับที่ละ

แถวเลขที่นี้ อะไรก็พออะไรก็พอ ไปโรงพยาบาลมีคนบอกว่าไม่เคยเห็นแม่ไปเลย เคยเห็นแต่พ่อตลอด ใคร ๆ เขาก็ว่า ...ฉันกับพ่อไม่ถูกเหมือนกัน ...คนอื่นเขาบอกว่า มองยังกับแม่ไม่รัก พ่อรักลูกสาวคนนี้นะมากกว่า ...พ่อได้ยินแบบนี้ฉันก็น้ำตาไหล ...ฉันก็รู้สึกอย่างนั้นเหมือนกัน แม่ไม่ค่อยรักฉัน รักพวกนั้นมากกว่า มีแต่พ่อที่รักฉัน ไปที่ไหนแกก็จะดูแลฉันตลอด ตอนนี้ก็เหมือนกัน อย่างเรื่องเงินทองก็เหมือนกัน พ่อจะคอยถามฉันว่า เออ...เองมีเงินใช้ไหม? ถ้ามีแกก็จะให้ ถ้าไม่มีฉันก็ไม่ว่าอะไร เพราะลำพังฉันเองก็หาเลี้ยงตัวเองมาตลอด ทำโน่นนี่นั่นหน่อยหารายได้ของฉันไป ฉันมานึกน้อยใจอยู่อย่างหนึ่งว่า ทำไมเวลาฉันจะใช้เงินบ้าง ฉันไม่ได้ใช้ ฉันก็หาเองมาตลอดตั้งแต่เล็ก ๆ มาจนกระทั่งไม่สบาย ฉันก็เคยถามแม่ว่า...แม่มีตังค์บ้างไหม? ขอฉันใช้บ้างสิ (น้ำเสียงอ่อน ๆ) แกกลับบอกว่า..จะเอาไปใช้อะไรนักหนา มึงเป็นแบบเนี่ยจะเอาซื้ออะไร? (น้ำเสียงห้วน ๆ) ...ฉันก็มีความน้อยใจ แต่พอก็จะไม่พูดอะไรเลย บางครั้งฉันก็ถามว่า...พอมีตังค์ไหม? เออ..จะไปไหนล่ะ? เปล่าหรอก ถ้าฉันไม่ใช่ฉันก็เอาใช้คืน บางทีฉันก็ไม่กล้าถาม บางทีพ่อก็ถามว่ามีตังค์ไหม? แต่แม่ไม่เคยถามเลย ฉันก็น้อยใจว่าทำไมแม่ไม่เคยถามเลย ฉันถึงต้องพยายามหาของตัวเอง อย่างที่อาจารย์ (ผู้วิจัย) เห็นนั่นแหละ ถึงฉันจะเป็นอย่างี้ ถึงฉันจะนอน อยู่กับที่ ฉันก็พยายามบักเลื้อยนักเรียนตัวสืบทา ยี่สืบทาของฉันไป ฉันก็เอา ฉันก็ทำมาตลอด ...

สิ่งเหล่านี้เป็นความจดจำ เจ็บปวดของ “วิภา” มาตั้งแต่ในอดีตและยังคงคลุกกรุ่นในปัจจุบัน ทำให้เธอน้อยใจ ร้องไห้ เสียใจต่อทำที่ ทศณะของน้องชายคนรอง และผู้เป็นแม่ที่มีต่อเธอ และจุดนี้อาจเป็นความบาดหมาง ติดค้างขุ่นเคืองในใจระหว่าง วิภา กับ น้องชายคนรองและผู้เป็นแม่ นับจนถึงปัจจุบัน

และเช่นเดียวกับ “ปายัน” ตำบลบ้านเหลียง ที่มีลูกชายเป็นคนพิการหนูนวก 2 คน ลูกสาวเป็นโรคจิต 1 คน และต้องรับภาระเลี้ยงหลานสาววัย 5 ขวบที่เกิดจากลูกสาวที่เป็นโรคจิตถูกข่มขืน เป็นคนพิการซ้ำซ้อน อีก 1 คน ดูเหมือนจะไม่ได้รับความเป็นธรรมในการแบ่งทรัพย์สินสมบัติจากเครือญาติ ดังการพบเห็นเมื่อครั้งพวกเขาลงพื้นที่ครั้งหนึ่ง

สมศักดิ์: นี่..รู้สึกว่าจะมีปัญหาเกี่ยวกับที่ดิน

ปายัน: ไม่รู้เหมือนกันฉันไม่ได้ออกไปไหนตั้งนานแล้ว หลานเข้าไป 50 ตารางวา ชาว ๆ ว่าจะขายอีกแล้วมั้ง

โสภิตา: ป้าอยู่แปลงเดียวกันกับเค้า

ป้ายน: แม่ยกให้น้องสาวคนเดียวยกให้หมดเลย อยู่มาตั้งแต่สมัย พ.ศ. 33

สมศักดิ์: แม่เค้าให้ปลูก ทำไมไม่ขอออกโฉนด

ป้ายน: ออกได้เหวอ

สมศักดิ์: ได้...ไปขอออกที่กรมที่ดินเลย บอกแม่อนุญาตให้ เท่ากับให้เราอยู่เรา
ใช้สิทธิ์ในการครอบครอง

ป้ายน: บางคนเค้าบอกว่าฉันไม่มีสิทธิ์ แม่ไม่ได้ยกให้...

เมื่อสถาบันครอบครัว และระบบเครือญาติ ซึ่งถือเป็นองค์กร สถาบันที่ใกล้ชิดกับคนพิการที่สุดไม่มี "ที่ทาง" ให้กับคนพิการหรือผู้เดือดร้อนเหล่านี้อยู่ จึงทำให้ดูเหมือนว่าชีวิตของพวกเขาไร้ความหวัง ล้มหวังไปอย่างสิ้นเชิง จึงไม่แปลกอะไรที่ "วิภา" โหยหาที่เกาะยึดเหนี่ยวดึงเธอขึ้นมาจากบ่อต้มแห่งความเจ็บปวด ทนทุกข์เหล่านั้น การที่พวกเรา หรือโครงการ CBR ที่เข้าไปดำเนินการช่วยเหลือคนพิการ จึงเป็น "ทางออกและคลี่คลาย" ให้กับวิภาได้เป็นอย่างดี บางครั้งถึงกับ "โกหก" ผู้เป็นพ่อและคนในบ้านว่า มาประชุมกับพวกเราทั้งที่ไม่มีการประชุมเพียงให้เธอได้ "หนีออก" จากภาวะของความกดดันในครอบครัว และนอนค้างคืนกับคนที่เธอ "อ้างว่า" เป็น "เพื่อนหญิง" และไม่ได้ทำเรื่องเสียหายอะไร ในขณะที่คนพิการน้อยคนนักที่จะมีโอกาสจะทำอย่างเธอได้ ทั้งที่เธอก็รู้สึกล้าหนักผิด กลัวบาปกรรม แต่เธอก็ "เลือก" ที่จะทำเช่นนั้น โดยการกล่าวเพื่อขอ "อโหสิ" จากผู้เป็นพ่อที่เธอรักและนับถือ และเป็นคนเดียวในครอบครัวที่เป็นพวกเดียวกันกับเธอ ด้วยความสำนึกและเป็นการ "ไถ่บาป" ใน "สิ่งไม่ดี" ที่เธอได้ทำลงไปเพื่อ "แลก" กับการได้นี้จากสภาพที่เธอถูกกดทับภายในบ้าน และอาจเป็นทางออก หนทางการปลดปล่อยทางเดียวที่เธอมีอยู่ในขณะนี้ เธอเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

...แต่บางครั้ง บางทีฉันก็ออกข้างนอกบ้าง อะไรเนี่ย ออกไปเที่ยวบ้าง ...
เอ่อเย็นนี้ว่างไหมออกไปไหม? บางครั้ง..บางครั้งก็บอกอาจารย์ (ผู้วิจัย)
ตรง ๆ นะ เราไม่โกหกพ่อแม่ บางครั้งก็ต้องโกหก...เอ่อพ่อฉันไปนั้นนะ
ปากเราพูด... 'แต่ใจ' ฉันบอกว่า...พ่อ..ฉันไม่อยากโกหกหรอกนะ แต่
บางครั้งบางครั้งฉันต้องการความสบายใจ อยากเป็นอิสระบ้าง ถ้าฉันผิด
พลั้งไป พ่อก็อย่าถือโทษหรือโกรธ เอาเวรเอากรรมฉันเลยนะ ยกโทษให้ฉันก็
แล้วกัน (น้ำเสียงเบา ๆ คล้ายกระซิบ) ...เพื่อนที่นัดเจอกันก็ถามฉันว่า...
เฮ้อ...เป็นอะไรหรือดูหน้าไม่ค่อยสบาย...ฉันก็เล่าว่าฉันไม่สบายใจ เขาก็บอก
ว่าถ้าฉันพักด้วยกันก่อนก็ได้แล้วค่อยกลับบ้าน ...ก็เป็นเพื่อนที่สนิทกัน ถ้า

เป็นผู้ขายฉันก็ไม่กล้า แต่เราไปก็ไปในทางที่ดี เราไม่ได้ไปในทางที่เสีย.. อาจารย์ แบบนั้นแหละ.. เขาก็บอกว่า..เอ้อออกมาซิ เดี่ยวออกค่ารถให้ ค่ากินให้นะ ไม่ต้องกลัว บางทีพอก็กถามว่า จะไปไหน เขาก็บอกว่าไปทำธุระข้างนอก ยังไม่รู้ว่าจะกลับหรือไม่กลับ ถ้าไม่กลับจะโทรมาบอก บางทีพอก ก็ให้เงินฉันออกมา 50 บาท 100 200 ยังเงีย ฉันไม่ได้ใช้ฉันก็เอาคืนเขา ก็ทำให้ฉันสบายใจบ้าง ทุกข์ใจบ้าง ฉันก็ไม่ท้อหรอกนะ มีอะไรฉันก็ทำ พวกเย็บผ้าเย็บผ้ามีฉันก็ทำ อย่างน้อยก็เป็นงานส่วนตัว เป็นเงินส่วนตัวเรา ...

2. จิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม ของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR

สิ่งที่นำเสนอข้างต้น เป็นภาพของสังคม ชุมชนส่วนใหญ่ ที่รุ่มลุ่มและเข้ามาปะทะเผชิญพวกเรา ผู้ปฏิบัติงานโครงการ CBR ณ ที่แห่งนี้ ในฐานะ "ชุมชน/กลุ่มคนส่วนน้อย" ซึ่งต้องมีกระบวนการสร้าง หรือผลิตความคิด ความรู้สึก อุดมการณ์ จนกลายเป็น "จิตสำนึก" (Consciousness) ที่เข้มข้น หรือบางทีอาจเป็นเพียง "กระแสแห่งความคิด" (Stream of Thinking) ที่ต้องการจะเอาชนะรุ่มลุ่ม ปะทะ เพื่อดำรงงาน CBR ให้ดำรงอยู่ จิตสำนึก หรือ กระแสแห่งความคิด เหล่านี้ได้แก่

2.1 การรับรู้ถึง "ความทุกข์" ของคนพิการและครอบครัว

คนพิการในเกือบทุกสังคม และชนเผ่า มักถูกทอดทิ้ง ไร้การดูแลเอาใจใส่ เป็นเลี้ยวส่วนของสิ่งมีชีวิตที่ถูกมองข้าม มองไม่เห็น และตราบาปจากสังคม (Asch and Fine, 1988; Sentumbwe, 1988; Devlieger, 1995; Nicolaisson, 1995) คนพิการในชุมชนแห่งนี้ก็เช่นกัน เท่าที่สืบค้นยังไม่ปรากฏหลักฐานเลยว่า ในอดีตมีกลุ่มคน หน่วยงานใดเลยที่เข้ามาช่วยเหลือ และพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเป็นจริงเป็นจังและเข้าใจในความทุกข์ร้อนของคนพิการ และครอบครัว คนพิการที่ต้องรับภาระเลี้ยงดูคนพิการอย่างหนักหน่วง โดยเฉพาะการบริการเชิงพัฒนา ที่มีใช่เพียงการแจกข้าวของ เงินทอง สงเคราะห์คนพิการเพียงชั่วคราวชั่วคราว (ทวี เชื้อสุวรรณทวี และคณะ, 2549 ,น.57) พวกเราหลายคนสะท้อนถึงความเข้าใจ รับรู้ ถึงความเดือดร้อนเหล่านั้น ภายหลังที่ได้เข้ามาสัมผัสคนพิการและทำงานร่วมกัน

ปลื้มจิต: ตอนที่ไม่ได้มาทำงานนี้ ปลื้มจิตก็คิดว่าเราพิการเราแย่แล้ว..แต่พอมาทํางานก็เห็นคนพิการที่แย่กว่าเรา..ก็คิดว่าอยากช่วยเหลือคนพิการ

พอเราไปเยี่ยมคนพิการแล้วเราก็เห็นก็เลยคิดว่าทำยังไงถึงจะให้เค้า
ออกจากบ้านได้ ก็พูดให้ทุกคนมาช่วยเหลือให้หน่วยงานเข้ามาเยี่ยม
คนพิการตามบ้าน จะได้ช่วยเหลือคนพิการ เอาคนพิการที่อยู่ในบ้าน
ให้ออกมาจากนอกบ้านบ้าง เค้าจะได้เห็นสภาพคนพิการ ที่นี้คนดี ๆ
หน่วยงานที่เค้าเห็นเค้าก็จะได้อากลับไปคิด

สมศักดิ์: ผมว่าผมเห็นใจเค้านะ ที่เค้าว่าประมาณ20ปีที่เค้า ดูแลหลานเค้ามา
เค้าทนรับสภาพได้น่าเห็นใจเค้า แล้วที่เค้าพูดที่ว่าถ้าเค้าตายก่อนก็
เป็นกรรมของเด็ก แต่ถ้าเด็กตายก่อนก็ไม่ใช่ไร ผมฟังแล้วรู้สึกก็
สะท้อน ถ้าเค้าตายไปก่อนแล้วเด็กคนนี้จะทำยังไงเพราะเค้าก็ไม่เชื่อ
ใจคนอื่นว่าจะดูแลเหมือนที่เค้าดูแลได้แม้กระทั่งพ่อแม่ของเด็ก เค้า
คิดว่าทำไมเท่าเค้า ผมไม่ได้ถือนะที่เค้าแสดงแบบนั้น กลับเห็นใจเข้า
มากขึ้น มันก็น่าเบื่อนะที่คนก็มาถามว่าเป็นยังไงแล้วก็ไม่มีการ
ติดตามช่วยเหลือเค้า บางอย่างช่วยไม่ได้เราก็มั่นแต่ว่ามันต้องมีการ
ติดตาม อย่างพวกเรา เราก็คควรจะไปเยี่ยม ถ้าเป็นไปได้ปีใหม่เราก็คจะ
หาของขวัญไปให้เด็กนะ สิ่งที่มีมันไม่ต้องมีราคาเท่าไร แต่ว่าพวกนั้น
จำเป็นเพราะว่าเค้าไม่ได้รับการช่วยเหลือมาก่อน ไม่ต้องมีราคาหรอก
แต่ต้องแสดงให้เห็นว่าเราห่วงใยเค้าจริง ๆ ถ้าทิ้งไปเลยก็เข้าอีหรอบ
เดิม

ฉลอง: ผมรู้สึกไว้ในใจผมนะ รู้สึกว่าเด็กคนนี้ใครช่วยเหลืออะไรไม่ได้เลย
นอกจากปู่เค้า ที่เค้าบอกว่าถ้าสิ้นเค้าไปหลานคนนี้ก็ต้อลำบาก
เพราะเค้าเป็นคนอ้วนนะ ที่นี้เค้าก็ คนข้างนอกก็คิดว่าเค้ารวย แต่เค้า
บอกว่าก็พอมีกินกันไปแหละ ที่นี้เค้าบอกว่าหลานเค้ากินจุมาก
เลย.....คนพิการจริงแล้วน่าสงสาร อยากจะรู้ว่าใครจะอยากไป
ช่วยเหลือนอกจากพ่อแม่ เข้าไปทำงานก็ไม่มีใครรับ เราถือว่าเป็น
กุศลนะ

สุปราณี: เป็นสมาชิก อบต.บ้านแดง จบปริญญาโทสาขาศาสนาเปรียบเทียบ
จากมหาวิทยาลัยมหิดล ที่มันไม่เกี่ยวกับคนพิการ แต่ว่าเมื่อได้มา
ทำงานนี้ เป็นสมาชิก อบต. แล้วก็มันเป็นหน้าที่หนึ่งด้วยที่ต้องส่งเสริม
และสนับสนุนคนพิการมันเป็นภารกิจหน้าที่หนึ่งนอกจากการที่จะไป

พัฒนาด้านอื่น ๆ และได้รับการสนับสนุนจากคุณพ่อของดิฉันเองคือ คุณสมศักดิ์ ก็เลยเข้ามาทำตรงนี้.....ก็ด้วยใจรักและก็สงสารคนพิการ อยากเห็นคนพิการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และคนพิการก็จะได้มีกำลังใจที่จะทำงานต่อไป

ทวิ: เราก็คงเป็นส่วนหนึ่ง..ก็เป็นกำลังใจ เราไม่สามารถไปทำอะไรได้ทั้งหมด ก็ปัญหาเดียวกับลุงจนะ ภาพตอนที่เราไปเยี่ยมเหมือนกับว่าเค้ามีปัญหา คนในครอบครัวเค้าเบื่อนะปล่อยไป แต่จริง ๆ ลุงจนะก็มีอะไรบางอย่างที่เค้าปรับปรุงไม่ได้เค้าเคยเป็นทหารเก่านะ อยู่ ๆ ต้องมานั่งล้อเข็นมันก็อึดอัด ผมว่าลุงปู่นิสัยเดิมเค้าคงก้าวร้าวอยู่บ้าง โกรธง่าย พอยิ่งป่วย ก็มีการตีหลานบ้างมันก็เกินไป ผมว่าทั้งสองฝ่ายคงต้องได้รับการเยียวยาจากคนข้างนอก

เป็นที่น่าสังเกตว่า แรงจูงใจหรือเหตุหน้าที่ทำให้พวกเรา โดยเฉพาะกลุ่มของชาวบ้าน เข้ามาทำงาน CBR นี้ มีพื้นฐานมาจาก “ความเมตตา” “สงสาร” คนพิการเป็นประการสำคัญ เหมือนดัง “ฉลอง” เล่าถึงการเข้าร่วมงาน CBR นี้ แม้ว่าภายนอก “สมศักดิ์” จะเป็นตัวกระตุ้น (Agent) ผูกโยง ชักชวนให้เขาเข้ามาทำงาน แต่ “ฉลอง” ก็เน้นย้ำถึงสิ่งที่อยู่ “ภายใน” ที่ผลักดันให้เขาเข้าร่วมงาน ให้ผู้วิจัยฟังว่า

...ที่นี้พื้นฐานจิตใจของมัน มันคือว่า..ใช้เรื่องคนพิการเนี่ย..มัน..มัน ก็ฝังอยู่ในจิตใจเหมือนกัน ความสงสารที่มีพื้นฐานอยู่ใช่ไหมครับ?...คนเราถ้าไ้ย้อ....(ทำเสียงสูง) มาชวนเจ๊เย ไปเถอะ ไปคนเดียวเถอะกูไม่เอาด้วยหรอก ไ้ย้อเรื่องคนพิการ ไม่เอา..ไม่เอา ที่นี้จิตใจของเรามีพื้นฐานอยู่ก็มีส่วนนะ ที่นี้เอาก็เอา เอาไปก็ไป พอมาตอนหลังก็เอาเสียนั่นเข้าไปด้วยใจ ก็เลยไปกันอย่างที่อาจารย์เห็นนั่นแหละ ตอนนั้นเนี่ยก็ยังไม่เห็นอะไรใช่ไหม? พอเข้าไปเจอพวกคนพิการ ไปเจอเด็กคนนั้นเข้า (เด็กพิการซ้ำซ้อน รุนแรงหลานของป้าย่าน ตำบลบ้านขาว)มันก็ตื่นตันใจ (น้ำเสียงช้าและเบาลง) ก็เลยคิดว่าคบกันดีกว่า อยู่ทีเดียวกันดีกว่า ไปไหนก็ไป เอา..เอา..ยังเจ๊เย ตอนนี้อยู่ในใจเนี่ยมันเต็มร้อยแล้ว เต็มร้อยแล้วตอนนี้...

ทัศนะการมองโลกและชีวิตอย่างเข้าใจ การระลึกถึงความทุกข์ยากของผู้เดือดร้อน การมองโลกในแง่ดี ดูเหมือนมิได้เพียงพึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ทำงาน CBR นี้เท่านั้น แต่

หากถูกขัดเกลาหล่อหลอมผ่านประสบการณ์ชีวิตมาช่วงเวลาหนึ่งแล้ว ดังที่ "อนันต์" "ปลื้มจิต" เล่าถึงทัศนคติที่มองโลกและชีวิต ในวันที่สัมภาษณ์ครั้งหนึ่ง กับผู้วิจัยว่า

..ผมเคยคิดนะว่า...ขโมยเข้าบ้านไปขโมยของเขาเนีย...มันลำบากนะ ... มันลำบากตั้งแต่คิดเลยแหละ..แต่เขาต้องทำ เพื่อความอยู่รอด มีคนไหน ร่ำรวยแล้วจะไปคิดลักขโมยบ้าง คงไม่มี เลยเป็นใจร ไปลักขโมยเขา ผมคิดว่าพวกนี้ แค่คิดเขาก็ลำบากแล้ว ลำบากตั้งแต่การวางแผนอะไรต่อมิอะไร พวกนี้จึงเป็นพวกที่น่าเห็นใจเหมือนกัน ถ้าเขามีกินมีใช้นะ เขาจะไม่คิดขโมยนี้หรอก ตัดทิ้งไปได้เลย ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าเขาขาด เป็นเหตุสุดวิสัย ต่อสู้เพื่อให้ชีวิตอยู่รอด.."

...ฉันเดินยืมดังค์เขา 5 บ้าน 5 บ้านเนียยืมดังค์เขาไม่ได้นะ พี่สาวก็ไม่อยู่ และแฟนเขาขึ้นของแล้วจะต้องออกรถเลยไง และคนที่เราหวังว่าจะไปเอาเขาได้เลยนะ สัก 2-3 พันเนียนะ กลับไม่อยู่อีก ...โอ้ย..แฟนฉันดูถูก ว่า โอ..คนพื้นที่อะไรวะ ยืมเงินพันเดียวก็ไม่ได้ ฉัน..แหม นิ่งน้ำตาไหลเลยละ แฟนสบประมาทขนาดนั้นนะ ฉันก็เลยจำไว้เลยว่า ยืมเงิน 5 หลังเนีย ไม่ได้สักหลังเลย ถ้ามีกินเมื่อไหร่ มีเงินติดตัวเมื่อไหร่ จะประกาศให้ดัง ๆ เลยว่า ใครยืมห้าร้อยให้ ใครยืมสามร้อยให้ เพราะชีวิตเคยโดนมาแล้วว่า เราไปยืมคนอื่นไม่ได้ คนที่เขามาหาเราเนียเขาก็ต้องเดือดร้อน ก็มีคดีประจำใจหยิ่งเจีย ทุกวันนี้ก็มีคนมาหา มายืมปลื้มจิตนะ..ยืมไม่ได้ยืมเยอะหรอก อย่างไม่มีข้าวกิน ไม่มีข้าวหุง แล้วจะให้ปลื้มจิตทำยังไง...เฮ้อ เอาไป มีห้าร้อยก็แบ่งกันไปก่อน...

2.2 การวินิจฉัยและแสวงทางออกแก่คนพิการอย่างมีเหตุผลแห่งปัญญา

จิตวิญญาณแห่ง "ความสงสาร" "การได้กุศล" "สะท้อนใจ" "เห็นใจ" "เข้าใจ" อันเป็นจิตสำนึกพื้นฐานภายใน ที่ทำให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานนี้ Fine and Asch (1988) มองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นการต่อยอดของการตราบาป (Stigma) ต่อคนพิการของสังคม มองเห็นว่าคนพิการและความพิการ เป็นเพียงเครื่องหมาย สัญลักษณ์ของความต้องการ การช่วยเหลือ และการประคับประคองทางสังคม ทำให้คนพิการอยู่ในฐานะคนหมดหวัง สิ้นหวัง เจ็บป่วย และนำไปสู่ฐานคิดแบบแผนทางการแพทย์ (Medical Model) หรือ การมองงาน กิจกรรมที่มีต่อคนพิการเป็นเพียง "การทำให้ดีที่สุดในเรื่องที่เสียแล้วหรืองานที่ไม่มีคนต้องการทำ" เท่านั้น (Making the Best of

the Bad Job) เหมือนดังที่ ฟ็อนันต์ และพีฉลอง ได้เสนอแนะแนวทางในการช่วยเหลือคนพิการ รายหนึ่งว่า

อนันต์: ความจริงผมว่าคล้าย ๆ จะให้ของใครซักอย่างว่ามีความจำเป็นต่อ คนพิการหรือเปล่า ถ้าเกิดเอาผ้าเช็ดหน้าไปให้แล้วเค้าเอาไปชุบน้ำ เช็ดตัวก็ดี แต่ที่วันนั้นตาสี่เค้าขาดแคลนเก้าอี้ตอนอาบน้ำ ว่าเด็กคนนี้ ตอนอาบน้ำ และก็พลิกตัวลงมานอนที่เก้าอี้สามตัวแล้วถึงจะเอาน้ำ ราบ มองดูแล้วมันมีความจำเป็นมากคือเตียง ว่าถ้าจับพลิกมาจับ เค้าสามารถที่จะลงอย่างนี้แล้วก็อาบน้ำได้เลย โดยที่ไม่ต้องใช้เก้าอี้

ฉลอง: บ้านที่สอง..ลุงปาย ผมดูแล้วว่าถ้าแกอยู่อย่างนั้นแกไม่สามารถลุก ขึ้นมาได้หรอกเพราะว่าการกระทำของเขาจะทำหรือเปล่า จะทำแล้ว เลิกไป ถ้าหากว่าทำกายภาพบำบัดอย่างต่อเนื่องและก็มีพวกน้ำมัน นวดนะ กล้ามเนื้อจะคลายก็จะดีขึ้น ถ้าอยู่อย่างนั้นผมว่ายากเลย

โสภิตา: ...สมศรี (นามสมมุติ) ต้องนอนบนเตียงอย่างเดียว เป้าหมายของเรา ไม่ใช่ว่าเค้าจะกลับมามีชีวิตคล้ายเรา ใช้ชีวิตเป็นปกติได้ แต่สิ่งที่เค้า ควรจะได้คือการดูแลร่างกายของเค้า การดูแลสิทธิของเค้า การดูแล การปกป้อง “ของสงวน” เราก็ช่วยเหลือเค้าได้ในการที่เค้าจะพิทักษ์ สิทธิของเค้าเพราะอย่างสมศรีที่เราไปเห็นลักษณะเสื้อผ้าของเค้าที่เค้า ใส่.... ถ้าเป็นคนปกติเรายังไม่อยากจะให้ใครมาเห็นอวัยวะของเราหรือ เปลา... มันคงไม่ใช่ แต่ที่เค้าอยู่ทุกวันเค้ามองเป็นเรื่องปกติถ้าในส่ว นั้นถ้าเราเข้าไปเหมือนว่าไปทำความเข้าใจกับครอบครัวเค้า เค้าก็จะ รู้สึกว่าควรจะปิดหลานมากกว่านั้นะ ปกป้องดูแลความสะอาดให้ดีขึ้น...

หากเราจะเข้าใจท่าทีและพฤติกรรมเหล่านี้เหมือนดังการสรุปของ Fine and Asch ข้างต้น ก็เป็นการสรุปและเข้าใจแบบที่ “คุ้นชิน” เกือบ 20 ปีที่ผ่านมา แต่สำหรับผู้วิจัย แล้ว ท่าทีและพฤติกรรมเหล่านี้อาจมิได้เป็นดังเช่นข้อสรุปข้างต้น เพราะแท้จริงแล้ว จิตสำนึก เหล่านี้เกิดขึ้นเพราะประสบการณ์ สถานการณ์ที่พบเห็นเป็นตัวกำหนด การให้คุณค่า ความหมาย และพฤติกรรมนั้น ภายใต้การสะท้อน ขบคิด (Reflection) อย่างมีปัญญา สมเหตุสมผลเพราะ หากสังเกตให้ละเอียดแล้ว คนพิการที่เราพบเห็น ยัง “ขาด” ปัจจัย “พื้นฐานในการดำรงชีพ” “สิทธิขั้นพื้นฐาน” ของความเป็นมนุษย์ คำถามก็คือ หากไม่ช่วยเหลือเช่นนั้นแล้ว จะทำอย่างไร?

เปรียบเสมือนว่า ในขณะที่เขาร้อง "หิวจนได้จะขาด" อยู่แล้ว เราจะยื่น "เบ็ด" ให้เขาไปตกปลา กินเอง หรือเราควรจะเอา "ปลา" ที่เผาไว้แล้วให้เขากิน หากเราต้องเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เราจะเลือกอะไร? คำตอบก็คงไม่ต่างกับการที่ "อนันต์" "ฉลอง" และ "โสภิตา" ที่ต้องเลือกที่จะเข้าไปจัดการตามลำดับและความสำคัญของปัญหาในฐานะ "เพื่อนมนุษย์" ที่มีไซ "เหยื่อ"

2.3 การตระหนักถึงความยุติธรรมทางสังคม

หากคนเหล่านี้มีประสบการณ์ พบเห็นสถานการณ์ บริบทที่มีความแตกต่างไปจากเดิม พวกเขาก็แสดงมิติแห่งการช่วยเหลือ บริการคนพิการที่ยั่งยืน ยาวนาน และพยายามสร้างระบบรองรับการจัดการปัญหา ภายใต้โลกาภิวัตน์ การเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ที่เสริมสร้างโครงสร้างทางวัตถุ และส่งเสริมความมั่งคั่งของปัจเจกและอัตตประโยชน์ ละทิ้งการเสริมสร้างทรัพยากรมนุษย์และจิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกแห่ง "ยุติธรรมทางสังคม" "การพัฒนาแบบยั่งยืน" "การพัฒนาแนวนิเวศ" (Baldwin, 1966, pp. 6-15; Iatridis, 1994, pp. 62-70; ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กนกศักดิ์ แก้วเทพ และ กาญจนา แก้วเทพ, 2543, น. 304-306) ที่ทั้ง 3 แนวคิดดังกล่าว มีสิ่งที่สำคัญที่เหมือนกันคือ 1) การให้ความสำคัญกับสิทธิและการตอบสนองความต้องการของผู้ยากไร้ ขาดแคลนทรัพยากร 2) มีการพัฒนาการมีส่วนร่วม 3) เน้นการพัฒนาเทคโนโลยี อุตสาหกรรม และโครงสร้างพื้นฐานวัตถุระดับกลางหรือน้อยลงเนื่องจากการทำลาย บั่นทอนความสมดุลระบบธรรมชาติและนิเวศน์ แต่เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นหลัก จิตสำนึก หรือกระแสความคิดเหล่านี้แสดงถึงผู้มีปัญญา (The Wise Persons) ที่เป็นการที่ส่วนกระแสหลัก พวกเราได้แสดงจุดยืนเหล่านี้อยู่เสมอ

ผู้ใหญ่เสริม: ทีนี้แผนท่อประปา ไฟฟ้า ถนน อบต.จัดเข้าแผน ถนนท่านสร้างให้แต่อย่าลืมว่าถ้าถนนดีเมื่อไรก็จะมีผู้พิการเพิ่มมากขึ้น คือทุกคนคงจะยอมรับว่า กลางคืนเกิดการแข่งรถมอเตอร์ไซด์ เกิดพลาดขึ้นมากก็เป็นผู้พิการ ถ้าเป็นถนนลูกรังคนก็ไม่กล้าแข่ง ทีนี้ผมมองเลยว่า งบประมาณมันเข้าแผน แต่ผู้พิการมันก็มากทุกที ผมก็ยังสงสัยว่าถ้าดีเจริญ ทุกคนชอบ แต่ว่าบางคนเดินออกไปจากบ้านก็โดนรถชนก็เป็นคนพิการแล้ว ก็อยากให้มีความพัฒนาตรงนี้บ้าง จะใช้ประชาคมหมู่บ้านหรือประชาคมผู้พิการ อันนี้ขอเสนอความคิดว่ารวมผู้พิการในอำเภอพุทธมณฑลให้เห็นภาพว่า เมื่อ อบต.หรือเทศบาลจะทำอะไรต้องมีการทำประชาคมหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านถูกใจจะได้ไม่ต้องมามีปัญหากันภายหลัง

โสภิตา: ...อย่างตัวเองมาทำงานตรงนี้ถ้าตัวเองต้องยังหิวอยู่ก็คงมาไม่ไหว แต่ที่นี่เรามีเงินเดือนอยู่และถึงจุดที่ว่า เราพอที่จะแบ่งให้สังคมได้ แล้วมันพอที่จะดูแลครอบครัวเรา มันมีเวลาที่จะคืนให้สังคม ถึงแม้ว่าตัวเองยังอายุไม่มากยังไม่ถึง 40 แต่มีความรู้สึกที่เราน่าจะคืนได้แล้ว ถึงได้ก้าวมาถึงจุดนี้

สมศักดิ์: อันนี้ผมขอเสริมนะ...ในฐานะที่อาจารย์เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ผมว่าเราวิจัยเสร็จแล้วเราจะสรุปชื่อของเราว่าเราควรช่วยเหลือคนอย่างไรบ้าง ถ้าเกิดมันมีเงินเข้ามาช่วยเหลือ เราก็บันทึกไว้ว่ามีคนที่ต้องการช่วยเหลืออีกประมาณเท่าไร ที่ให้มาเท่านี้มันเหมือนฝนตกไม่ทั่วฟ้า มันเป็นไปไม่ได้หรอกที่จะมาอยู่ที่ 200 คนในจังหวัด คนพิการมันเพิ่มขึ้นแล้วระยะเวลามันก็เพิ่มขึ้น เค้าน่าจะเอางบประมาณมาช่วยเพิ่มอีก มีเงินเหลือตั้งเยอะแยะ เราจะขอเค้าเพิ่มได้ไหมถ้าเราทำวิจัยไปแล้วว่า ที่เค้าช่วยมาเป็นสิ่งเล็กน้อย มีความเลื่อมล้ำในสังคมเรา คนที่เดือดร้อนจริง ๆ ยังไม่ได้รับการช่วยเหลือเท่าที่ควร ที่ผมลงไปผมคิดว่ามันไม่ค่อยเป็นธรรม ทุกวันนี้คนที่แย่จริง ๆ มี แต่เราอ้างว่างบประมาณมีเท่านี้ แล้วคนเราก็มีเท่านี้มันไม่พอหรอก ทำอย่างไรเราจึงจะขอเพิ่มได้

หาก CBR จะเป็นการช่วยเหลือคนพิการแบบ “ยั่งยืน” แล้ว ต้องผลักดันให้งาน CBR ที่มีอยู่เป็น “นโยบายสาธารณะ” ให้คนพิการทั้งหมดในชุมชนได้รับการช่วยเหลืออย่างเท่าเทียม ทั่วถึง มีความต่อเนื่อง ภายใต้ความรับผิดชอบร่วมกันของ “คนทั้งหมด” ในชุมชน มิใช่เป็นงานบริการเฉพาะคนพิการคนใดคนหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ชั่วครั้งชั่วคราว เหมือนไฟไหม้ฟาง ดังที่ “สมศักดิ์” ได้สะท้อนให้เห็นในการสัมภาษณ์ในประเด็นมูลเหตุจูงใจของการทำงาน CBR ครั้งนี้ว่า

...สาเหตุที่เข้ามาทำงานนี้เพราะอาจารย์ทวิ แต่จริง ๆ เรื่องความเมตตา สงสาร แจกของเนี่ย เรามีอยู่แล้ว ช่วยอยู่แล้ว แต่การที่เข้ามาทำงานนี้เหมือนเน้น ได้เห็นว่า มันมีอีกหลายคนที่เรามาได้ช่วยเหลือเขา ธรรมดาเราก็จะมองเห็นในหมู่ ของเราแค่นี้ คนพิการได้รับการช่วยเหลืออยู่แล้ว เราก็เมตตา สงสาร ช่วยเหลือเป็นครั้งคราว แต่พอมำทำงานนี้มันเป็นการ...ทั้ง ‘วงจร’ เลยไง ช่วยเหลือทั้ง ‘ระบบ’ เลย มันยังมีคนอื่น ๆ ที่เรามองไม่เห็น ไม่รู้มาก่อนอีกเยอะ ว่าเขาพิการถึงขนาดถึงต้องเขาไปช่วยเหลือหรือเปล่า คน

อื่นเขาไม่มีใครมาแนะนำผม ทำให้เราต้องคิดไปถึงว่า เราจะเข้าไปช่วยเหลืออย่างเต็มรูปแบบยังงัย ซึ่งผมก็ทุ่มเทให้งานนี้มากแล้วนะ จริง ๆ ผมไม่คิดว่ามันจะยืดเยื้อขนาดนี้หรอก แต่มันก็ต้องยืดเยื้อเพราะเป็นเรื่องของคนในชุมชนเหมือนกัน อาจารย์อาจถือว่าสำเร็จแล้ว แต่พวกผมก็ต้องทำต่อไป และพวกคนพิการก็ต้องปรับปรุงตัว มาช่วยงานนี้ด้วยมันถึงจะสำเร็จ จะให้พวกผมมาค้าขายอย่างเดียวมันไม่ได้ งานถึงจะอยู่ต่อไปได้...

2.4 CBR มิใช่เพียงงานที่ต้องทำตามหน้าที่แห่งองค์กร

คนภายนอก อาจจะมองว่า การที่นักวิชาชีพ นักวิชาการ เข้ามาทำงานยุ่งเกี่ยวกับงานสาธารณะ เชกเช่น โครงการ CBR นี้ เป็นเพราะภาระ หน้าที่ของบุคคล และของหน่วยงานอยู่แล้ว เป็นการทำให้ความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน การเลื่อนขั้น เลื่อนระดับของบุคคลและหน่วยงานเอง... การเหมารวมเช่นนี้ อาจถูกเพียง "ส่วนเดียว" "โสภิตา" หรือ หมอโสภิตาของชาวบ้าน ซึ่งเป็นพยาบาลวิชาชีพโรงพยาบาลประจำอำเภอพุทธมณฑล และ "ตัวผู้วิจัย" ที่ดูเหมือนว่าทำงานนี้เพราะเป็นหน้าที่ ภายใต้พันธกิจของ วิทยาลัยราชสุดา แต่คุณโสภิตาและผู้วิจัย เชื่อมันว่า เรามีความรู้ลึกซึ้งนึกคิดไปไกลกว่านั้น นั่นคือ "ความสำนึก" ที่มาจากภายในและการเปลี่ยนแปลงของเรา และได้แบ่งปัน ความสำนึกนี้ แก่พวกเราในที่มงานได้รับรู้ ว่า

โสภิตา: งานตรงนี้...เคยทำมาแล้วตั้งแต่ปี 44 ที่เรารู้จักกันตั้งแต่ต้นที่เราทำความรู้จักกันเหนื่อยมาก ร้อนก็ร้อน ล้าบาก็ล้าบาก ทำไมไม่นั่งอยู่ในห้องแอร์ ทำไมต้องออกมา ทำไมต้องมาแบกยกน้องคนพิการเวลาที่เรากออกไปเยี่ยมบ้าน ...ฉันเป็นพยาบาลวิชาชีพ7 ถ้าเป็นเมื่อก่อนฐานันดรก็ไม่ใช่น้อยทำไมเราต้องไปยกมือไหว้ ทำไมเราต้องไปสร้างสัมพันธภาพ แต่เมื่อมันผ่านระยะนั้นมาถึงปีที่3 ที่4 แล้วมันผ่านกระบวนการที่มันยากลำบากมาแล้ว มันถอนตัวไม่ขึ้นค่ะ...แต่สิ่งที่เราได้แต่ที่อยากทำงานต่อ ก็คือเค้าต้องได้รับการช่วยเหลือ แต่การช่วยเหลือตรงนี้ไม่ใช่เราเข้าไปทำเองทั้งหมด ไม่มีใครเข้าใจหรอกว่าเราต้องเสียสละอะไรแค่ไหน ต้องผ่านกระบวนการทำใจยอมรับที่จะต้องทำงานตรงนี้ ไม่มีใครเข้าใจหรอก ถ้าเค้าไม่ได้ลงมาทำตรงนี้ก็ เป็นปัญหาที่ตัวเองหนักใจอยู่เหมือนกันแต่ทำไมทอดย โดยหลักที่ตัวเองใช้อยู่คือ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ คือเรากำลังคุยเรื่องของคนพิการ...

ทวิ: ผมว่าผมดีใจนะว่ามีความเข้มข้นและก็เห็นตรงกันในพันธกิจภาระอันนี้ ก็บอกทุกคนว่าจริง ๆ ก็ถามตัวเองเหมือนกันว่าผมมาทำวิจัยนี้เพื่ออะไร งบประมาณค่าตอบแทนมันไม่มี ของ สกว.นะ มีแต่คนนี่ที่เราจ้างเค้ามาเป็นผู้ช่วยวิจัย... ผมทำมาเริ่มตั้งแต่มีอาจารย์เพื่อน ๆ ผมที่เคยลงพื้นที่ด้วยกันตั้งแต่ปี 40 ร่วมกับนักศึกษา ตอนนี่เพื่อนผมเขาไม่เอากับผมแล้ว บอกว่ารู้ปัญหาแต่ก็ทำอะไรไม่ได้..ทำไปทำไม? ทำวิจัยที่ไม่ต้องลงพื้นที่ลำบากอย่างนี้ก็ได้...แต่สำหรับผมอันนี้ก็ถือเป็นพันธกิจที่อยากจะให้มันเริ่มมันดำเนินในจุดหนึ่ง ถือว่าทุกคนที่เข้ามาต้องอุทิศนะแต่ว่าต้องมีการสานต่อจึงเป็นเหตุให้ผมต้องไปเกาะเกี่ยวคุณโสภิตา พิเศษศักดิ์ พื่อนันต์...และพวกเราในที่นี้...

3. แบบแผนการต่อสู้ ขัดขึ้น การจัดวางระหว่างกลุ่มชนนิยม กับปัจเจกชนนิยมภายในตน

การนำเสนอปรากฏการณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ ขัดขึ้น “ระดับกลุ่ม” หรือ “การต่อสู้ภายนอก” (Group /External discrepancies) ระหว่างชุดความรู้ ความจริงแห่งปัจเจกชนนิยมของผู้คนอื่น ๆ ในชุมชน กับจิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยมของ ผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR แต่แท้ที่จริงการต่อสู้ ขัดขึ้นดังกล่าวยังปรากฏใน “ระดับปัจเจก” หรือ “ภายในตัวตน” (Individual/ Internal Discrepancies) อีกด้วยเช่นกัน เพราะมีจุดพลิกผัน ข้อถกแย้ง การตั้งคำถามต่อจิตสำนึกแห่ง “กลุ่มชนนิยม” ที่บังถึง การเสียสละประโยชน์ส่วนตนและมุ่งประโยชน์ส่วนรวมของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR เหล่านี้ เป็นจริงหรือไม่ เพียงใด? ดังที่จะนำเสนอดังต่อไปนี้

ในขณะที่พวกเรา ประกาศและแสดงตนเป็นผู้มีจิตสำนึก “กลุ่มชนนิยม” แต่หากเมื่อเราย้อนไปพิจารณาในบางแง่มุมของแต่ละคน ดูเหมือนจะมีบางสิ่งบางอย่าง “ซ้อนซ้อน” อยู่เช่นกัน การที่เรายอมรับ การตั้งคำถาม ข้อสงสัย สายตาของคนอื่นที่มีต่อผู้วิจัยและคุณโสภิตาว่า มีประโยชน์แอบแฝงนั่น “ถูกเพียงส่วนเดียว” ก็เท่ากับว่า ผู้วิจัยและคุณโสภิตานั้นได้ผลประโยชน์ “บางอย่าง” มีอยู่ “จริง”

“โสภิตา” แม้เธอจะบอกกล่าวเสมอว่า เธอไม่ได้อะไรจากการทำงาน CBR ในครั้งนี้ แต่ในความเป็นจริงอีกด้านหนึ่งงาน CBR ทำให้เธอได้ประโยชน์ ช่วยให้เจริญก้าวหน้าในชีวิตการทำงาน ก้าวเข้าสู่ตำแหน่งพยาบาลวิชาชีพระดับ 7 ของโรงพยาบาลชุมชนเล็ก ๆ ได้ไม่ยาก รวมทั้ง ปี พ.ศ. 2545 ได้รับรางวัลบุคคลดีเด่นของโรงพยาบาลพุทธมณฑลและสโมสรโรตารีพุทธมณฑล

และเคยถูกเสนอชื่อเป็นบุคคลดีเด่นของกระทรวงสาธารณสุข ด้วยงาน CBR นี้เช่นกัน แม้สุดท้าย เธอจะไม่ได้รับการคัดเลือก แต่งานของเธอก็ “เข้าตา” ผู้อำนวยการโรงพยาบาล ผู้บังคับบัญชาของเธอ มองเห็นคุณค่า คุณความดีของเธอ งานของเธอเป็นหนึ่งในงาน “ซูโง” ของหน่วยงานของเธอ เป็นพยาบาลเพียงไม่กี่คนในโรงพยาบาลที่มี “อิสระ” ในการทำงาน และเป็นที่เกรงอกเกรงใจของเจ้านาย ผู้บังคับบัญชาของเธออยู่ไม่น้อย

“ทวิ” หรือ ผู้วิจัยเอง ได้ผลประโยชน์โดยตรงจากงาน CBR นี้ ก็คือ การใช้เป็นประเด็นในการศึกษา ตั้งแต่การสมัครเข้าศึกษา การศึกษาในชั้นเรียน และเป็นหัวข้อการวิจัยเพื่อให้สำเร็จการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต ในการวิจัยฉบับนี้ และผู้วิจัยเองใช้ “ใบเบิกทาง” เป็นงานนำเสนอวิจัยต่างประเทศ และมีโอกาสเดินทางไปสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรกในปี 2547

กรณีของ “สมศักดิ์” และ “สุปราณี” สองพ่อลูก ที่เข้ามาทำงาน CBR ก็อาจเป็นภาระหน้าที่ในฐานะ “นักการเมืองท้องถิ่น” เพราะ “สุปราณี” เป็นสมาชิก อบต.บ้านแดง และการก้าวมาสู่ทางการเมืองท้องถิ่นทุกวันนี้ ก็เป็นเพราะ “สมศักดิ์” ผู้เป็นพ่อให้เธอลงสมัครอย่างกะทันหันและรู้สึกไม่เต็มใจมากนัก ประกอบกับช่วงนั้น น้ำท่วมบ้านมีความเดือดร้อน แต่ อบต.ไม่เคยมาเหลียวแลเลย จึงคิดจะเป็น “นายก อบต.” ด้วยตนเอง แต่ไม่มีคะแนนเสียงเพียงพอที่จะเป็นนายก อบต.ได้ ทั้งที่เป้าหมายของเธอและผู้เป็นพ่ออยู่ที่ “นายก อบต.” ดังนั้นการมาทำงาน CBR ครั้งนี้ อาจเป็นช่องทางในการ “ทำคะแนน” ให้ “เข้าตา” ชาวบ้าน เพื่อก้าวเข้าสู่ตำแหน่ง นายก อบต.ในสมัยหน้าก็เป็นได้

“อนันต์” เอง บางครั้งก็เหมือนมีชนนักคิดหลัง มีเสียงชาวบ้านบางคนมาเปรย ๆ กับผู้วิจัยว่า เมื่อก่อน “พ่อ” ของอนันต์ ชอบไปกว้านซื้อข้าวเปลือกชาวบ้านมาเก็งกำไร หรือไม่ก็นำมาสีเป็นข้าวสาร มีอยู่หลายครั้งที่พ่อของอนันต์ ไม่จ่ายเงินชาวบ้าน ทำนองว่ามีการ “ซูดรีด” “โกง” ชาวบ้าน หรือ “ทำนาบนหลังคน” ต่อข้อซักถามของผู้วิจัยในเรื่องนี้ว่าเป็นจริงเพียงใด “อนันต์” ตอบเลี่ยง ๆ กับผู้วิจัย เสมือนไม่มีส่วนรับรู้ หรือ เป็นคนละคน คนละส่วนกัน จึงทำให้อาจมีนัยยะว่า การทำงาน CBR ของอนันต์ เป็นการ “ทำบุญล้างบาป” ที่พ่อของตนเคยทำไว้อยู่เหมือนกัน แม้ที่สุดแล้วอนันต์จะปฏิเสธความเชื่อมโยงระหว่าง “การทำไม่ดี” ของพ่อกับ “งาน CBR” ก็ตาม

...ในสายตาของชาวบ้านที่มองผมเนี่ย...เมื่อก่อนทำโรงสี ก็มีการซื้อข้าวเปลือกกันบ้าง อะไรบ้างเนี่ย ก็เป็นภาระของคุณพ่อคุณแม่เขา ..เพราะเราก็อ่อกับกินเงินเดือนของเขาในนี้ เป็นหลงจู้..กินเงินเดือน เราก็ต้องสู้ชีวิต อยู่มาเนี่ยไม่ได้เอาอะไรของใครมาเลยนะ ส่วนตัวเราไม่ได้เอาของใครมา ที่เอามาเนี่ย..มันเป็นไปตามเหตุการณ์เวลา เกี่ยวกับการค้าขาย...เกี่ยวกับ

การค้าขาย ..เราถึงว่าเราทำด้วยความซื่อสัตย์ ...แต่ไม่เกี่ยวกับที่ผมต้องทำงานร่วมกับท่านดอกเตอร์ (หมายถึงผู้วิจัย ซึ่งอนันต์ชอบพูดคำนี้กับผู้วิจัยบ่อย ๆ ทั้งที่ผู้วิจัยยังมิฐานะเป็นนักศึกษาอยู่) ตอนนั้นหรอกนะ เพราะเมื่อก่อนเรามีภาระต้องส่งเสียลูก ๆ เรียน ตอนนี่ดีขึ้นจึงช่วย ตัวเองต้องสบาย ต้องพอกินพอใช้ก่อนจึงจะช่วยคนอื่นได้ ที่นี้คือว่าช่วงหลังเนี่ยมันเหมาะๆกับโอกาส ลูกเต๋าก็มีงานกันหมดทุกคน มีเงินเหลือแบ่งให้เราใช้ ค่าเช่าบ้านก็ดีขึ้น ดอกเบี้ยก็แพงขึ้น ทำให้เราพอจะมีแรงช่วยคนที่ลำบากได้...

"วิภา" คนภายนอกอาจมองว่าวิภาและครอบครัว ค่อนข้างมีฐานะเพราะอยู่บ้านตึกแบบสมัยใหม่ สวยงามหลังใหญ่ แต่แท้จริงวิภาอยู่ในฐานะ "ผู้อาศัย" เท่านั้น วิภาเล่าว่า ชีวิตในวัยเด็ก วัยรุ่นที่จำความได้รู้สึกว่ "ตนเองลำบาก" อยู่ใน "ครอบครัว" ที่พ่อแม่กำหนดไว้ ชีวิตดูวนเวียนกับงานบ้านในฐานะ "ลูกผู้หญิง" โดยต้องตื่นตี 5 ทำกับข้าวก่อนไปโรงเรียน กลับจากโรงเรียนทำงานบ้าน ทำกับข้าว พอว่างงานบ้านช่วยเลี้ยงไก่ ซักเสื้อผ้า การรับรู้ถึงความมีอคติของผู้เป็นแม่ และน้องชายคนรอง ดูจะทับถมและเป็นความทุกข์ในใจของวิภามากกว่า 30 ปี นับตั้งแต่เธอป่วยและกลายเป็นคนพิการ ทุกวันนี้เธอบอกว่า รู้สึกน้อยใจแม่ ความมีอคติของแม่ คนภายนอกอาจไม่รับรู้สิ่งที่อยู่ภายในนี้ เพราะเธอบอกว่า แม่ก็จะมีทำที่ที่ดีกับเธอเวลาอยู่ต่อหน้าคนอื่นเสมอ บางวันเธอนอนร้องไห้ พ่อพยายามจะเก็บเงินให้แต่ก็ไม่มาก ทุกวันนี้ไม่มีที่ปลดปล่อยความทุกข์ เพื่อนฝูงน้อย เธอบอกว่าเธอยังโศกตื้นตันหนึ่งที่พบผู้วิจัย และมีโครงการ CBR ที่ทำให้เธอได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ได้ออกนอกบ้าน และปลดปล่อยความทุกข์ของเธอออกไปบ้าง โครงการ CBR ให้บางสิ่งบางอย่างที่เธอขาดหายไปไม่น้อยทีเดียว เธอสะท้อนของสรุปนี้กับผู้วิจัย ผ่านเรื่องเล่าชีวิตของเธอว่า

...พูดตรง ๆ ฉันก็ลำบากมาตั้งแต่จำความได้ ทุกข์บ้างสุขบ้าง แต่ความทุกข์ในใจมันมีมากกว่าสบายใจ แต่เราก็พยายามที่จะให้ภายนอกเนี่ยสบายใจ ไม่ให้คนอื่นรู้ว่าเราเก็บความทุกข์ไว้แค่ไหน...ถ้าถามว่าฉันมีที่ปลดปล่อยบ้างไหม?...มันหาได้น้อยอาจารย์ เพื่อนฉันก็น้อย ผู้ชายฉันก็ไม่สนิทเพราะพ่อฉันคอยกีดกันมาตลอด มันก็มีอย่างฉันมาทำตรงเนี่ย (งาน CBR) ถ้าฉันไม่ได้อาจารย์ (ผู้วิจัย) ฉันก็ได้แต่คลุกอยู่ในห้องสี่เหลี่ยมนั่นแหละ ทำอะไรไม่ได้ก็รอวันตายไป เพื่อนฝูงก็ไม่มี (เสียงกระเสาะคล้ายจะร้องไห้อีกครั้ง) ไม่รู้จะคุยกับใคร พอมาได้อาจารย์ตรงนี้ เราได้รู้จักผู้ชายคนนั้นบ้าง คนนี้บ้าง ก็เอ่อ

มีความสบายใจแม้ว่าจะเก็บความกลุ้มเอาไว้บ้าง ก็คิดว่าออกตรงนี้ทำให้สบายใจ...

“ปลื้มจิต” แม้ว่าชีวิตวัยเด็กของเธอจะรู้สึก “สบาย” ไม่ต้องทำงานหนักเหมือนพี่น้องคนอื่น ๆ เนื่องจากผลจาก “ความพิการ” ที่เธอมีอยู่ แต่ความพิการก็ทำให้เธอขาดโอกาสไปบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งก็คือ “การมิได้เรียนหนังสือ” “ไม่รู้หนังสือ”

...ก็ไม่เคยลำบาก ..พี่น้องคนอื่นลำบาก พี่ ๆ น้อง ๆ ทำนา กัน เขาออกกลางนา นืออยู่แต่ในบ้าน ตอนเด็ก ๆ สบาย ไม่ต้องทำนา ทำแต่งงานบ้านกับหญิงสาว เพราะเห็นว่าฉันพิการ แต่หนังสือไม่ได้เรียน เพราะโรงเรียนไกล ต้องเดินจากบ้านไปหัวถนน จากหัวถนนแล้วข้ามทางรถไฟ แบบมันไม่เจริญ 2 ชั่วโมงจะมีบ่อตลอดเลย เขาเรียกบ่อหลา จะมีเรือพาย มีสวนเจ๊กอะไรอยู่แถวนั้น แม่เขาไม่ค่อยได้เอาใจใส่ แบบว่าทำแต่นาแม่บอกว่า..ใครจะไปรับไปส่งมึง มัวแต่เดินไปรับไปส่งกลับมาตลาดนาก็หมดเวลา...มันไม่เหมือนสมัยนี้มีรถรับส่ง ฉันก็เลยไม่ได้เข้าเรียน อยู่อย่างสบาย เกิดเป็นคนพิการไม่ต้องทำอะไรเลย...

แต่การเข้ามาทำงาน CBR ทำให้เธอเปลี่ยนฐานะจาก “คนพิการ” “คนไม่รู้หนังสือ” ไปสู่ “นักวิจัย” “ผู้ช่วยเหลือ” ที่ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับ ผู้หลัก ผู้ใหญ่ ที่นับถือของคนในชุมชน อย่าง “หมอคักดี” และ “เสียนันต์” นักวิชาการ นักวิชาชีพ อย่าง “หมอโสภิตา” และ “อาจารย์ทวี” แห่งมหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น

“พนา” งาน CBR ทำให้พนาได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงก็คือ การพัฒนาทักษะทางสังคม การพูดคุย การสื่อสารที่ดีขึ้น การได้ “ทำงาน” ในร้านถ่ายเอกสาร และผลทางอ้อมก็คือ การได้ “ท่องเที่ยวในสังคมภายนอก การหาโอกาสพบปะสาว ๆ ในฐานะชายโสด” ที่พนาไม่เคยสัมผัสมากกว่า 16 ปีภายหลังที่พิการ พนาให้ทัศนะต่องาน CBR ในการสัมภาษณ์ครั้งหนึ่งว่า

...งาน CBR ควรจะมีต่อ ทำต่อ เพราะจะดึงคนพิการที่ท้อแท้ให้มีกำลังใจขึ้นมา รับรู้โลกภายนอก มากกว่าอยู่ในบ้าน ส่วนตัวที่ผมได้คือ การได้ไปพบปะเพื่อนฝูง คณะกรรมการที่ทำงานด้วยกัน ผู้คนในชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หาข้อมูลเกี่ยวกับเรา คนพิการแล้วเอาข้อมูลมาส่งให้อาจารย์ (ผู้วิจัย) ...เสนอให้จดทะเบียนคนพิการ เมื่อได้ความรู้กว้างไกลขึ้น ก็ได้ไปช่วยเหลือคนพิการที่ด้อยกว่าเรา แย่กว่าเรา ...ผมว่าดีครับ...ให้ความรู้ ช่วยเหลือ กับคนพิการดีครับอย่างอาจารย์เนี่ย ผมต้องการหางาน อาจารย์ก็หางานให้ได้

ที่ทำงานก็ดีครับ ตอนนี้รับสมัครใหม่เพียบเลยครับ มีน้อง ๆ สาว ๆ จากศรีสะเกษ (เมื่อถูกแหย่ว่าเป็นเหตุให้ต้องอยู่ต่อหรือไม่.. พนาหัวเราะหน้าแดง และรีบปฏิเสธเสียงหลงว่า)...ผมเฉย ๆ ครับอาจารย์ ถามว่าผมอยากมีแฟนไหม? อยากแต่งงานไหม?...ผมก็อยากนะครับ... (หัวเราะเอิกฉากเสียงดัง)

เหล่านี้อาจเป็นเพียง “ตัวอย่าง” ของผลประโยชน์ที่พวกเราได้รับที่ “ซอนซอน” อยู่ในงาน CBR ที่พวกเรามักประกาศว่า “ไม่ได้ผลประโยชน์” แต่อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนพวกเรา ก็มีความระมัดระวังตัวต่อ “สายตา” และ “การตั้งคำถาม” เหล่านี้ อยู่มากเหมือนกัน หรือบางที่พวกเราในทีม CBR ก็มีระบบการตรวจสอบ ตรวจสอบซึ่งกันและกันอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะการสร้างระบบการตรวจสอบ แบบทดสอบ และภูมิคุ้มกันการฉกฉวยโอกาส และผลประโยชน์ของนักวิชาการ นักวิจัย ในฐานะ “คนนอก” ที่เข้ามาทำงาน CBR ดังที่ “สมศักดิ์” และ “เลรี” บอกถึงคติพจน์ประจำตัวของตน ที่อาจจะท่อน และเหมือนต้องการสื่อสารถึง “ผู้วิจัยและโสภิตา” หรือคนนอกอื่น ๆ ให้ตระหนักต่อเรื่องนี้ว่า

...คติพจน์ของผมหรือ ...ระยะทางพิสูจน์ม้า กาลเวลาพิสูจน์คน ผมจะดูว่าคนเราจะมองกันเพียงระยะเวลาสั้น ๆ ว่าจะดีหรือไม่ดี ไม่ได้ ต้องดูกันยาว ๆ ขึ้นอยู่กับเวลา เล็ก ๆ น้อย ๆ จะไปตัดสินใจว่าใครจะเป็นคนดีหรือไม่ดีนั้นไม่ได้หรอก และผมก็ไม่ชมใครง่าย ๆ นะ คนเราอย่าชมกันง่าย ๆ เดียวถ้าไม่ดีจริง เราต้องไปแก้ที่เราเคยพูดไว้ และผมคิดว่าผมมักประเมินใครไม่ผิดหรอก บางคนเนียถ้าเขาอยากทำงานร่วมกับใครเขาจะบอกว่า คนนั้นเป็นอย่างงี้ คนนี้เป็นอย่างงั้น ไม่ดี จะต่อต้านไว้ก่อน ผมไม่เอาอะไรไปเป็นเครื่องตัดสินใจอะไรใครง่าย ๆ ต้องดูนาน ๆ

...อาจารย์มหาวิทยาลัย นักศึกษาชอบมาถาม มาเก็บข้อมูล วิจัยกับชาวบ้านเสมอ จนผมเบื่อที่จะพาไป มาแล้วก็ไม่เห็นได้อะไร พอท่านจบปริญญาโท ปริญญาเอกก็หายไป แต่ชาวบ้านยังอยู่เหมือนเดิม ผมอยากฝากอาจารย์ที่เรื่องนี้ไว้ด้วย

มุมมองที่ “ผู้วิจัย” รู้สึกดีใจ และคลี่คลายลงไปบ้างกับประเด็นข้อสงสัยเหล่านี้ ดูเหมือนจะเป็นของ “สุปราณี” มองว่าแท้จริง งาน CBR เป็นการ “เอื้อและได้ประโยชน์” ทุกฝ่ายร่วมกัน เกื้อกูลกัน ชุมชนก็ได้รับความรู้และริเริ่มเอาใจใส่ ช่วยเหลือคนพิการมากขึ้น ส่วนผู้วิจัยก็มีงานวิจัย เจริญในหน้าที่การงานและจบปริญญาเอก “สุปราณี” บอกกับผู้วิจัยว่า

...ในตอนแรกไม่ว่าคุณพ่อ หรือน้าลุง อาจจะไม่ใช่ใจอาจารย์ แต่เมื่อได้ทำงานร่วมกันไป ก็เกิดความเข้าใจขึ้น บางคนเขาบอกว่าระวังนะ โดนหลอก แต่ตรงนั้นพ่อเขาไม่คิด ยิ่งพอทำงานไปด้วยกันเรื่อย ๆ เนี่ย ก็มองเห็นจริง ๆ ว่า อาจารย์ต้องการจะเข้ามาช่วยเหลือสังคมจริง ๆ ไม่ได้หลอก...แต่บางทีพ่อหรือพวกเรา ก็บอกว่า...ถ้าหลอกให้ทำความดี เราก็ควรจะทำนะ (หัวเราะ...) ส่วนนี้เอง..ก็ต้องดูไปก่อน คือมองว่าสิ่งที่อาจารย์ทำมันเอื้อไปหมด คือคนพิการก็มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ตรงนั้นก็ประโยชน์ของชุมชน ประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์ตนคือ อาจารย์ได้เรียนจบ ได้ประโยชน์ร่วมกัน เกื้อกูลกัน...

ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของ “พนา” ที่มองว่า ทีมงานในโครงการ CBR “ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกัน” คนพิการได้รับการช่วยเหลือ คุณภาพชีวิตดีขึ้น ชาวบ้านอย่าง สมศักดิ์ อนันต์ อาจได้ผลประโยชน์ทางการเมือง ต้องการเป็น อบต. ซึ่งเป็นการดี หากได้ผู้นำที่เข้าใจและสนใจงานคนพิการ ส่วนผู้วิจัยและคุณโสภิตาอาจใช้เป็นผลงานในขอตำแหน่งหน้าที่การงาน ซึ่งก็สมเหตุผล แต่หากคนอื่นได้ประโยชน์แต่คนพิการยังคงเหมือนเดิม ไม่มีอะไรดีขึ้น เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ ไม่เห็นด้วย เสมือนคนพิการเป็นเครื่องมือของคนดี แท้จริงพวกเราอาจอยู่ในฐานะ “ผู้มีส่วนได้เสีย” (Stakeholders) และ “การมีประโยชน์ร่วมกัน” “เกื้อหนุนกัน” (Cooperation) ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวอยู่เสมอ

...ที่ว่ามาทำงานนี้มีผลประโยชน์...มีบางส่วนที่เป็นจริง เช่น ข้าราชการก็หวังตำแหน่ง เองงานคนพิการมาทำเพื่อหวังผลประโยชน์ ..อันนี้ผมไม่ได้ว่าอาจารย์นะ (ผู้วิจัย) หรือพวกเราที่ทำงานนะ ..แต่ถ้าเป็นอย่างนั้นจริง ก็น่าเสียใจ ไม่น่ามาหากินกับคนพิการเลย เสียอะไรก็ไม่เสียหรอก แต่เสียใจอย่างเดียว ช้องเกี่ยวกับคนพิการเพื่อให้ตัวเองได้เลื่อนตำแหน่งให้สูงขึ้น ... แต่งานที่อาจารย์ทำกับพี่โสภิตาทำเนี่ย...คนพิการได้ประโยชน์ที่สุดครับ รักษาพยาบาลคนพิการ อย่างพี่โสภิตาเนี่ย มีอะไรไปหาได้พาคนพิการไปรักษา ส่วนอาจารย์ก็มาปรึกษาได้ส่วนที่ว่าพวกเรามาทำงานนี้ อาจารย์หมอบศักดิ์ พวกผมหวังผลประโยชน์อะไรหรือเปล่า? ...ฟังแล้วไม่สบายใจครับ...ที่ผ่านมามีผมไม่คิดอย่างงี้เลยนะครับ หากอาจารย์ พี่โสภิตา หวังผลประโยชน์อย่างเดียว ผมว่าอาจารย์ พี่โสภิตา ไม่ต้องเข้ามาทำงานก็ได้ครับ อยู่ภายนอกก็ได้ แต่ที่อาจารย์ พี่เขาลงมือทำ ลงแรง ลงพื้นที่ด้วยกัน

ออกโตงออกตังค์ ชื้อโน้นซื้อนี้ให้คนพิการ คนพิการได้รับผลประโยชน์โดยตรง ผมมองว่าอาจารย์ทวี พิโสภิตา ลุงศักดิ์ น้าศักดิ์ เสียนันต์ และอีกหลายท่านคณะทำงานของเรา ให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือคนพิการดี (..วันดีคืนดีเขาได้รับตำแหน่งการเมือง นายกอบต.ขึ้นมา...ผู้วิจัยพูดเกริ่น) อันนี้ยังดีใหญ่เลย เขาจะได้พัฒนาคนพิการตำบลของเราขึ้นมา ให้คนพิการเจริญก้าวหน้า ออกสู่สังคมมากขึ้น คือหมายความว่า ถ้าทำแล้วอาจารย์ได้ตำแหน่งดีขึ้น พี่ศักดิ์ เสียนันต์ได้ตำแหน่ง อบต. คนพิการมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น ก็ไม่เป็นไร..ได้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ถ้าคนพิการก็เท่าเดิม แต่คณะอาจารย์ คุณหมออะไรเนี่ยมีตำแหน่งดีขึ้นเรื่อย ๆ คนพิการอยู่ยังงี้ก็อยู่เหมือนเดิม อยู่กับบ้านยังงี้ก็ยังงั้น ...อันนั้นผมไม่เห็นด้วย คนพิการเป็นเครื่องมือของคนดีไป แต่เนื่เราก็เห็นแล้วว่า คนพิการก็ดีขึ้น...

กล่าวโดยสรุปแล้ว สิ่งที่คุณเหมือนจะเป็นข้อสรุปเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ “ผู้วิจัย” หรือคนอื่น ๆ ในทีมงาน CBR ก็ “ไม่ยอมรับ” ว่าทำงาน CBR เพื่อ “ฉกฉวยผลประโยชน์” เป็นที่ตั้ง เป็นเหตุจูงใจหลัก หรือเป็นการ “ได้ประโยชน์ฝ่ายเดียว” แต่เป็นการมองเห็นประโยชน์เหล่านั้นในภายหลัง หรือควบคู่ไปกับผลประโยชน์ของคนอื่น คนพิการ ชุมชน และสาธารณะ หรือเป็น “การได้ประโยชน์ร่วมกัน” “ถ้อยทีถ้อยอาศัย” (Cooperation) ที่มีใช้การพึ่งพิง นั่นหมายถึง แม้ไม่มีงาน CBR ก็มิได้ทำให้ใครเสียประโยชน์หรืออย่างมากมายก็ยิ่งเท่าเดิม (ปัญหาของคนพิการและชุมชน) แต่การมี “ปรากฏการณ์ CBR” ก็ทำให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน ปรากฏการณ์ CBR นี้อาจเสมือน “ปรากฏการณ์ดอกไม้กับแมลง” ที่นักชีววิทยาและนักนิเวศวิทยาใช้อธิบายแบบแผนการพึ่งพาของสิ่งมีชีวิตแบบ “Protocooperation” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2528, น. 20) ที่โดยปกติทั้ง “ดอกไม้/ต้นไม้” และ “แมลง” ก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างแยกส่วน อย่างอิสระและมีคุณค่าในตัวของมันเอง ไม่จำเป็นต้องพึ่งพิง (Depend on) กัน แต่หาก “ดอกไม้/ต้นไม้” ยอมให้ “แมลง” ดมดมกินน้ำหวานจากเกสร เพื่อ “เป็นอาหาร” ดอกไม้/ต้นไม้ก็จะ “ผสมเกสรหรือขยายพันธุ์” ได้รวดเร็วขึ้น กว่า การอาศัย ธรรมชาติ หรือกระแสลมพัดโบกเกสรเพียงอย่างเดียว สภาวะเช่นนี้ “แมลงได้อาหาร” “ดอกไม้/ต้นไม้ได้ขยายพันธุ์” ถือเป็นการได้ประโยชน์ร่วมกัน ปรากฏการณ์ CBR ก็ฉนั้น

4. ประสบการณ์แห่งชีวิตคือเป้าหมายและฐานรากแห่งจิตสำนึกกลุ่มชนนิยม

นอกจากประสบการณ์ชีวิต จะเป็นรากฐาน การขัดเกลาทางสังคมเพื่อก่อให้เกิด การเสริมพลังอำนาจแห่งตน ยังหล่อหลอมและสะท้อนให้เห็นถึงจิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม อีกด้วย

“เสรี” ได้สะท้อนถึง การมีวิถีชีวิตแบบกลุ่มชนนิยม การมีจิตสาธารณะ อันยาวนานของตนเอง ผ่านเรื่องเล่าประวัติชีวิต ให้ผู้วิจัยฟังว่า

...คือพูดกันตามตรงเลยนะ ชีวิตของผมอยู่กับวัดสารภี (นามสมมุติ) มาตลอด มึงงานศพ งานวัดเนี่ย ผมช่วยเขาตลอด บางคนเขาเรียกผมว่า ‘ผู้ใหญ่ชี้หมา’ ทำไมเขาเรียกอย่างนี้ หมายความว่า วันพระแปดค่ำเนี่ย ผมก็ต้องไปวัดไปเก็บกวาดชี้หมา เวลาคนไปวัดเนี่ยจะได้ไม่เหยียบย่ำชี้หมา ที่นั่นมันเป็นอย่างงี้ คนก็เลยเรียกผมว่า ‘ไอ้ผู้ใหญ่ชี้หมา’ คือเขาไม่ได้ว่าให้เสีย แต่เขาคือว่ายังงี้ละ...เราก็ช่วยกันกับเจ้าอาวาสคนก่อน เป็นวัดตัวอย่าง งานวัดผมจะช่วยตลอด ...ที่ว่าผมเข้ามาโยกกับวัด ต้นเหตุคือว่า พ.ศ. ... (คิดอยู่ครู่ใหญ่) 17 พ.ศ. 17 (2517) เพราะแม่ผมถือศีล ผมก็มาส่งแม่ผมทุกวัน ที่นี้เราเห็นว่าพอจะช่วยงานวัดได้เราก็ช่วย ช่วยมาเรื่อยตั้งแต่นั้นจนกระทั่งแม่ผมตายปี 40 (พ.ศ. 2540) ...เรื่องผมที่อาจารย์เคยนั่งนะ ทั้งรับพระ จัดการอะไรจนเสร็จ แม้กระทั่งรับศพ ใครไม่มีใครจน ผมก็มีกองทุนหาโรงศพมาให้ฟรี ศพคนรวยยังงี้ คนจนนอนยังงั้น หมายความว่าผมมีกองทุนแสวงสุขเนี่ย ที่ผมขอให้ชาวบ้านก็ประมาณรวม ๆ 20 กว่าโรง ที่นี้เรื่องศพเนี่ยใครเป็นใครตายอะไรให้ผมไปช่วยผมก็ไปช่วย ผมไม่ได้ถืออะไร บางคนบอกว่า ‘ผู้ใหญ่กินกับศพ’ ...ยุคหลัง ๆ พอถนนเข้าถึง มีรถมีลา คนใช้บริการของผมก็น้อยลง (หัวเราะเบา ๆ) ...

เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ในทีมงาน CBR “สมศักดิ์” เป็นอดีตวิสัญญีพยาบาล เปิดคลินิกช่วยชาวบ้าน ปัจจุบันเป็นบุคคลที่ทำงานสาธารณะมากมาย อาทิ ประธานการพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน (SML) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิโรงพยาบาลพุทธมณฑล กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ อบต.บ้านแดง คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน กรรมการการไกล่เกลี่ยและยุติธรรมชุมชน “อนันต์” เป็นอดีต สมาชิกสภาจังหวัด (สจ.) ปัจจุบันเป็นประธานชมรมผู้สูงอายุตำบลบ้านขาว “ฉลอง” ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน “สุปรานี” ผู้คลุกคลีกับการชอบทำบุญ และพุทธธรรม ปัจจุบันเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล “ปลื้มจิต” ปัจจุบันเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) โสภิตา ปัจจุบันเป็นพยาบาลวิชาชีพโรงพยาบาลประจำอำเภอ “ทวี”

อดีตเป็น พยาบาล และ ผู้ให้คำปรึกษานักศึกษาแพทย์ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำวิทยาลัยราชสุดา และทำงานด้านการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ

จะเห็นได้ว่า “วิถีการทำงาน” และ “การดำเนินชีวิต” ของผู้ปฏิบัติงาน CBR เหล่านี้ มีสิ่งๆ ที่เหมือนกันประการหนึ่งก็คือ การทำงาน “บริการมนุษย์” (Human Services) และสาธารณะประโยชน์ ส่วนรวม ซึ่งสะท้อนถึง “จิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม” และเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า จิตสำนึกแห่งการค้ำยัน CBR มิได้เพียงเกิดขึ้นในช่วงขณะ เป็นสิ่งใหม่ พังเกิดขึ้นหรือเป็นอยู่ หากมีอยู่แล้วในวิถีชีวิตของบุคคลเหล่านี้และเกิดขึ้น ถูกขัดเกลาหล่อหลอมมาเป็นเวลานานโดยผ่านประสบการณ์ชีวิตของมนุษยชาติและจักรภาพแห่งความหมาย

5. คตินิยม “ทำดีได้ดี” และ “ความกตัญญู” ต่อการหล่อหลอมจิตสำนึกกลุ่มชนนิยม

สิ่งที่ปรากฏในเรื่องเล่าอัตชีวประวัติ ยังทำให้เรามองเห็นอิทธิพลของศาสนา โดยเฉพาะ “พุทธธรรม” ที่มีต่อการกำกับวิถีชีวิต การดำเนินชีวิตของผู้ปฏิบัติงาน โครงการ CBR นั้น ความว่า จิตสำนึกต่าง ๆ ที่อยู่ภายในตัวตนของคนเหล่านี้ ย่อมมีผลจาก ศาสนธรรมด้วยเช่นกัน “สมศักดิ์” บอกกับผู้วิจัยว่า คติพจน์ในการดำเนินชีวิตคือ “ทำดีได้ดี” ซึ่งแนวการดำเนินชีวิตดังกล่าวที่สมศักดิ์บอกว่า “พุทธศาสนา” สอนให้คนเราเป็นคนดี ด้วยการทำดี เช่นเดียวกับ “สุปรานี” บอกกับผู้วิจัยว่า เธอนำศาสตร์ทางด้านพุทธธรรม มาปรับใช้กับตนเองและผู้อื่นได้ด้วย ทำให้เรียนรู้ และมีความเห็นว่า ศาสนาพุทธนั้นเป็นศาสนาที่น่าสนใจที่สุด เพราะสิ่งที่อยู่ในหลักธรรมคำสอนนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง โดยเฉพาะเหตุของทุกข์และหนทางการดับทุกข์ การมองสรรพสิ่งอย่างที่มีมันเป็น มีเหตุปัจจัย และนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน และการทำหน้าที่เป็นสมาชิกอบต.ได้ แม้ว่าจะพิสูจน์ได้ยากว่า เธอทำได้จริงอย่างที่พูดหรือไม่ แต่อย่างน้อยเธอก็มีสิ่งยึดเหนี่ยว สิ่งกระตุ้นเตือนในการดำเนินชีวิตของเธอ

...เมื่อมีความทุกข์โศกสมารถที่จะแก้ไขปัญหาก็ได้ เมื่อต้องพลัดพรากจากสิ่งที่รัก คือพระพุทธเจ้าได้สอนไว้ว่า การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ก็เป็นทุกข์ การที่ต้องประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ ประราณาสังขใดไม่ได้ก็เป็นทุกข์ จะสอนว่าในโลกนี้มีแต่ความทุกข์ ซึ่งก็จริงจะ...ในบทสวดมนต์เนี่ย จะจริงเปะปะเลย สอนตามความเป็นจริง สิ่งที่เกิดขึ้นจริง ต้องมีเกิดแก่ เจ็บตาย ในมองทุกข์อย่างเป็นเช่นนั้นเอง เวลามีปัญหาจะได้ไม่เศร้าโศกอะไรมาก ...ได้เอาปรับใช้กับตนเอง

อย่างที่เราทำงานอยู่ตอนนี้..ที่ทำงานอยู่ อบต. ช่วงที่มาเป็น ตัวเองไม่เคยคิดว่าจะมาสมัครเป็น อบต.มาก่อน...

อีกประการหนึ่ง ความเชื่อแห่ง “ความกตัญญู” ต่อพ่อแม่และผู้มีพระคุณ ยังเป็นสิ่งที่พวกเราหลายคนให้ความสำคัญและเป็นที่ “ยึดเหนี่ยว” ในการดำเนินชีวิต “ปลื้มจิต” ลึก ๆ เธอก็ยอมรับว่ามีปัญหาในการอยู่ร่วมกับญาติพี่น้องและการเป็นครอบครัวขยายอยู่บ้าง อาจเป็นเพราะมี “แม่” เป็นสิ่งเกี่ยวโยงความสัมพันธ์คนในครอบครัวและญาติพี่น้อง สามียของเธอเคยคิดจะพาเธอและบุตรชายแยกครอบครัวไปอยู่ที่อื่น แต่เธอก็ปฏิเสธ เพราะเป็นห่วงแม่ และเป็นห่วงพี่สาวคนโตที่มีได้แต่งงาน โดยเฉพาะพี่สาวคนหนึ่งที่ดูแล เลี้ยงดูเธอมาตั้งแต่เด็ก ๆ เปรียบเสมือน “แม่คนที่สอง” และด้วยสำนึกในบุญคุณ เธอตั้งปณิธานไว้ว่า จะไม่ทิ้งพี่สาวคนนี้ไปไหน และถ่ายทอดความตั้งใจนี้กับบุตรชายวัย 12 ขวบของเธอด้วยการตอกย้ำกับบุตรชายมีความ “กตัญญู” เจกเช่นเธอด้วย ดังที่เธอเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

...กระทบกระทั่งกันในครอบครัวมีบ้าง ...แต่ก็ไม่รุนแรงอะไร เพราะมีแม่เป็นหลัก..อย่างที่ว่าตอนนั้น คิดจะแยกครอบครัว แพนฉันจะซื้อบ้าน ทาวเฮาส์แถวบางบัวทอง ...ฉันก็บอกกับแฟนฉันว่า ไปอยู่เองเถอะ ฉันทิ้งแม่ไม่ได้หรอก และอีกอย่างปลื้มจิตชอบอยู่ที่กว้าง ๆ และเป็นคนเสียงดัง เกิดไปอยู่ทาวเฮาส์แบบนั้นไม่ได้หรอก ...แต่ถ้าไม่มีแม่ก็ไม่รู้เหมือนกันจะเอาอย่างไร ทุกคนก็มีครอบครัว ...แต่ว่าความคิดของฉันลึก ๆ เลยนะ ฉันก็ทิ้งพี่สาวอีกคนไม่ได้อีกแหละ เขาไม่ได้แต่งงาน เป็นแม่บ้าน คนสวนในมหาลัย (มหาวิทยาลัยมหิดล) คือ เขาดูแลปลื้มจิตมาตั้งแต่ไม่มีแฟน มาจนกระทั่งมีแฟน ค่าใช้จ่ายอะไรเขาออกให้หมด เขาไม่เคยมาบ่น ปรึกษาว่าอะไร ก็เหมือนแม่อีกคน ฉันตั้งปณิธานไว้ว่า ทิ้งไม่ได้เลย แล้วก็สอนลูกอยู่ประจำเลยว่า ถ้าเกิดฉันเป็นอะไรก่อนนะ ห้ามทิ้งป้าคนนี้เด็ดขาด ทำไมหลุดคำนี้ออกไป...เนี่ย ป้าคนนี้เลี้ยงมาตั้งแต่เล็ก ๆ เลี้ยงแม่ด้วยนะ ถ้าเกิดแม่เป็นอะไรไปก่อน เลี้ยงป้าให้ได้นะ....พี่สาวกับปลื้มจิต มันผูกพัน เขาไม่ชอบพูดมาก พูดคำเดียว อย่างปลื้มจิตอยากจะกั้นห้องเนี่ย เขาเอาดังค์มาให้เลย กั้นตรงไหนอยู่ตรงไหนเขาบอกเลย...

“โสภิตา” ก็เป็นอีกคนหนึ่งที่คุณค่าและความหมายกับ “ความกตัญญู” นี้ สมัยเด็ก ๆ เธอผูกพันใกล้ชิดกับ “ยาย” ที่คอยดูแล เอาใจใส่เธอและน้อง ๆ เวลาพ่อแม่ไม่อยู่ เป็นต้นแบบชีวิตของเธอ รวมทั้ง “ครู” ที่ให้อิโณสและสนับสนุนการศึกษาของเธอ จนมีผลงานผลักดันให้เธอหลุดพ้นจากชีวิตที่ยากจน ลำบากมาได้ เธอได้สะท้อนความรู้สึกนี้ ผ่านเรื่องเล่าประวัติชีวิตของเธอว่า

...ชีวิตในวัยเด็กมันก็เป็นชีวิตของเด็กทั่วไป พ่อแม่ประกอบอาชีพเป็นชาวนา อยู่ที่อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ...ยายเนี่ย จำได้ว่าจะเกล้าผมไว้ข้างบน และก็ติดดอกไม้ดอกหนึ่ง ดอกไม้ที่จำได้ และดอกนี้ ตัวเองก็เอามาปลูกไว้ที่บ้าน เพราะเห็นมันที่ไร่หรือได้กลิ่นมัน ก็จะนึกถึงยายของตัวเอง เป็นดอกสีขาว ๆ บ้านของตัวเอง ภาษาเหนือเขาเรียกว่า 'ดอกเขิน' ไม่รู้ภาษากลางเรียกอะไร...และก็มีดอกเอื้อง เอื้องดอย ยายเขาจะชอบเอาเหินหูก เป็นภาพที่ตัวเองจำได้ ...บ้านของตัวเองห่างจากบ้านยายสัก 2 หลัง เป็นบ้านเล็ก ๆ กะทัดรัด พอนึกถึงบ้านตอนเด็ก ก็จะนึกถึงบ้านหลังนี้ เวลาฝนตกที่ตากับยาย ก็จะเดินเอาผ้าคลุมหัว กางร่มมารับหลาน ตัวเองไปอยู่บ้านเพราะเป็นห่วง เพราะบ้านนี้เหมือนกับว่าอยู่สุดหมู่บ้าน ห่วงว่าฝนฟ้า ลมแรง กลัวบ้านจะพัง ห่วงหลาน ก็เป็นความรู้สึกผูกพัน คอยดูแลเราอยู่เสมอ... จำได้ว่า ตอนเรียน ป.1 โรงเรียนในหมู่บ้าน ครูคนแรกก็คือ 'ครูทองสุข' ครูจะเป็นคนสอนเราทุกอย่าง แต่ครูเสียชีวิตตอนโศก (โสภิตา) อายุ 3 ครูยังตัวตาย ก็รู้สึกเสียใจมาก เพราะเป็นครูคนแรก และเป็นครูที่รักมาก ครูมีปัญหาชีวิตและก็ทำร้ายตัวเอง ทุกวันนี้เวลาไหว้พระก็จะนึกถึงคุณพระรัตนตรัย พระคุณพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ เวลาอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล กรวดน้ำก็จะอุทิศถึงปู่ย่า ตายาย ทั้งครูด้วย ...

“เสรี” ผู้บูชา “แม่” ผู้ให้กำเนิดเหนือสิ่งอื่นใด เมื่อแม่พิการ ไม่สบาย เสรี ปรนนิบัติแม่เท่าที่กำลังกาย กำลังทรัพย์ของตนจะมี หามาได้และสุดความสามารถ จนวาระสุดท้ายของแม่

...แม่ของผมถูกรถชน ปี 2516 ขาหัก 2 ท่อน แกต้องไข้ไม่ค้ำ พอตอนหลัง แกก็มาอยู่กับผม เวลาจะไปไหนที่ แม่กระทั่งจะมาโรงพยาบาลฝั่งนี้ ก็ต้องข้ามเรือ เพราะไม่ถึงทางรถไฟ ก็ต้องเอาแม่เนี่ยะขึ้นคอ จากขายคลองที่ท่านไปลงเรือตรงนั้น ไชโยครับ (หมายถึงท่าเรือที่ผู้ใหญ่เสรีเคยใช้เป็นจุดนัดพบกับผู้วิจัยในการลงพื้นที่เยี่ยมคนพิการในช่วงปี 2540) ไปขึ้นรถไฟเพื่อไปศิริราช ผมก็ต้องดูแลแกจนวาระสุดท้ายแหละ จะว่าไปคือใจ...พี่น้องเขาก็แยกครอบครัวไปหมดแล้ว ผมก็ต้องดูแล แกเคยท้องเสีย แกก็เดินไม่ไหวตัวสั่น ผมก็ต้องเอาขึ้นคอ พอขึ้นคอเนี่ยะ...อย่าว่านั่นเลยนะ (หัวเราะเบา ๆ) ขึ้นมาก็ไหลรดผม ผมก็ต้องอุ้มแกไปจนถึงร้านหมอ ... คือพูดง่าย ๆ เนี่ยะ ผมไปที่ไหนกลับตึกกลับดินเนี่ยะ แกไม่หลับไม่นอน ที่นี้พูดกันไป จะดีไม่ดีก็ไม่รู้นะ ผมก็ต้องดูแลแกจนวาระสุดท้าย ผมก็หมดตัวเพราะแม่ก็เยอะ (ยิ้ม ๆ และถอนหายใจ) ...

เป็นไปได้ว่า คติธรรมเหล่านี้น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่หล่อหลอม และเป็นรากเหง้าแห่งจิตสำนึกที่อยู่ในตัวตนของผู้ปฏิบัติงาน CBR และค้ายัน CBR โดยเฉพาะจิตสำนึกแห่ง “กลุ่มขนนิยม” และอาจรวมทั้ง “การเสริมพลังอำนาจคนพิการ” และน่าจะเป็นโจทย์ ประเด็น แง่มุมการวิจัยที่น่าศึกษาให้ลึกซึ้งต่อไป

6. กลุ่มขนนิยมบนความผูกโยงของระบบความสัมพันธ์และสายใยที่มีอยู่เดิม

เรื่องเล่าอัตชีวประวัติ และการสัมภาษณ์แนวลึก ทำให้เราเห็น “ระบบความสัมพันธ์” ที่มีอยู่เดิมและยังคงมีอยู่ต่อไป ระหว่างผู้ปฏิบัติงาน CBR การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของ CBR มิได้เกิดขึ้นอย่างโดด ๆ ด้วยจิตสำนึกที่กล่าวมาข้างต้นแล้วเท่านั้น และมีใช่เป็นความสัมพันธ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในปรากฏการณ์ CBR เท่านั้น แต่บางมิติมีอยู่แล้ว เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป และใช้เวลายาวนาน

“สมศักดิ์” ดูเหมือนจะเป็น “สายเชือก” ที่ร้อยรัด “ทีมงาน CBR” ให้มีความแน่นแฟ้นกลมเกลียวให้คงอยู่ได้อย่างลงตัว ด้วยระบบความสัมพันธ์ สายใยที่ผูกโยงผู้คนเหล่านี้มาตั้งแต่อดีต ดังนั้นความเป็นกลุ่มก้อน ความร่วมมือของทีมงาน CBR หรือ ผู้ปฏิบัติงาน CBR หาได้เกิดขึ้นเพราะ สัมพันธภาพ การเชิญชวนของผู้วิจัยเพียงลำพัง หากแต่ได้รับการเชื่อมต่อบนความผูกโยงของระบบความสัมพันธ์ที่มีอยู่แล้ว ดังที่หลายคนได้เล่าย้อนถึงความสัมพันธ์นี้ให้ผู้วิจัยฟังว่า

อนันต์: ...ก็รู้จักพี่ศักดิ์...มานาน พี่ศักดิ์เขาเป็นหมอ เป็นจำทนายเรือ ใครมีอะไรก็ไปหาหมอศักดิ์ หมอศักดิ์ ใครไม่สบายอะไร มีจิตใจดี ก็เลยสนิทกันตอนนั้น บางทีเป็นอะไรมาเนี่ยพี่ศักดิ์เขาก็จะไม่ค่อยเอาเงินเอาทองอะไร ประทานโทษนะ ผมเป็นรองซ้ำ (น่าจะเป็นรองด้านแต่มีอาการอักเสบ) หนึ่ง (ก้มชี้ไปที่สันเท้าขวา) ได้ผ่าเท้าเนี่ย ก็เดินไม่ถนัดเลย เขาก็ถามผมว่าทำไมเดินโยกเขย่งอย่างงั้น? ก็เลยยกเท้าให้เขาดู ก็ว่าเป็นรองซ้ำ เขาก็พาไปที่สถานีรถไฟเลย (หมายถึงโรงพยาบาลรถไฟ มักกะสัน) เขาจะทำงานชั้นบนชั้นสอง ก็ผ่ามืออะไรให้เสร็จเลย พี่ศักดิ์ก็ไม่ได้เอาดั่งค์เลยสักบาท ตั้งแต่...นั้นมาก็เลยสนิทกัน เขาก็มีคลินิกที่วัดนะ ใครเป็นอะไรก็ไป ปวดหัวตัวร้อนก็หมอศักดิ์ หมอศักดิ์ แถวนี่ก็มีหมอปูกอีกคน ...แถวนี่เมื่อก่อนมันห่างไกลโรงพยาบาล ก็ต้องอาศัยหมอพวกเนี่ย ช่วยชาวบ้านชาวช่อง ทาง

วัดก็มีหมอศักดิ์ มาทางนี้ก็หมอปึกที่นี้ก็เป็นโอกาสดี พี่ศักดิ์เขามาชวน...

ฉลอง: ...ว่าที่จริง ผม อนันต์ สมศักดิ์ก็มาสนิทกันจริง ๆ จัง ๆ ก็ตอนมาทำงานวิจัยร่วมกับอาจารย์นั่นแหละ เดิมผมไม่ได้คิด ไม่มีเหตุจูงใจอะไรหรอก ผมก็ไม่ใช่จักอาจารย์ อาจารย์มาจากไหนผมก็ 모르 ตอนนั้นผมจำได้ว่าอาจารย์มาถามหาหมอศักดิ์ ที่ร้านกาแฟผู้ใหญ่น้อย อาจารย์จะคุยกับหมอศักดิ์ ยังไงผมก็ไม่ทราบ พอตอนหลังนะซิ หมอศักดิ์ คุณศักดิ์เขามาชวนผมว่า เอ...เราไปร่วมงานกับอาจารย์ทวิไหม? อะไรต่ออะไรพวกนี้เกี่ยวกับคนพิการ...

เสรี:แม่ของผมถูกรถชน ปี 2516 ขาแกหัก 2 ท่อน แกต้องไข้ไม้ค้ำ พอตอนหลังแกก็มาอยู่กับผม เวลาจะไปไหนที่ แม่กระทั่งจะมาโรงพยาบาลฝั่งนี้ ก็ต้องข้ามเรือ เพราะไม่ถึงทางรถไฟ ก็ต้องเอาแม่เนี่ยะขึ้นคอก จากชายคลองที่ท่าหน้าไปลงเรือตรงนั้นไซ้ใหม่ครับ (หมายถึงท่าเรือที่ผู้ใหญ่เสรีเคยใช้เป็นจุดนัดพบกับผมในการลงพื้นที่เยี่ยมคนพิการในช่วงปี 2540) ไปขึ้นรถไฟเพื่อไปศิริราช ผมก็ต้องดูแลแกจนวาระสุดท้ายแหละ....ชั้นสุดท้าย ตัดขา ..ตัดขา 3 ครั้ง ...หมดตัวเลย (น้ำเสียงเบาลง ถอนหายใจ และนัยน์ตาแดงๆ) ตอนแรก ขอโทษ..เป็นที่หัวแม่โป้งตรงนี้ (ชี้ไปที่เท้าขวา) เนื้อดำ ๆ นิดหนึ่งไปถามหมอศักดิ์...โอเนี่ย ถามหมอศักดิ์ได้เลยนะ ผมต้องอุ้มมาให้หมอศักดิ์ทำแผลนะ อุ้มไปที่บ้านแกตรงชายคลองไซ้ใหม่? ถามท่านได้นา..จนแกบอกว่า 'ผู้ใหญ่ไม่ต้องอุ้ม' อุตส่าห์ลงมาล้างถึงในเรือ พอานเข้านานเข้าถึงต้องไปตัด (น้ำเสียงช่วงนี้กระเส้า คล้ายจะร้องไห้) ผันคกฟ้าร้องก็ต้องวิ่งเรือไป ไปล้างแผล หมอศักดิ์รู้ดี และเป็นที่เคารพนับถือจนถึงทุกวันนี้...

การเข้าร่วมโครงการ CBR ในครั้งนี้ของผู้ปฏิบัติงานส่วนหนึ่ง เป็นเพราะ "สัมพันธภาพ" ที่ผู้วิจัย "ทวิ" มีต่อ "โสภิตา" "พนา" "ปลื้มจิต" "วิภา" จากความสัมพันธ์แบบ "ผู้ให้คำปรึกษา-ผู้รับคำปรึกษา" (Counselor-Counselee Relationship) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ "แนวตั้ง" และเปลี่ยนมาเป็น "หัวหน้าทีมงาน-ผู้ร่วมงาน" "ผู้มีส่วนได้เสีย" ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ "แนวราบ" หรือมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น แต่ความสัมพันธ์ "ทวิ" ที่มีต่อ "สมศักดิ์" เป็นความสัมพันธ์แบบผู้มีส่วนได้เสียหรือ "แนวราบ" มาตั้งแต่ต้น

ในขณะที่ “สมศักดิ์” เป็นผู้ผูกโยง (Agent) ที่สำคัญและมีความสัมพันธ์อีกชั้นหนึ่งกับ “อนันต์” “ฉลอง” “เสรี” “สุปราณี” ในฐานะ “เพื่อน” “สมาชิกชุมชน” ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ “แนวราบ” แต่ในขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์อีกชั้นหนึ่ง “ซ้อน” อยู่กับความสัมพันธ์นี้ คือ “ผู้มีบุญคุณ-ผู้เป็นหนี้บุญคุณ” ในฐานะที่ “สมศักดิ์” ช่วยรักษาในยามเจ็บป่วยของตนและครอบครัวของ “อนันต์” และ “เสรี” และในฐานะ “พ่อ/ผู้เลี้ยงดู” ของ “สุปราณี” ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ “แนวตั้ง” หรือ “ระบบอุปถัมภ์” เช่นเดียวกับ ความสัมพันธ์ของ “โสภิตา” ที่มีต่อ “เสกสรร” ในฐานะ “พยาบาล-คนไข้” โดยโสภิตา เป็นบุคคลแรกที่เข้าไปเยี่ยม ฟื้นฟูสมรรถภาพ และช่วยเหลือ เสกสรรเมื่อปี 2544-2545

จะเห็นได้ว่า จากตัวอย่าง ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ “แนวตั้ง” หรือ “แนวราบ” ระหว่างผู้ปฏิบัติงาน CBR ถือเป็นระบบความสัมพันธ์ แรงจูงใจ สบายใจผูกร้อยให้คนเหล่านี้เข้ามาทำงาน CBR และอาจถือเป็น “ฐานราก” ประการหนึ่ง ที่นำมาสู่จิตสำนึกแห่งการดำเนินงาน CBR หรือปรากฏการณ์ CBR ดังที่นำเสนอข้างต้นมาเป็นลำดับ

การถอดบทเรียน ข้อสรุปจากจากอัตชีวประวัติ ของผู้ปฏิบัติงาน CBR เหล่านี้ อาจเรียกว่า “ความหมายที่มีต่อโลกและชีวิตที่เหมือนกัน” (Shared World Meaning) หรือเป็น “อัตวิสัยร่วม” (Intersubjective or Typification) ตามแนวคิดของ Husserl (Wilson, 1983; Lusthaus, 2002) เพราะชีวประวัติมักเป็นตัวกำหนดวัตถุหรือเป้าหมายแห่งเจตนารมณ์ รวมไปถึงก่อให้เกิดความสนใจพิเศษ แรงจูงใจ ความต้องการ และพันธะผูกพันของอุดมการณ์บางอย่าง (Toombs, 1993, p. 5) ซึ่งในที่นี้คือ CBR ดังนั้น “เรื่องเล่าอัตชีวประวัติ” (Autobiographical Narrative) จึงบ่งบอกถึง โครงสร้างแห่งความหมาย ที่จัดเรียงเหตุการณ์และพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นองค์รวม เพื่อจะเผยให้เห็นถึงนัยยะ หรือจิตสำนึกต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้น (Polkinghorne, 1988, p. 18) หากพิจารณา ในลึก ๆ แล้ว อัตชีวประวัติดังกล่าวอาจมีความหมายมากกว่า “อัตวิสัยร่วม” ของ Husserl หรือ “ความสนใจพิเศษ แรงจูงใจ” ของ Toombs หรือ “ความหมายที่จัดเรียงเหตุการณ์และพฤติกรรมของมนุษย์” ของ Polkinghorne ...แต่สำหรับผู้วิจัยแล้ว อัตชีวประวัติ คือ “เลือดเนื้อและชีวิต” ที่สื่อทางภาษาและถ้อยคำ

แม้จะมีข้อถกเถียง คำถาม และข้อสังเกตต่าง ๆ เกี่ยวกับ “จิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม” ของผู้ปฏิบัติงานโครงการ CBR เหล่านี้อยู่บ้าง แต่จากข้อค้นพบดังกล่าวส่วนใหญ่ เป็นการ “สนับสนุน” “ให้ความเห็นชอบ” สมมติฐานของผู้วิจัยว่า

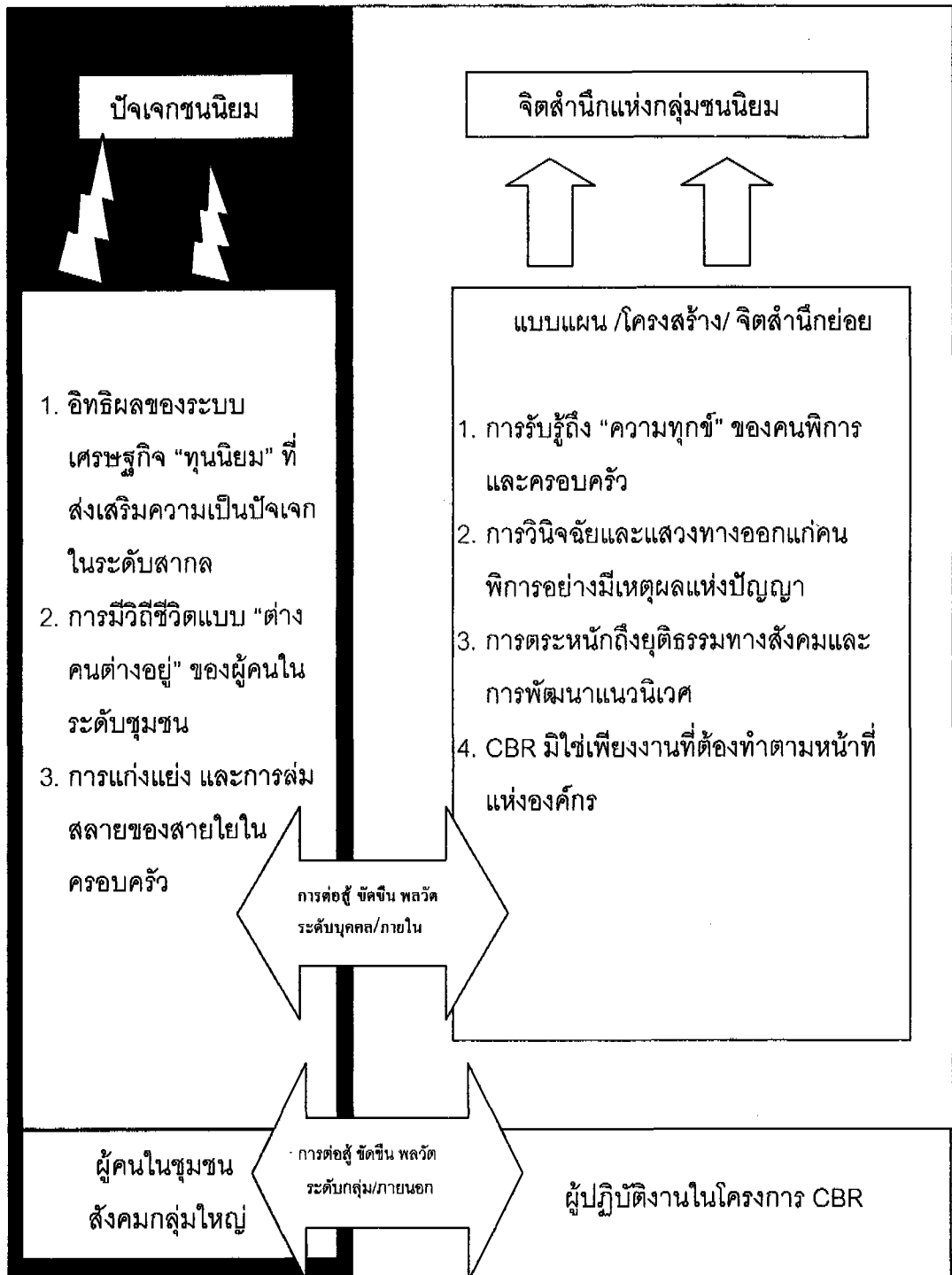
...CBR มีลักษณะเป็น ‘สิ่งที่ต้องร่วมกัน’ หรือ ‘กลุ่มชนนิยม’ (Collectivism or Inclusion) ที่เน้นการมองปัญหา ตระหนักถึงปัญหาของคนพิการ รับผิดชอบ

ร่วมกัน และมีความเป็นเนื้อเดียวกันของคนในชุมชน และนำไปสู่การดำเนินการแก้ไขปัญหาร่วมกัน แต่วิถีของคนพิการ และสังคม ชุมชนแวดล้อมมีแนวโน้มและส่วนใหญ่ มีความเป็น 'ปัจเจกชนนิยม' หรือ 'ต่างคนต่างอยู่' (Individualism or Exclusion)

และเป็นไปได้ว่า การที่โครงการ CBR ณ อำเภอพุทธมณฑลแห่งนี้ดำรงอยู่ได้นั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีจิตสำนึก เจตนารมณ์ แบบแผนการให้ความหมายของผู้ปฏิบัติงาน CBR เพื่อให้เกิด "จิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม" ที่มีความเข้มแข็ง เอาชนะ หรืออาจดำรงอยู่ มีอยู่ท่ามกลาง "ความเป็นปัจเจกชนนิยม" ของตนเอง คนในชุมชน และสังคมส่วนใหญ่อย่างลงตัวพอเหมาะพอดี การต่อสู้ ขัดขืนของความจริงทั้งสองชุดอย่างลงตัวนี้ สามารถนำมาเชื่อมโยงกันได้ ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9

ปัจเจกชนนิยมของคนส่วนใหญ่ในชุมชน VS กลุ่มชนนิยมของ
ผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR

การดำเนินงาน CBR โดยคนใน (Insiders) VS คนนอก (Outsiders)

ประเด็นความไม่ลงรอย ประการที่สามบนงาน CBR ที่ต้องการค้นหาคือ แบบแผนแห่งความหมาย หรือจิตสำนึก แห่งการต่อสู้ ขัดแย้งระหว่าง ชุดความรู้ของ CBR ที่ถูกสร้างหรือกำหนด หรือความลงตัว ความพอเหมาะพอดีในบทบาท ขอบเขตระหว่าง “คนนอกชุมชน” (Outsiders) และ “คนในชุมชน” (Insiders) ที่มีต่องาน CBR ปრაการการณ์ หลักฐาน ข้อสรุปต่อไปนี้จะแสดงถึงแบบแผนแห่งความหมาย หรือจิตสำนึกของ ผู้ปฏิบัติงาน CBR ที่เป็นชาวบ้าน คนพิการ ในฐานะ “คนใน” “ยินยอม” ต่อผู้วิจัย/หัวหน้าโครงการ CBR นักวิชาชีพอื่น รวมทั้งชุดความรู้ CBR จาก WHO ในฐานะ “คนนอกและความรู้ภายนอก” อย่างมีเหตุผลและนัยยะ

1. CBR ถูกริเริ่ม การกำหนดชุดความรู้และดำเนินการโดย “คนนอก” ชุมชน

จากประวัติศาสตร์ วิวัฒนาการของงาน CBR ในบทที่ 2 นั้น ต้องยอมรับประการหนึ่งว่า ชุดความรู้ ชุดความจริงที่ว่าด้วย CBR นั้น ถูกกำหนดโดย “นักวิชาการ” ที่มีชื่อ “ชาวบ้าน” และ “คนพิการ” ถูกนิยามโดย “องค์การสหประชาชาติ” ที่มีชื่อ “ประเทศไทย” หรือ “อำเภอพุทธมณฑล” และมีการปรับแนวคิด ปรัชญา การนิยามของสิ่งที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็น ความบกพร่อง (Impairment) ความพิการ (Disability) โอกาสและการมีส่วนร่วม (Opportunity and Participation) และกลายเป็น “วาทกรรมด้านความพิการ” (Disability Discourse) ที่มีความหมาย นัยยะ และอำนาจ ลึกซึ้งจนยากที่จะเข้าใจอย่างผิวเผิน

ค่านิยมสากลและระบบโลก มีอิทธิพลต่อพลวัตของ CBR อย่างเห็นได้ชัด ดังจะเห็นได้จากการผลักดันให้คนพิการต้อง “พยายาม” เข้าสู่ “ตลาดแรงงาน” ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่พยายามให้ผู้คนอยู่ในวงจรของการบริโภคผลผลิต และเป็นปัจจัยการผลิตไปพร้อม ๆ กัน และอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะ “ค่านิยมสากล” ที่ให้คุณค่ากับ “สิทธิมนุษยชน” ความเท่าเทียม และมีศักดิ์ศรีของคนพิการ ทำให้ค่านิยมสากลเหล่านี้ หรือแท้ที่จริงคือ “ค่านิยมตะวันตก” ที่สอดแทรกเข้ามาในระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย และ เศรษฐกิจแบบทุนนิยม เข้ามามีอิทธิพลต่อการยกระดับฐานะของคนพิการ ผู้ถูกกดขี่ ให้มีความทัดเทียมและอยู่ร่วมในสังคมอย่างบูรณาการ ดังนั้นแนวคิดของการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) และการมีวิถีชีวิตอิสระ (Independent Living : IL) ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือ กลไกในการขับเคลื่อนและยกระดับคุณภาพชีวิตของคนพิการไปยังประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา และ

ประเทศโลกที่สาม รวมทั้งไทยด้วย แนวคิดและค่านิยมเหล่านี้ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปไม่ว่าจะเป็น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.1948 คู่มือการปฏิบัติงานในทศวรรษคนพิการแห่งสหประชาชาติ ค.ศ. 1983-1992 และมีการประกาศอนุสัญญา ปฏิญญาที่เกี่ยวข้องมาเป็นระยะ รวมทั้งการกำหนดชุดความรู้เรื่อง CBR อย่างเป็นทางการโดยองค์การสหประชาชาติ ในปีค.ศ. 1994 (WHO, UNESCO, ILO, 1994) และล่าสุดก็คือ การประกาศแห่งองค์การสหประชาชาติว่าด้วย “กรอบการปฏิบัติงานครบรอบสหัสวรรษแห่งไบวากิเะ เพื่อนำไปสู่สังคมแห่งความสมานฉันท์ ปราศจากอุปสรรคการเข้าถึง และสังคมแห่งสิทธิ สำหรับคนพิการในภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก” (Biwako Mellenium Framework for Action Towards An Inclusive, Barrier-Free and Rights-Based Society for Persons with Disabilities in Asia and The Pacific) (United Nations and Social Council, 2002) ที่ได้รับความตอนหนึ่งในข้อ D. 55 และยุทธศาสตร์ที่ 10 ว่า

ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ ในภูมิภาคนี้ กำลังเริ่มที่จะเปลี่ยนการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการดั้งเดิมโดยสถาบันเป็นฐาน ไปสู่วิธีการที่ดีขึ้น และเหมาะสมกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ ที่มีความยากจน การมีอัตราการว่างงาน และข้อจำกัดทางทรัพยากร การฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการโดยชุมชน (CBR) ก็เป็นวิธีการหนึ่งที่เหมาะสม โดยเฉพาะการป้องกันความพิการ การวินิจฉัยและการช่วยเหลือเด็กพิการในระยะเริ่มแรก การเข้าถึงคนพิการที่อยู่ในชนบท การกระตุ้นความตระหนัก การช่วยเหลือ เพื่อร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนอย่างบูรณาการ รวมทั้งกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมและศาสนา ความต้องการทางการศึกษา การฝึกอบรม และการจ้างงานสามารถทำได้ด้วยวิธีการนี้ สิ่งสำคัญก็คือ คนพิการต้องสร้างทางเลือก และควบคุม ริเริ่มในการดำเนินการ CBR ด้วย

รัฐบาล ต้องเข้าไปร่วมมือกับองค์กรคนพิการ และกลุ่มองค์กรทางประชาสังคม ในการพัฒนานโยบายระดับชาติโดยทันทีหากยังไม่มีนโยบายที่จะสนับสนุนให้ CBR เป็นวิธีการในการป้องกันความพิการ การฟื้นฟูสมรรถภาพและเพื่อการเสริมพลังอำนาจแก่คนพิการ มิติของ CBR นั้น ควรสะท้อนถึงการคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน และเป็นแบบอย่าง วางอยู่บนแนวคิดด้านวิถีชีวิตอิสระ (Independent Living) ซึ่งหมายรวมถึง การปรึกษาแบบเพื่อนช่วยเพื่อนด้วย (Peer Counseling)

หากมาพิจารณาสิ่งที่ใกล้ตัว โครงการ CBR ที่พวกเราทำอยู่ ก็มีปรากฏการณ์บางอย่างที่สนับสนุน บทสรุป “สำเร็จรูป” เหล่านี้ไม่น้อย อาทิ ในกรณีของ “พนา” ที่ “ชมรมคนพิการ”

จังหวัดนครปฐมร่วมกับประชาสงเคราะห์จังหวัด (ในสมัยนั้น) ออกหน่วยเคลื่อนที่ ทำให้พนาได้เข้าร่วมกิจกรรมของชมรมคนพิการจังหวัดนครปฐม คิด ทำอาชีพ และเปลี่ยนแปลงตนเองมาเป็นลำดับ ดังที่พนาเล่าย้อนถึงสถานการณ์ตอนนั้นว่า “ผมก็เลยเริ่มปลูกชมพู มาเหมี่ยว คิดว่าอนาคตต้องมีอะไร ‘ทำกิน’ เพราะต้นกล้า ปลูก รดน้ำเองจนมือด้านหมดเลยครับ แต่ก็ทำอะไรไม่ถนัด ตกน้ำตกท่าเรือครับ เผลอท้องร้อง ขึ้นไม่ได้ ก็ต้องสู้...” รวมทั้งกรณีของ “เสกสรร” คนพิการ ที่ในอดีตเคยนอนอยู่แต่ในบ้าน ภายหลังที่คุณโสภิตาและทีมงานได้ช่วยเหลือฟื้นฟูสมรรถภาพดีขึ้นระดับหนึ่งแล้ว “พนา” ได้ส่งรายชื่อของเสกสรรเข้าร่วม “โครงการวิถีชีวิตอิสระ” (Independent Living) หรือโครงการที่คนพิการเรียกทั่วไปว่า “IL” ของ “สมาคมคนพิการ” (เดิมคือชมรมคนพิการ) จังหวัด... ทำให้เสกสรรได้มีโอกาสพบปะเพื่อนคนพิการ ฝึกอาชีพ วาดภาพ การเข้าประชุมในที่ต่าง ๆ ทั้งในจังหวัด... ต่างจังหวัด และรวมทั้งต่างประเทศ ทำให้ชื่อเสียงของเสกสรรเป็นที่รู้จักของกลุ่มคนพิการทั่วไปและกลายเป็น “จุดเปลี่ยน” ทำให้เสกสรรกลายเป็น “คนพิการระดับแนวหน้า” ในปัจจุบัน

แต่อีกมิติหนึ่ง การสร้างและให้คุณค่ากับ “เจตจำนงแห่งอิสรภาพ” (Free Will) ของมนุษย์ การตัดสินใจและทางเลือกเป็นของตนเอง บนฐานคิดแบบ “เสรีนิยม” ก็ขยายความเป็น “ตัวตน” ของคนพิการมากขึ้นตามชุดความรู้ “สำเร็จรูป” นี้ ก็สนับสนุนความเป็น “ปัจเจก” ของมนุษยชาติไปด้วยเช่นกัน ในกรณีของ “เสกสรร” ที่กลายเป็น “คนพิการระดับแนวหน้า” ตามแบบฉบับของ “สมาคม” “กลุ่มคนพิการ” ดูเหมือนว่า จะมีความสุขและ “สะดวกใจ” และได้ประโยชน์บางอย่าง “มากกว่า” การมาทำงานร่วมกับ กลุ่มชาวบ้าน นักวิชาการ นักวิชาชีพในทีมงาน CBR ที่เคยทำอยู่ ซึ่งเสกสรรเองก็เคยบอกกับพวกเราว่า อยากจะ “ลาออก” จากประธานคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการอำเภอ... เพราะ ไม่อยากจะเป็น “ปีนเกลียว” กับ “คนในสมาคมคนพิการ” นั้นแสดงให้เห็นว่า งาน CBR ที่ทำอยู่สร้างความ “อึดอัด” แก่คนพิการอย่าง “เสกสรร” มากทีเดียว ทั้งทีมงาน CBR นี้ ครั้งหนึ่งช่วยให้เสกสรร “ลืมตาอ้าปาก” ได้ ทำให้บางคนในทีมงาน CBR มองว่า เสกสรรกำลังตีตัวออกห่าง ตัดช่องน้อยแต่พอดัว “กินบนเรือนขี้อวดบนหลังคา” ดังที่สุปราณีตั้งคำถามกับเสกสรรว่า

...ส่วนคนพิการในทีมงาน...บางคนรู้สึกว่ายังไม่ให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ หย้งแบบว่าให้มาประชุม ประธาน (เสกสรร) ..เขาก็ไม่อยากจะมา ดูเหมือนว่าเขาจะยังไม่เข้าใจว่าที่เราทำตรงนี้เพื่ออะไรกัน...เขายังไม่เข้าใจ ไม่เข้าใจว่าตรงนี้เราจะมาช่วยเหลือเขาจริง ๆ หรือเปล่า? มองจากความรู้สึก..น่าจะเป็นแบบนั้นนะคะ ตรงที่ว่าเขามีข้อจำกัดในเรื่องสารพัด ค่าเดินทางในการมาประชุมก็คงมีส่วน แต่

พอดีได้ข่าวมาว่า ไปเข้าร่วมกับทางสมาคม (สมาคมคนพิการจังหวัด) เขาก็เลยหักเหไปตรงนั้น (งานของสมาคมฯ) ..สงสัยว่าตรงนั้นดีกว่าตรงนี้ (งาน CBR) แต่ดียังไงเนี่ยเราไม่รู้รายละเอียด แต่คิดว่าตรงนั้นเอื้อประโยชน์ให้เขามากกว่า เขาอาจจะเอารถมารับเลย แต่ว่าตรงนี้เขาจะต้องขึ้นรถมาเอง ก็เป็นไปได้ ..หรืออีกที่ตรงนั้นเนี่ยเขาได้ไปเจอเพื่อนที่หลากหลาย แต่ตรงนี้น่าจะไม่กี่คนเอง เนี่ยเท่าที่มี 3-4 คน น้อยมากคะ ไม่สามารถจะหาแนวร่วมได้มากกว่านี้ จนเหลือจริง ๆ คนสองคน แค่นี้...

คำถามก็คือว่า ปรากฏการณ์นี้เป็นความผิดของ “เสกสรรค์” ที่ไม่รู้สำนึก หรือของสมาคมคนพิการที่ชักนำเสกสรรค์ หรือของทีมงาน CBR ที่ไม่ยอมเข้าใจและยอมรับในสิ่งที่ เป็น หรือว่าเพราะชุดความรู้ บทสรุป “สำเร็จรูป” แห่ง CBR เหล่านี้ คอยกำกับ ควบคุมพฤติกรรมของผู้คนให้ เป็นไปอย่าง ที่มันต้องการ โดยปราศจากทางเลือกและมีมติอื่นใด?

การแสดงถึงปัญหา อุปสรรค ข้อท้าทายที่กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะ การตราบาป (Stigma) ความเป็นปัจเจกชนนิยม (Individualism) ของสังคมกระแสหลัก รวมทั้งการขัดแย้ง ต่อสู้ ของความจริงชุดหนึ่งกับความจริงอีกชุดหนึ่ง ที่นำเสนอมาเป็นลำดับ ก็น่าจะแสดงให้เห็นถึง ค่านิยมสากลเหล่านี้ ยังเป็นสิ่งที่ต้องตั้งคำถามต่อไปอีก และเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า แท้ที่จริงใน อีกมิติหนึ่ง CBR ก็ยังคงเป็นสนามปฏิบัติการของวาทกรรม (Practice of Discourse) ทั้งในระดับ จุลภาค (Micro Level) คือการต่อสู้ จัดจางการก้าวข้ามการตราบาป การเปลี่ยนผ่าน ระหว่าง ปัจเจกกับปัจเจก ซึ่งหมายถึง คนพิการ กับคนในสังคม ชุมชน (Goffman, 1963; Gennepe, 1960) และระดับมหภาค (Macro Level) ในฐานะชุดความรู้ใหม่ เป็นแบบแผนบริการเชิงสังคม (Social Model) ที่เสมือนถูกนำเข้า ยัดเยียด และให้ความชอบธรรมจากต่างชาติ เพื่อเบียดไล่แบบ แผนการช่วยเหลือคนพิการที่มีอยู่เดิม อย่างแบบแผนเชิงการแพทย์และการสงเคราะห์ (Medical Model and Public Assistant) อย่างไม่รู้จบสิ้นนับตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา จวบจนถึง ปัจจุบันกว่า 50 ปี เสมือนเป็นการปิดบังซ่อนเร้นความหมายบางอย่าง (Corker and French, 1999 ; Fine and Asch, 1988) และการติดกับดักของความเป็นทวิลักษณ์ และอ่าวที่ไม่สามารถ แล่นข้าม (Impassable Gulf) (Wilber, 1997) แม้เป็นการยากต่อการให้ข้อสรุป คำตอบต่อคำถาม ที่กล่าวมาได้อย่างหมดจด แต่อย่างน้อยก็น่าจะทำให้เข้าใจตัวตนของ CBR มากขึ้น อย่างน้อย น่าจะบอกได้ว่า สิ่งที่ปรากฏเป็นทฤษฎี แนวคิด นั้นมิได้เป็นจริงทั้งหมด “มิใช่” เป็น “ความจริงที่ สากล” เสมือนเป็นการเข้าไม่ถึง หรือการปิดบัง ซ่อนเร้นความจริง ชุดความรู้บางอย่าง และ

ท้ายที่สุดเราอาจต้องนิยามความหมายของคำว่า CBR ที่เป็นของเรา คนในที่มงาน คนในพุทธมณฑล...คนไทย นักวิชาการไทยขึ้นมาใหม่

และหากพิจารณาความเป็นมา การเกิดขึ้นของโครงการ CBR ณ อำเภอพุทธมณฑล แห่งนี้ จากบทที่ 4¹ จะเห็นได้ว่าถูก “ริเริ่ม” “ชักนำ” โดยผู้วิจัย หรือ “นายทวี” ในฐานะ “นักวิชาการ”ของมหาวิทยาลัยมหิดล และถูกขยายต่อโดย “คุณโสภิตา” ในฐานะ “พยาบาลวิชาชีพ” ของโรงพยาบาลพุทธมณฑล ซึ่งทั้งสองคนมิได้เป็น “คนใน” ชุมชนอย่างแท้จริง และแม้ปัจจุบันทั้งผู้วิจัยและคุณโสภิตา จะพยายามจะปลีกตัวออกมาเป็น “ที่ปรึกษา” และ “รองประธานคนที่ 2” ของคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการอำเภอพุทธมณฑล ตามลำดับ เพื่อจัดวางตนเองให้อยู่ในฐานะเพียง “ผู้ร่วมงาน” หรือ “สมาชิก” ของโครงการ CBR แต่ก็ดูเหมือนทำได้เพียงใน “นาม” หรือตามเอกสารเท่านั้น ในทางปฏิบัติแล้ว “เสกสรร” คนพิการที่เป็นประธาน “อนันต์” ชาวบ้านที่เป็นประธานคนที่ 1 และคนอื่น ๆ ในทีมงาน CBR ก็ยังคง “รอคำสั่ง” เพื่อ “กำหนด” การประชุม การปฏิบัติงานในพื้นที่ กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการขับเคลื่อนงาน CBR จาก “นายทวี หรือ คุณโสภิตา” อยู่เป็นส่วนใหญ่

ที่กล่าวมาทั้งหมด เสมือนเป็นการ “สนับสนุน” “ให้ความเห็นชอบ” สมมุติฐานของผู้วิจัยว่า

CBR เน้นการพัฒนาความรู้ ใช้องค์ความรู้ ความสามารถ การทำงานร่วมกันของคนในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ (Insiders) เพื่อบริการ ช่วยเหลือคนพิการในชุมชนของตน แต่ในความเป็นจริง CBRมีวิวัฒนาการมาจากฐานคิดและชุดความรู้โดยคนนอกชุมชน(Outsiders) ได้แก่ นักวิจัย นักพัฒนาองค์กรเอกชน และนักวิชาการตะวันตก องค์การอนามัยโลก หรือ องค์การสหประชาชาติและองค์กรระหว่างประเทศอื่น ๆ

2. การยินยอมของ “คนใน” ต่อ “คนนอก” ให้เข้าดำเนินงาน CBR ภายใต้ปัจจัยเงื่อนไขบางประการ

อย่างไรก็ตาม แม้ชุดความรู้ CBR จะถูกนิยามและกำหนดโดยกลุ่ม “คนนอก” ชุมชน แต่คงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าโครงการ CBR “ที่ยั่งยืน” “เหมาะสม” นั้นควรจะดำเนินการโดย “คนใน” ชุมชน หรือโดยเฉพาะคนพิการและครอบครัวคนพิการเอง เนื่องจากจะได้ตอบสนองความต้องการ และปัญหาของคนพิการได้ตรงตามเป้าหมาย คำถามก็คือว่าแล้ว ทำไมงาน CBR ส่วนใหญ่

¹ ดูรายละเอียดในบทที่ 4, น. 143-149.

ยังถูกริเริ่ม หรือถูกดำเนินการโดย “คนนอก” ชุมชน ไม่ว่าจะเป็นบุคคล หรือองค์กรภาครัฐ หรือ องค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิ สมาคม นักวิจัย นักวิชาการ นักวิชาชีพอื่น ๆ ก็ตาม? ทำไม “คนใน” จึงยินยอมให้ “คนนอก” เข้าไปจัดการงาน CBR แทนตน?

สิ่งที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็น การวิเคราะห์หาเหตุผลและแบบแผนจิตสำนึก เจตนารมณ์ การให้ความหมาย ของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR ท่ามกลางข้อถกเถียงหรือความไม่ลงรอยของ ชุดความรู้ความจริงนี้ ทำให้เสมือนเป็นการยินยอมของ “คนใน” ต่อ “คนนอก” ให้เข้าดำเนินงาน CBR ภายใต้ปัจจัยเงื่อนไข ข้อจำกัดทั้งมิติของ “ผู้นำชุมชน” “คนพิการ/ครอบครัวคนพิการ” และ “ผู้ปฏิบัติงาน CBR” ในฐานะ “ชาวบ้าน” ดังนี้

2.1 ผู้นำชุมชน : งานด้านคนพิการและ CBR คือ งานที่อยู่ “ท้ายแถว”

ในการดำเนินงาน CBR กว่า 2 ปีที่ผ่านมา ความพยายามของทีมงานในการ ผลักดันให้งาน CBR เข้าไปอยู่ในแผนยุทธศาสตร์ และโครงการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือเป็นกิจกรรมสำคัญของทีมงาน เพราะจากการวิเคราะห์ข้อมูลในสนาม พวกเราเห็นพ้องต้องกันว่า ความยั่งยืน ความต่อเนื่องของงาน CBR นั้น “องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ถือเป็น “หัวใจสำคัญ” ที่จะช่วยหนุนเสริมได้ เป็นผู้ที่ทำให้เกิดสังคมแห่งบูรณาการและสมานฉันท์ได้ (Integral Society and Inclusive Community) ในฐานะผู้มี “ความรับผิดชอบ” และสำนึกต่อความทุกข์ยาก ของสมาชิกในชุมชนทุกคนและถือเป็นภาระหน้าที่ตาม “มโนสำนึกหรือมโนธรรม” ใน ขณะเดียวกันในทางกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็น พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 มาตรา 50(7) 50(1) 56(1) พระราชบัญญัติสภาพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2537 มาตรา 67(8) บัญญัติไว้ว่า เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล มีอำนาจหน้าที่ “ต้องทำ” ดังต่อไปนี้ “ส่งเสริม การพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุและผู้พิการ” (วิทยาลัยราชสุดา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2548, น. 1) ซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ตาม “นิติธรรม” แต่ทว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่บาง หน่วยงาน มีท่าทีปฏิเสธ ละเลย ไม่เห็นความสำคัญเท่าที่ควร โดยท่าทีการแสดงออกที่ปรากฏมี ตั้งแต่ การหลบเลี่ยงการมาประชุมของนายก อบต. หรือผู้นำชุมชน การส่งตัวแทนที่ไม่มีอำนาจ ตัดสินใจเข้าไปประชุมแทน การทำตัวยุ่ง ๆ ประชุมไม่ประติดประต่อ และการปฏิเสธโครงการ CBR ที่พวกเราเสนอขอสนับสนุนงบประมาณโดยให้เหตุผล ข้ออ้างหลายประการ อาทิ “ผิด ระเบียบ” “มีชนชั้นอื่นสำคัญกว่า” เป็นต้น

ผลแห่งการตราบาป (Stigma) การให้คุณค่า ความหมายทางลบต่อคนพิการของ สังคม ชุมชน การไร้ความหมายของคนพิการในระบบ “การเมืองและเศรษฐกิจ” น่าจะเป็นส่วนหนึ่ง ของพฤติกรรมและท่าทีเหล่านั้น ทำให้คนพิการไม่อยู่ในฐานะพลเมืองของประเทศที่มีสิทธิ มีเสียง

ทางการเมือง “มิใช่คะแนนเสียง” ของนักการเมืองท้องถิ่น “คนพิการทำกินไม่ได้” คนพิการจึงเป็นชนชั้นที่อยู่ปลายแถวท้ายสุด เหมือนดัง “ปลัด อบต.บ้านเหลียง” ได้ให้ความเห็นต่อที่ประชุมร่วมกับทีมงาน อันเป็นการสะท้อนและตอกย้ำเหตุผลข้างต้นว่า

...เราต้องดูสถานการณ์การคลังของเราด้วย เพราะว่าการจ่ายเบี้ยยังชีพและเงินผู้สูงอายุที่เราจะต้องรับผิดชอบด้วยเหมือนกัน...วันนี้เราจะเข้าไปตรงผู้สูงอายุ เรามีนโยบายขยายผู้สูงอายุ เพราะว่าตอนนี้ได้ 5 หมู่ อีก3หมู่ยังไม่ได้ เราจะเอาผู้สูงอายุเป็นหลัก และผู้พิการก็ตามมาแต่ว่าเรื่องนี้ก็คิดกันนะ คิดกันมาโดยตลอด ทุกเรื่องที่เราเสนอมามีความคิดดีหมด แต่ว่าเราไม่ใช่บริษัทเอกชน ถ้าให้ก็ได้เลย อย่าง อบต. ทำ 24 ภารกิจ คนพิการและผู้สูงอายุก็เป็นภารกิจหนึ่ง แต่ต้องดูด้วยว่าจะอะไรจะทำก่อนทำหลัง แต่ว่าผู้สูงอายุนี้ทำแน่นอน ...

การไม่เอาใจใส่ ละเลย ละทิ้งของ “รัฐ” “ผู้นำชุมชน” รวมทั้ง “คนในชุมชน” ต่อการพัฒนาและช่วยเหลือคนพิการ มิได้เกิดขึ้นกับบางคน บางชุมชนในอำเภอพุทธมณฑล และมิได้เกิดขึ้นเพียงปัจจุบันเท่านั้น หากแต่มักพบในเกือบทุกชนเผ่า และเป็นมาตั้งแต่ในอดีตอันยาวนาน

แม้ว่าปัจจุบันจะมีความตื่นตัวต่องานด้านคนพิการ ของหน่วยงานภาครัฐ กระทรวง กรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ การตั้งศูนย์บริการคนพิการแบบเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (One Stop Services) การทำคู่มือมาตรฐานการพัฒนาคนพิการ ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ การให้คนพิการใช้บัตรประกันสุขภาพ โดยยกเว้นค่าธรรมเนียมกระทรวงสาธารณสุข การออกกกระทรวงด้านการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและทางลาดในอาคารแก่ผู้สูงอายุและบุคคลทุพพลภาพ ของกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่เพียงพอที่จะทำให้ การพัฒนา บริการ ช่วยเหลือคนพิการเกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลได้อย่างเต็มที่ สิ่งที่ขาดหายไปก็คือ ยังเป็นการทำงานแบบตั้งรับและมีกรอบการทำงานแบบ “ราชการ” เช่น การจดทะเบียนคนพิการในพื้นที่นั้น เจ้าหน้าที่ก็มักจะมุ่งหวังให้คนพิการ และครอบครัวเตรียมรูปถ่าย สำเนาทะเบียนบ้าน ในขณะที่สิ่งเหล่านี้คือความยุ่งยาก ไม่เคยทำสำหรับคนพิการ ถึงเวลาจดทะเบียนพอเห็นว่าขาดหลักฐานเหล่านี้ เจ้าหน้าที่ก็มักปฏิเสธการจดทะเบียนให้ ทั้ง ๆ ที่เดินทางมาถึงหมู่บ้านและพื้นที่แล้ว นอกจากนี้ยังขาด การประสานการทำงานระหว่างหน่วยงาน ยังเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ โดยเฉพาะระหว่างผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ กรณีของ “นางนาถ” แม่ของคนพิการ ที่ติดตามการขอรับเบี้ยยังชีพที่ขาดหายไปกว่า 6 เดือน ในระหว่างการถ่ายโอนงบประมาณ

โดยเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองท้องถิ่น (อปท.) ไม่รับทราบ และเป็นเหตุของความขัดแย้งระหว่าง ผู้ให้บริการและผู้รับบริการ ดังบรรยายกาศที่ “นางนถ” เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

...มันบอกว่า ปีหนึ่งอาจจะได้ไม่ถึง 6,000 ... แล้วก็ถามว่าทำไมได้ไม่ถึง 6,000 คำบอกจะต้องไปเก็บภาษีจากราษฎรแล้วก็เอามาให้ สมมติว่าคำเก็บเงินมาได้ 10,000 เนี่ยให้พี่ 6,000 เหลืออีก 4,000 ใครจะเอา หนูบอกคุณเข้าใจผิดแล้ว.. คุณเข้าใจผิด ฉันไม่ว่าคุณหรอกเพราะคุณเพิ่งทำเป็นปีแรก เงินนี้มาจากจังหวัด ไม่ใช่เงินที่คุณจะมาเก็บภาษี แล้วถ้าคนที่อยู่ตามบ้านนอกแล้วจะเอาภาษีที่ไหนมาเก็บแล้วคนพิการไม่ตายหรอก ก็เลยถามแบบนี้ ตะเบ็งเสียงซะไม่มีเทศบาลแทบแตก ...

... ที่นี้พี่ก็โทรไปที่ประชาสังคมเคราะห์อีกทีหนึ่ง ประชาสังคมเคราะห์ก็ให้เบอร์กลุ่มส่งเสริมท้องถิ่น พี่ก็โทรไปคุยกับเค้า คำบอกให้ใจเย็น ๆ ก่อน คำบอกที่เทศบาลไม่ได้ส่งอะไรให้เค้าเลยเรื่องเด็กพิการ เทศบาลไม่ทำอะไรให้เค้าเลย เค้าก็ติดตามอยู่ว่าเมื่อไร เทศบาลที่นี่ หรือ อบต. ไม่ส่งเรื่องมาให้เลย คำก็บอกว่าพี่ไม่ต้องไปทะเลาะกับเค้า เอาอย่างนี้แล้วกันเลยกลางเดือนนี้ค่อยโทรไปตามเค้าอีกทีหนึ่ง ถ้าเลยกลางเดือนนี้ไปก็สิ้นเดือนพี่ได้แนรวมไปเลยอีกเดือนหนึ่ง สิ้นพันห้า...

สืบเนื่องจากภาครัฐละเลยการพัฒนา และช่วยเหลือคนพิการ ผู้ด้อยโอกาสมาเป็นเวลานาน ดังนั้น “ปรากฏการณ์โหยหาสวัสดิการ” ของคนพิการและครอบครัวย่อมมีอยู่ทั่วไป ในกรณีของ “ลุงสี” ภูซึ่งดูแลหลานสาวอายุ 20 ปี ที่เป็นคนพิการสมองบกพร่อง (Cerebral Palsy) และพิการซ้ำซ้อนมาตั้งแต่กำเนิด ก็เช่นกัน เกือบทุกครั้งที่เราไปเยี่ยม และทุกครั้งที่เราประชุมพบปะร่วมกับ อบต. บ้านเหลือง ลุงสีก็จะทวงถามหาเบี้ยยังชีพ และมักเปรียบเทียบเปรียบเปรยอย่างน้อยอกน้อยใจ กับคนพิการข้างบ้าน ที่ได้เบี้ยยังชีพคนพิการ แต่ในขณะที่ลุงสีไม่ได้รับทั้งที่หลานสาวของลุงสีเป็นคนพิการที่รุนแรงกว่า

หากจะวิเคราะห์แบบที่เราคุ้นชิน เราอาจอธิบายพฤติกรรมและท่าทีของลุงสีว่าเป็นเพราะความยากจน การขาดปัจจัยพื้นฐานที่พอเพียงในการดำรงชีพ ระบบทุนนิยมที่ทำให้คนในสังคมให้ความสำคัญกับ “เงิน” “เบี้ยยังชีพ” และวัตถุมากกว่าสิ่งอื่นใด อาจเป็นคำอธิบายต่อพฤติกรรมและท่าทีของ “นางนถ” หรือคนพิการคนอื่น ๆ ได้ แต่เหตุผลนี้อาจจะไม่ถูกต้องและมิได้ไขข้ออธิบายถึงความโหยหาเงิน หรือเบี้ยยังชีพของลุงสี เพราะหากจะเทียบว่าในเดือนหนึ่งได้รับเบี้ยยังชีพ 500 บาท ในหนึ่งปีเป็นเงินเพียง 6,000 บาท ในขณะที่ลุงสีขายข้าว มีที่นาให้คน

อื่นเขาทำกิน มีรายได้กำไรสุทธิ หลายแสนบาทต่อปี และเพียงพอสำหรับในการดูแลหลาน ที่พิการมา กว่า 20 ปี ได้อย่างสบาย แม้กระทั่งทีมงานพวกเราเคยเสนอตัวเข้าไปทำที่อาบน้ำให้หลานฟรี เพื่อแสดงความเอาใจใส่ และเพื่อเอาชนะใจลุงสี ลุงสีก็ตอบขอบคุณพวกเราอย่างมีไมตรี แต่ท้ายที่สุด ลุงสีปฏิเสธในสิ่งที่พวกเราเสนอ คำถามก็คือว่า ลุงสีต้องการอะไรกันแน่? ทำไมลุงสีถึงถามถึงและอยากได้ “เบี้ยยังชีพ”?

หากพิจารณาให้ลึกลงไปอีกชั้น ลุงสีอาจมิได้ต้องการ “เบี้ยยังชีพ” ในความหมายที่เป็น “ตัวเงิน” แต่ลุงสีต้องการความหมายที่ซ่อนอยู่ในเบี้ยยังชีพนั่น ก็คือ “ความเอาใจใส่ดูแล” จาก “ภาครัฐ” ที่ลุงสีไม่เคยได้สัมผัส ไม่ได้รับเลยแม้แต่ไม่น้อยกว่า 20 ปีที่ลุงสีเลี้ยงหลานพิการโดยลำพัง ปราศจากการเฉลี่ย แบ่งเบาความทุกข์จากภาครัฐและความเอาใจใส่จากเพื่อนบ้านและชุมชน ดังนั้นเบี้ยยังชีพสำหรับลุงสี มิได้มีความหมายว่า ได้เงินเดือนละ 500 บาท แต่เป็นสัญลักษณ์ของ “รัฐสวัสดิการ” “การไม่ถูกทอดทิ้ง” “การไม่ถูกโดดเดี่ยว” ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นการตอกย้ำ การไม่เอาใจใส่ จากรัฐ สังคม และชุมชน นั่นเอง

2.2 ผู้นำชุมชน : การมุ่งเน้นนโยบาย “ประชานิยม” มากกว่า “ประชาสังคม”

นโยบาย โครงการต่าง ๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางส่วนงาน นอกจากมิให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแล้ว แต่เป็นไปเพื่อการสร้างคะแนนเสียง ฐานเสียงให้กับนักการเมืองท้องถิ่น หรือเรียกว่า “นโยบายประชานิยม” มิได้เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาของสมาชิกในชุมชนอย่างแท้จริง เช่นเดียวกับ เบี้ยผู้สูงอายุ ที่มักจะเกิดขึ้นเป็นระยะโดยเฉพาะก่อนการสิ้นวาระของ นายก อบต. และก็จะหายไปในที่สุด ดังที่ “คำนวน” (นามสมมุติ) ลูกชายผู้สูงอายุคนหนึ่งของตำบลบ้านแดง กล่าวถึงการขาดหายไปของเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุของแม่ที่เคยได้รับว่า “...ไม่ได้มาตั้งนานแล้ว แต่ตอนนี้ไม่ได้แล้ว เขาบอกว่าหมดงบ คือไปตามเขาเหมือนกัน คนชราที่เคยได้ก็ไม่ได้เหมือนกัน คำบอกว่าหมดงบ...”

ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านทั่วไปยังชอบ “นโยบายประชานิยม” ของผู้นำชุมชน ที่เน้นการสงเคราะห์ทางวัตถุ สิ่งของมากกว่า การพัฒนามนุษย์และสวัสดิการ อย่างงาน CBR ที่พวกเรากำลังทำอยู่ ดังที่ “สมศักดิ์” ได้สะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์นี้ว่า

...จริง ๆ งานของเราเนี่ย เรื่องคนพิการมันก็ดี เนื้องานของเรานั้นมากกว่างานอื่น ๆ ด้วยซ้ำ ออกเยี่ยมเยียน อย่างปีใหม่ที่เราออกไปด้วยกัน คนก็มองว่าดี แต่คนที่เขาว่าดีเนี่ย เขาไม่ประกาศต่อ เขาก็อยู่ของเขาอย่างนั้น แต่ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งมาซิ..เขาประกาศใหญ่เลย... โอ้ยเนี่ยะคนนี้เขาสร้างไฉนไฉน

สร้างถนนหนทาง แจกของ แจกเงิน อะไรต่ออะไรนะ นี่เห็นไหมทันตาเห็นเลย
เขาจะประกาศ ...

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา วิเคราะห์นโยบายของ อบต. บ้านเหลียง ประจำปี 2547 (ทวิ เศรษฐวรรตวิ, 2548) พบว่า ร้อยละ 83.59 ของงบประมาณทั้งหมด เป็นงบที่ใช้ในการสร้างโครงสร้างทางกายภาพ เช่น สร้างถนน ขยายเขตการไฟฟ้า ก่อสร้างสะพาน และการเสริมอำนาจรัฐ เช่น การฝึกอบรมผู้นำชุมชน การก่อสร้างและจัดหาที่ดินสร้างที่ทำการ อบต. เป็นต้น มีเพียง ร้อยละ 6.10 ของงบประมาณทั้งหมดที่ใช้ในแผนงานพัฒนาคนและสังคม

2.3 ผู้นำชุมชน : ขาดความรู้และความเข้าใจในการพัฒนาคนพิการในมิติใหม่ ๆ

ความไม่รู้ การขาดความรู้และความเข้าใจต้องานช่วยเหลือบริการคนพิการ ของผู้นำชุมชน ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่ง ที่ทำให้วิสัยทัศน์ นโยบาย ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผูกติดกับการช่วยเหลือคนพิการแบบ “การสงเคราะห์” ที่มีอยู่เดิม ๆ ดังที่เสกสรร และสมศักดิ์ ได้สะท้อนปัญหานี้ในที่ประชุมของทีมงาน ครั้งหนึ่งว่า

เสกสรร: ...เค้ายังไม่เข้าใจว่าการฟื้นฟูทำยังไง การที่ทำให้คนพิการที่นอนอยู่ลุก ขึ้นมานั่ง ขึ้นตอนมันเป็นยังไง ในความคิดของเขาคือเอา อสม.เข้าไป เยี่ยม เอาเงินไปให้เดือนละ 500 ผมว่าเค้าก็ยังมีความคิดเดิม ๆ เค้าก็ คิดว่าเค้าก็สามารถทำได้ เค้าไม่รู้ว่าการฟื้นฟูที่แท้จริงมันเป็นยังไง เค้า ยังไม่ได้ลงไปสัมผัสกับคนพิการจริง ๆ

สมศักดิ์: ...อบต.เค้ากำลังเข้าใจว่า เราจะไปขอเงินเขาว่าให้ช่วยคนละเท่าไร เค้าเข้าใจอย่างนี้ แต่ถ้าเราไปทำความเข้าใจว่าน่าจะให้ มีอาชีพ คุณพนา เนี่ยเค้าต้องการแบบนี้ แต่ปัจจุบันนี้เค้ายังไม่เข้าใจแต่เค้า จะเข้าใจว่าคุณอยากได้เงินคนละเท่าไรมาเลย...แต่เราช่วยคนพิการ เราจะช่วยแบบถาวรให้เค้ามีอาชีพ ไม่ใช่ช่วยแบบเงินสงเคราะห์คนละเท่าไร ๆ ...

ปรากฏการณ์การมีวิสัยทัศน์ต่อการช่วยเหลือคนพิการแบบเดิม ๆ ไม่เพียงจะพบได้ในผู้นำระดับตำบล นายก อบต. เท่านั้น แต่อย่างยิ่งพบได้ในผู้นำระดับอำเภอ ดังที่ท่าน นายอำเภอพุทธมณฑลท่านหนึ่ง (ในขณะที่โครงการ CBR ดำเนินอยู่ 2 ปี มีการเปลี่ยน นายอำเภอ 3 วาระ/คน) กล่าวในที่ประชุมชี้แจงโครงการ CBR ระหว่างพวกเรา กับ หัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ ในอำเภอครั้งหนึ่ง อันเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า ยังมีมิติการช่วยเหลือคนพิการอยู่บนฐานของแบบแผนทางการแพทย์ (Medical Model) การสงเคราะห์ (Public Assistance)

มากกว่า การเสริมพลังอำนาจ และยุทธธรรมทางสังคม ซึ่งทั้งสองแบบแผนเป็นการเน้นย้ำบทบาทของผู้ช่วยเหลือ และมีฐานะ สัมพันธภาพที่เหนือกว่าผู้รับการช่วยเหลือหรือคนพิการทั้งสิ้น

...ยินดีครับ ไม่มีปัญหาอะไร การประสานงานในพื้นที่ ผมอยากให้
 สาธารณสุขรับไป รับไหวไหม? สาธารณสุขตำบล อบต. แล้วก็แต่งตั้งกรรมการ
 ขึ้นมา....ขอเสริมนิดหนึ่งนะครับคนพิการถือว่าเป็นมนุษย์ที่ขาดโอกาสที่เค้า
 ลำบากมากกว่าเรา ทุกคนมีโอกาสเป็นคนพิการได้เหมือนกัน เราทำตรงนี้ถือ
 ว่าเป็นการทำบุญนะครับ...

ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับผู้นำชุมชนยังมิได้ให้ความสำคัญ ไม่จริงจังและเอาใจใส่
 ต่อคนพิการและงานที่พวกเราทำอยู่เหล่านี้ ในขณะที่พวกเรามีความตั้งใจ มุ่งมั่นในการทำงาน
 การทำหน้าที่เป็น "ตัวแทน" ของคนพิการที่เดือดร้อนในชุมชน การตระหนักถึงความเป็น
 สาธารณะ จึงเกิดความ "ไม่ลงรอย" ระหว่างกัน จึงทำให้พวกเราต้องถกเถียง ปะทะกับบรรดานายก
 และปลัด อบต. อย่างน้อย 2 แห่ง และมักนำมาปรารภ สะท้อนขบคิดอย่างวิพากษ์ (Critical
 Reflection) ในที่ประชุมของพวกเราบ่อยครั้ง แต่ก็เหมือนเป็นการต่อสู้ ปฏิบัติการ (Action) แบบ
 "ลับหลัง" เท่านั้น

ฉลอง: ทาง อบต. เค้าได้รับรู้รับทราบและอาจจะเข้าร่วมด้วย แต่ท่านปลัดผม
 ไม่แน่ใจจากประสบการณ์เราก็ไม่ได้โน้มน้าวว่าร้าย อุปกรณ์ก็ฟ้าสั่งซื้อ
 บอกโอเคได้แน่ แล้วผมก็รอสองสามวันก็แล้วเป็นเดือนก็แล้วยังไม่มี นี่
 โดนหลอกแล้วดินที่โกนสนามกีฬาเราก็ต้องซื้อเองนะสิ มัวยอปลัด แต่
 ถ้าไม่ได้ก็น่าจะบอกสาเหตุว่าทำไมถึงไม่ได้ เนี่ยเป็นความเอาหน้าว่า
 จะติดต่อให้

สุปราณี: มันอยู่ที่การกระตุ้นด้วยค่ะ เพราะว่าเท่าที่ฟังปลัดไม่ให้ความสำคัญต่อ
 เรื่องนี้มากนัก เค้าจะมองว่าทางเรามิงบสำหรับทำวิจัยอยู่แล้ว ถึงแม้
 ดิฉันจะบอกว่าเรามีหน้าที่ส่วนหนึ่งที่จะต้องสนับสนุนก็คือเป็นหน้าที่
 หนึ่งของ อบต. เค้าจะได้ตรงนี้ เค้าบอกว่าเป็นการสงเคราะห์คนพิการ
 ไม่ได้มีส่วนมาทำวิจัยตรงนั้น แต่ถ้ามิงบแล้วทำไมต้องไปช่วย

และบางครั้ง ก็เป็นการปะทะ ต่อสู้แบบ "ชิงหน้า" ดังที่ปลื้มจิตได้ตอบต่อการ
 แสดงวิสัยทัศน์ของปลัด อบต. ที่ดูจะเป็นการกดทับ กดขี่ฐานะของคนพิการ ทำให้ปลื้มจิต คน
 พิการและหนึ่งในทีมงาน ได้ลุกขึ้นต่อสู้ สะท้อนปัญหา ทวงสิทธิ์ และพยายามขยายปริมณฑล
 ให้กับตัวเอง ว่า

...ก็อย่างที่นายกละปลัดพูด ไม่รู้ว่าจะช่วยคนพิการ.... เราอยากให้ ไม่ว่าจะทำอะไรขอให้คิดถึงคนพิการสักนิดหนึ่ง อย่างผู้สูงอายุก็ช่วยค่ะ แต่เค้ายังมีลูกหลาน คนพิการบางคน ท่านนอนแช่ ลูกไปไหนไม่ได้ ไม่เชื่อท่านต้องออกไปดูตามพื้นที่ บางทีเราไปเห็นค่ะ ไปไหนไม่ได้ กินนอน บางคนไม่ยอมรับตัวเองว่าบ้านตัวเองมีคนพิการ แถมยังปิดอีก ถ้าพื้นที่ไหนลงช่วยไปดูตามบ้านหน่อยค่ะ อย่างผู้สูงอายุมันจะแตกต่าง จะมีคนทัก เวลาไปไหน ทำบุญตามวัด.... คนพิการช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ นอนแช่อยู่กับบ้านไม่เห็นอะไรเลย ขอฝากนายกข้อนี้ค่ะ ปลื้มจิตยังโชคดีที่ยังไปไหนได้ แต่หลายคนไปไหนไม่ได้เลย....

...อยากฝากว่า อยากให้นายกที่บอกว่าจะเขียนโครงการคนพิการ เขียนได้ค่ะแต่ขอให้ทาง อบต.ท่านนายกเดินตามบ้านหน่อยนะคะ เราเดินตามบ้านนี้ เราจะรู้เลยว่าคนนี้จะสามารถทำงานได้ไหม ถ้าทำได้ถ้าจ้างเป็นรายวัน วันละ 100 ก็จะได้เป็นกำลังใจกับคนพิการ คนพิการจะดีใจมาก ถ้าเรามารู้กันแบบนี้เราจะไม่เห็นความจริงค่ะ เราดูแต่ในหนังสือว่าคนนี้พิการนะ ถ้าเราไปดูตามบ้านจริง ๆ จะรู้ว่าเป็นยังไง...

การโต้ตอบของปลื้มจิต ทำให้เธออยู่ทั้ง 2 สถานะ สถานะหนึ่ง คือ “คู่ชก” ที่ใช้หมัดกระแทกหน้าคู่ต่อสู้อย่างจัง เป็นการตอยเอาคะแนนคืน หลังจากที่เธอถูกชกนำไปก่อน และอีกสถานะหนึ่ง เธอเป็น “ครูมวย” ที่กำลัง “สอนมวย” สำหรับผู้ไม่เป็นมวย ว่าควรก้าวย่าง (Foot Work) อย่างไร ออกหมัดอย่างไร และที่สำคัญต้อง “ลงนมซ้อม” บนเวทีอย่างจริงจัง เพราะการเป็นนักมวยที่ดีต้อง “เห็นด้วยตา สัมผัสด้วยใจ แล้วทำด้วยมือ”

2.4 คนพิการและครอบครัว : ปัญหาที่ซับซ้อนจากความยากจน

ปัญหาความยากจน ยังเป็นปัญหาหนึ่งที่ประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชนแห่งนี้ประสบอยู่ อาชีพส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 ของประชากรทั้งหมด มีอาชีพเกษตรกรรม ทำนา และรับจ้างทั่วไปมีรายได้ต่ำไม่แน่นอน ที่ดินกว่าครึ่งค่อนของอำเภอเป็นที่ดินของ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ประชาชนไม่มีสิทธิ์เด็ดขาดในที่ดิน เป็นการเช่าที่ทำกินและอาจมีการขายสิทธิ์การเช่ากันเป็นทอด ๆ บ้าง ดังนั้นฐานะและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชนกลุ่มใหญ่จึงดูคลอนแคลน แต่ต้องดำเนินชีวิตของตนห่างจากเมืองหลวง กรุงเทพฯ เพียงประมาณ 20 กิโลเมตร จึงดูเหมือนผู้คนในชุมชนแห่งนี้ ต้องใช้ชีวิตท่ามกลางความศิวิไลซ์ และระบบสังคมแบบ “ทุนนิยม” เต็มตัว แต่มีฐานะและรายได้เพียง “สังคมประเพณี”

จากประสบการณ์ของพวกเราในพื้นที่ ทำให้เรามองเห็นว่า “คนพิการ” มิได้มี
 ปัญหาเฉพาะ “ความพิการ” ที่เขามี เขาเป็นเท่านั้น หากแต่มีปัญหาอื่น ๆ ทับซ้อนอยู่เสมอ
 ปัญหาคนพิการมิได้เกิดจากความพิการ มิได้เป็นปัญหาเชิงเดี่ยว ที่สามารถจะเข้าไปจัดการแก้ไข
 ได้อย่างง่าย ๆ ปัญหาหนึ่งที่เรพบเห็นก็คือปัญหา “ความยากจน” ที่มีอยู่เดิม ที่ทำให้คนพิการ
 ครอบครัวถูกผลักดันให้เข้าไปอยู่ในชอกเล็ก ๆ เป็นภาวะที่หนักหน่วงที่ชุมชนไม่เคยมาแบ่งเบา
 เลยแม้แต่น้อย ดังกรณีของ “ป้ายน” (นามสมมุติ) ที่จะทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์นั้นมากขึ้น

ทวี: น้องดาว(นามสมมุติ ...หลานสาวป้ายนที่พิการซ้ำซ้อน) กินนมอะไร
 อยู่หรือ ครับ ?

ป้ายน: นมไวตามิ้นไง เมื่อก่อนกินคาร์เนชั่น พอหนัก ๆ มัน130บาท แต่จะให้
 อดได้ไง แต่เงินเราไม่พอก็ต้องกินไวตามิ้นเลย นมไวตามิ้น 20-30
 บาทเราก็ต้อให้ กินได้

โสภิตา: ความจริงป้าดัมมถั่วเหลืองเองจะประหยัดกว่าไหม?

ป้ายน: ไม่ค่อยได้ไปไหนเลยหลานสองคน อีกคนหนึ่งหลับยังไม่ยอมตื่น

โสภิตา: ค่าใช้จ่ายละคะเค้าให้ใช้บ้างไหม เลี้ยงหลานให้เค้า

ป้ายน: ให้บ้างไม่ให้บ้าง บางทีก็ไม่ให้ไหนจะค่าน้ำค่าไฟ ลูกไปโรงเรียน

การดิ้นรน การพยายามให้ “หลุดพ้น” จากความ “ยากจน อดอยาก” ของผู้คน
 อาจมีหลากหลายวิธี ทั้งการแสวงหาอาชีพ การมีงานทำตามครรลองของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม
 การพึ่งพา พึ่งพิงคนอื่น รวมทั้งการรอคอยการช่วยเหลือจากรัฐ การช่วยเหลือแบบสงเคราะห์
 โดยเฉพาะ “เงิน” หรือ “เบี้ยยังชีพคนพิการ” เป็นสิ่งที่คนพิการ ครอบครัวจะโหยหามาก
 เช่นเดียวกับ “นางนถ” (นามสมมุติ) หญิงหม้ายวัย 43 ปี แม่ของคนพิการหญิงวัย 15 ปีที่เป็นคน
 พิการซ้ำซ้อน รุนแรง และผู้วิจัยเคยเสนอชื่อให้เธอได้รับเบี้ยยังชีพสำหรับบุตรสาวของเธอ เดือนละ
 500 บาทเมื่อ 3-4 ปีที่แล้ว และเธอก็รับมาโดยตลอดจนกระทั่ง ช่วง 6 เดือนก่อนที่พวกเรา จะลง
 พื้นที่ไปเยี่ยมเธอและบุตรสาว ทางกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ถ่ายโอน
 งบประมาณและหน้าที่การจ่ายเบี้ยยังชีพมาให้กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้ดำเนินการ โดยให้องค์กร
 ปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ อบต. และ เทศบาล เป็นผู้จ่ายให้กับคนพิการหรือครอบครัว ทำให้มี
 ความล่าช้าในการจ่ายเบี้ยยังชีพดังกล่าว จึงสร้างความวิตกกังวลให้กับเธอเป็นอย่างมาก และ
 “นางนถ” ได้สะท้อนถึงบรรยากาศการติดตามของเธออย่างไม่ลดละ ว่า

...ตั้งแต่ที่พี่ไปรายงานตัว เค้าบอกอีกหนึ่งอาทิตย์เค้าจะติดต่อกลับมา เค้าก็
 ไม่เห็นจะโทรมาเลย พี่ไปติดต่อตั้งแต่วันพฤหัสบดี พอวันจันทร์ เลยอาทิตย์หนึ่ง

พี่ก็เลยโทรไปถามว่าได้รับความว่ายังไงบ้าง...ก็เคยถามตั้งแต่พี่ไปรายงานตัว ตั้งแต่เดือนตุลาคะ จากนั้นพี่ก็โทรถามที่เทศบาล แม้แต่ “เด็กที่มาเก็บขยะ” พี่ก็ถาม ปรากฏว่าไม่มีใครรู้เรื่องเลยสักคน.... ทำงานกันยังไง...

และแม้ว่าพวกเราได้รับปากว่าจะช่วยเธอประสานงานในเรื่องนี้ และได้พูดถึงการช่วยเหลืออื่น การจัดหารถเข็นแก่บุตรสาวของเธอครั้งก่อนชั่วโมง แต่เธอก็กลับมาเรื่อง “เบี้ยยังชีพ” อีกครั้งด้วยความรู้สึกติดค้างอยู่ในใจ ว่า

...เคยขอไปแล้วที่ ศูนย์สตรีนคร ที่ปากเกร็ด ตอนนั้นพ่อค้ายังอยู่ที่เลยเอารถคันนี้ไปใช้ ที่นี้รถมันก็ขึ้นสนิม ...แล้วเบี้ยยังชีพว่ากันยังไงพี่ไม่รู้แต่ฟังดูเหมือนเค้าจะว่าพี่อยากได้เงินจนตัวลั่น ก็เลยไม่อยากเถียงกับเค้า พี่ก็เลยถามว่าทำไมที่ระยองได้แล้ว เค้าก็บอกว่าคุณก็ไปหาหลักฐานมาให้ผมสิ ...

2.5 คนพิการและครอบครัว: ปัญหาทับซ้อนจากความรู้และการขาดโอกาสเรียนรู้

ความรู้ การขาดความรู้ การไม่ได้รับการศึกษา ไม่รู้หนังสือ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนพิการ ครอบครัวคนพิการ กลายเป็นคนไร้อำนาจ ไร้สิทธิ ไร้เสียง เริ่มตั้งแต่ การที่คนพิการเกือบทั้งหมดในชุมชนไม่มีบัตรประชาชน ทั้งที่มีสติปัญญา มีความคิดความอ่าน และสามารถใช้สิทธิขั้นพื้นฐานในการเลือกตั้ง ลงคะแนนเสียง ในฐานะพลเมืองของประเทศ รวมไปถึงการไม่รู้สิทธิที่พึงได้รับจากรัฐในการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ การไม่รู้ขั้นตอน การมีได้ทำ หรือมองไม่เห็นความสำคัญในการจดทะเบียนคนพิการ ดังจะเห็นว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา จะมีการรณรงค์การจดทะเบียนคนพิการมาตลอด แต่ก็พบว่าคนพิการตกสำรวจ และมีได้รับการจดทะเบียนทุกปี

2.6 คนพิการและครอบครัว: ปัญหาทับซ้อนจากการขาดพลังอำนาจ

จากการผนวก ผลผลานของปัญหาที่ซับซ้อน และทับซ้อนของคนพิการและครอบครัวที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ว่าจะเป็น ความเจ็บปวด บกพร่องทางกาย (Impairment) นำไปสู่การขาดโอกาสการเข้าถึงทรัพยากร ขาดความรู้ และโอกาสทางสังคมอื่น ๆ และความยากจน จึงกลายเป็นวงจรทำให้คนพิการอยู่ในฐานะที่ “ไร้อำนาจ” “ไร้พลัง” มากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากมีคนพิการในชุมชนแห่งนี้กว่า 180 คน แต่มีคนพิการที่เข้าร่วมโครงการ CBR เพียง 4 คน และทั้ง 4 คน ก็ยังต้องการ “เติม” ชีวิตของพวกเขาในหลายมิติที่ขาดหายไปไม่น้อย เพื่อให้พวกเขาสามารถยืนหยัดด้วยตนเองโดยลำพัง “พนา” ต้องการมีอาชีพและชีวิตคู่ “วิภา” ต้องการการเยียวยาทางใจที่ถูกกดทับ อดีตจากแม่และน้องชาย “ปลื้มจิต” ต้องการการยอมรับจากสังคมภายนอก “เสกสรร” ยังแสวงหาอาชีพ รายได้และที่ทางที่ลงตัวของตน

2.7 ชาวบ้าน : ความไม่มั่นใจใน “สถานภาพ” และ “อำนาจ” แห่งตน

ดูเหมือนว่า ชุมชนแห่งนี้ “อำนาจรัฐ” ยังคงอยู่เหนือประชาชน เช่นเดียวกับชุมชนส่วนใหญ่ที่คุ้นชิน อาจจะด้วยความอ่อนแอของอำนาจภาคประชาชนของไทยมาตั้งแต่อดีต ชาวบ้าน คนจน สตรี เด็ก คนสีผิว และรวมทั้ง คนพิการ จึงถือเป็นชนชั้นที่มีอำนาจต่ำสุด (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2543; อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2546) และไม่เป็นที่เชื่อถือ ศรัทธา ในกลุ่มพวกเดียวกัน ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่ทีมงานหลายคนยังเห็นว่า พวกเขา ในฐานะ “ชาวบ้าน” ยังไม่สามารถจะดูแลงาน CBR นี้โดยลำพังได้ แม้ว่าพวกเราจะทำงานด้วยกันมาแล้วเกือบ 2 ปี

อนันต์: ...และอีกอย่างที่ผมอยากจะเสนอแนะว่าในการที่เราจะออกไปลงพื้นที่เราต้องมีภาพลักษณ์ เราจะลงไปในห้องหนึ่งที่เป็นบ้านใครเค้าจะมองเห็นวาระของ “ทางการ” มาแล้ว คือมองเป็นภาพลักษณ์ว่าเป็นการทำงาน “ของหลวง” มีการเอาจริงเอาจัง ถ้าหากว่าเราเอารถสองแถวไป เอารถส่วนตัวไปผมว่าคนมองภาพลักษณ์ของเราจะมองว่ามันจะไม่แข็งเหมือนรถทางราชการ...

สมศักดิ์: พวกผมความเชื่อถือของคนในชุมชนไม่ค่อยน่าเชื่อถือเท่าไรหรอก เรื่องคนพิการ เพราะพวกผมเป็นมือใหม่สมัครเล่น เค้านึกว่าเราทำชั่วคราว...พวกผมคนเค้านึกว่าไม่น่าเชื่อถือเลย แต่ว่าพวกผมจะเป็นผู้ร่วมทำวิจัยแต่เค้าก็เชื่อในระดับหนึ่ง แต่ว่าเราจะไปชี้เป็นชี้ตายเค้าจะไม่เชื่อถือ

ท่ามกลาง “อำนาจรัฐ” ที่ยังคงเหนือประชาชน ทำให้ ความเชื่อมั่น ความไว้วางใจจะระหว่างชาวบ้าน ประชาชนด้วยกัน ดูจะอ่อนด้อยลงไป เกิดความขัดแย้ง แก่งแย่ง และนึกถึงประโยชน์ส่วนตน ทำให้การทำงานเชิงสาธารณะประโยชน์ และแบบกลุ่มชนนิยม ดูยุ่งยากมากขึ้น “สมศักดิ์” ได้สะท้อนจากการสัมภาษณ์ ในการให้ทัศนะต่อชุมชนว่า

...ชาวบ้านด้วยกันเนี่ย พุดกันมันลำบาก ...ขนาด SML เนี่ย จะเอาไปสร้างโรงอาหาร ร้านค้าให้โรงพยาบาล...ยังมีคนว่าทำไมต้องเอาไปสร้างให้โรงพยาบาลด้วย ทั้ง ๆ ที่โรงพยาบาลก็เป็นชุมชนด้วยเหมือนกัน พอให้มาประชุมลงมติกันไม่มา พอเขาจะทำบอกว่าไม่ดี มันเป็นเรื่องยังงี้...มันคอยขัด ๆ กัน ชุมชนเรามันเป็นยังงี้ มันเป็นมานานมานานกาลแล้วนะ เขาถือว่าเขามีกินเขาพอใจ ครอบครัวของเขา เขาคิดว่าถ้าเอาเวลาไปช่วยคนนั้นคนนี้ เขาได้อะไรบ้างไหม ผลประโยชน์ก็ไม่มี จะว่าเขาก็ปากกัดตีนถีบเหมือนกัน

ยากจนไม่มีกิน..ก็ถูก แต่ก็อีกพวกหนึ่งเขามี (รวย) แต่ประเภทว่า ทุไม่ได้ทุก็
ไม่ร่วมมือ ...มีส่วนเยอะเลยแหละ บางทีบอกให้มาประชุมเนี่ย เขาไม่มาทัน
หรอก ถ้าพูดถึงว่า เออ...(ทำน้ำเสียงสูง แข็ง) ...มีของแจกนะ อะไรต่ออะไร
ถ้ามีของแจก โอเค ..ส่วนได้มี โอเค ไม่ได้โน้มน้าคนในพื้นที่เรานะ แต่ว่ามันมี
อย่างนั้นจริง ๆ ...

กล่าวโดยสรุปแล้ว ด้วยปัจจัยเงื่อนไข ที่ผู้นำชุมชนซึ่งถือเป็นผู้กุมอำนาจและ
รับผิดชอบในชุมชน มิได้ให้ความสำคัญกับงาน CBR คนพิการ และขาดความรู้ ความเข้าใจในงาน
ดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันปัญหาด้านคนพิการและการช่วยเหลือคนพิการนั้น มีความยุ่งยากและ
ซับซ้อนเกินกว่าที่คนใดคนหนึ่ง หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งจะแก้ไขได้เพียงลำพัง ประกอบกับ
ชาวบ้านเองก็มีความไม่มั่นใจในองค์ความรู้ สถานะภาพ และอำนาจของตน ในการต่อสู้กับ
โครงสร้างอำนาจรัฐ และอำนาจอื่น ๆ ในชุมชน มาถึงตรงนี้ดูเหมือนว่า ผู้ปฏิบัติงานในโครงการ
CBR มีเพียงทางเลือกเดียวเท่านั้น ก็คือ การเลิกล้มหรือละทิ้งเสียซึ่งงาน CBR

แต่ในความเป็นจริงมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะพวกเขาเลือกที่จะดำรงไว้ซึ่งงาน CBR
อย่างน้อยก็คือระยะเวลาเกือบ 2 ปีที่ผ่านมา นั้นแสดงให้เห็นว่าอย่างน้อยที่สุด ก็มีจิตสำนึก 2 ชุด
คือจิตสำนึกแห่งการเสริมพลังอำนาจคนพิการ (Empowerment) และ จิตสำนึกแห่งกลุ่มชนนิยม
(Collectivism) ที่ค้ำยันผูกโยงงาน CBR เอาไว้เป็นฐาน ดังที่ได้นำเสนอแล้วข้างต้น แต่จิตสำนึก
ทั้ง 2 ชุดอาจจะไม่เพียงพอหากประสบกับปัจจัย เงื่อนไขที่ถาถมเข้ามาสู่งาน CBR ซึ่ง “คนใน”
ส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะตัว “ผู้นำและสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่” ก็มิได้ให้ความสนใจต่องาน CBR
และ “คนใน” ที่เป็นผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR แต่เป็น “สมาชิกในชุมชนส่วนน้อย” ก็ไม่
สามารถจะทำงาน CBR ได้เพียงลำพัง แม้จะเห็นดีเห็นงามต่องาน CBR ด้วยจิตสำนึกทางบวกทั้ง
2 ชุด ก็ตาม จึงเป็นเหตุผลและเป็นการ “เปิดช่อง” ให้ “คนนอก” เข้าไปเกี่ยวข้องกับงาน CBR
และเกิดปรากฏการณ์ “การยินยอมของ ‘คนใน’ ต่อ ‘คนนอก’ ให้เข้าดำเนินงาน CBR”

ในรายละเอียดแล้ว กระบวนการการเกิดแบบแผนหรือจิตสำนึกแห่ง “การยินยอมของ
‘คนใน’ ต่อ ‘คนนอก’ ให้เข้าดำเนินงาน CBR” ของผู้ปฏิบัติงานในโครงการ CBR น่าจะมีขั้นตอน
หรือวงจรการสร้างแบบแผนของการยินยอมดังกล่าว อาจจะไม่เข้มข้นเพียงพอที่จะสรุปว่า เป็นการ
ยกระดับจิตสำนึก การเปลี่ยนผ่าน การปลุกจิตสำนึก หรือ “Conscientization” ในความหมายของ
นักคิด นักเคลื่อนไหวอย่าง Paulo Freire (1970) หรือ Ivan Illich (1973) แต่เพื่อให้เห็นถึง
กระบวนการสร้างจิตสำนึก (Formation of Consciousness) อาจจะพอเทียบเคียงได้กับ
กระบวนการสร้างจิตสำนึกของ Heaney and Horton (1990, pp.89-91) ดังต่อไปนี้

1. ท่าทีแห่งการเรียนรู้ (A Learning Stance) : การศึกษา เรียนรู้เพื่อการปลดปล่อย เริ่มจากการเชื่อเชิญให้ชุมชนหรือกลุ่มบุคคล เข้ามาเผชิญ รับรู้ถึงปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ นักการศึกษาหรือผู้วิจัยทำหน้าที่เพียง "การรับฟัง" และ "เรียนรู้" จากชุมชนและการมีประสบการณ์ร่วมในการวิพากษ์ วิเคราะห์หาทางแก้ไขปัญหของชุมชน หลังจากนั้นภายใต้การยินยอมของชุมชน ผู้วิจัยเริ่มที่จะมองหาบุคคลที่เผชิญปัญหาเช่นเดียวกันในชุมชน เพื่อให้บุคคลเหล่านี้พัฒนาแนวทางการแก้ไขปัญห อาทิ ประเด็นปัญหาที่ผู้นำชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจ ความไม่ใส่ใจในการพัฒนาคนพิการ ที่ "เสกสรร" และ "สมศักดิ์" "ฉลอง" ได้สะท้อนให้เห็น รวมทั้งประเด็นความไม่มั่นใจในสถานภาพ และอำนาจของชาวบ้าน ที่ "อนันต์" และ "สมศักดิ์" ได้ตอกย้ำ จากการอธิบายแลกเปลี่ยนความคิดและทรัพยากรอย่างสมานฉันท์ ดังที่นำเสนอในข้างต้นมาเป็นลำดับนั้น ทำให้นำไปสู่ขั้นตอนต่อไป

2. ความเป็นกลุ่มและการสะท้อนขบคิดเชิงวิพากษ์ (Collective and Critical Reflection) : ก่อนการพัฒนา หาทางแก้ไขปัญหที่มีการเรียนรู้ร่วมกัน คำถามหรือโจทย์ที่ต้องการแก้ไขต้องมีความชัดเจน การกำหนด/วินิจฉัยปัญหา ที่ Ira Shor (1987, p. 93) เรียกว่า "การมีประสบการณ์อย่างไม่ธรรมดาในสิ่งที่ธรรมดา" ถือเป็นขั้นตอนแรกและภารกิจของนักการศึกษาหรือผู้วิจัยที่ต้องทำ และเพื่อน ๆ ผู้ร่วมปัญหาทุกคนต้องเข้าสู่กระบวนการ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) การตรวจสอบความเข้าใจ ข้อตกลงเบื้องต้นร่วมกันอย่างมีระบบ การขยายการตระหนักรู้และทางเลือก จากขั้นตอนนี้จะช่วยทำให้เกิดลักษณะและทิศทางของแผนงาน/โครงการ และจะขับเคลื่อนผู้ร่วมโครงการ การกระตุ้นความรู้และทักษะในการปฏิบัติการของกลุ่มต่อไป

ดังในกรณีปัญหาอุปสรรคของการไม่เอาใจใส่ต่อต้านด้านคนพิการของผู้นำชุมชน จึงทำให้พวกเรามานั่ง ทบทวนวิเคราะห์หาทางออกเพื่อให้งาน CBR บรรลุผลโดยนำโครงการ CBR ที่ทีมงานของพวกเราเสนอไว้ในแผนงานประจำปีของ อบต. หรืออย่างน้อยมีนโยบาย เอาใจใส่การช่วยเหลือคนพิการในชุมชนที่รับผิดชอบมากขึ้น ทางเลือก ทางออกประการหนึ่งที่หลายคนในทีมงานมองเห็นก็คือ การเกาะเกี่ยวโครงสร้าง"อำนาจตำแหน่งทางการเมือง"ที่ผูกโยงกันเป็นลำดับชั้น มาเบียดขับอำนาจของ นายกและปลัด อบต.เหล่านั้น ดังที่ได้ปรารภและเสนอในที่ประชุมของหลายคน ว่า

สมศักดิ์: ...ปลัดมันเล่นการเมืองและมันไปยึดติดกับกำนันมากเกินไป ต้องเข้าใจด้วยว่าปลัดเป็นวัวสันหลังหวัะ เพราะนายกคนก่อนเค้ารายงานให้ปลัดย้ายไปจาก อบต. บ้านแดง เพราะไม่ให้ความร่วมมือในการ

ทำงาน ที่นี้มันไม่มีที่ไปเลยย้ายไม่ได้ ปลัดเลยต้องหาที่เกาะให้
เหนือกว่านายกไว้ ที่เกาะของปลัดคือ หนึ่งกำนันวิไล สอง สจ.ทอง
สาม นายอำเภอเค้าจะเกาะติดแน่นเลยผมคิดว่าอาจารย์ทวิณาจะ
เชิญกำนันวิไลมาร่วมด้วย เท่าที่ทราบกำนันวิไลเค้าจะสนใจในเรื่อง
พวกนี้เหมือนกัน.....ถ้าเข้ากับนายอำเภอได้ละ ปลัดคนนี้จะเค้าจะตาม
เพราะปลัดคนนี้นั้นมาแบบว่าชอบเล่นการเมืองว่าฝ่ายไหนแข็งมันก็
จะอยู่

อนันต์: ท่านอาจารย์ลองเชิญท่านกำนัน กำนันถวัลย์ ตำบลบ้านเหลือง
กำนันสุกัน ตำบลบ้านขาว กำนันวิไล ตำบลบ้านแดง

จากข้อคิดเห็นของพี่สมศักดิ์ และพี่อนันต์ ทำให้เข้าใจได้ว่าพวกเราอาจต้องไป
เกาะเกี่ยวอำนาจตำแหน่งทางการเมือง อย่าง นายอำเภอ สมาชิกสภาจังหวัด (สจ.) กำนัน
ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งถือเป็นสาย “อำนาจทางการเมืองเก่า” และอีกมิติหนึ่งคือ “ความเป็นเพื่อนรุ่นราว
คราวเดียวกัน” มา “หนุนหลัง” และเบียดขับกับอำนาจตำแหน่งการเมือง อย่าง นายก ปลัด และ
สมาชิกอบต. ซึ่งเป็นสาย “อำนาจทางการเมืองใหม่” หรือ “คนต่างรุ่น” ในชุมชน ซึ่งดูเหมือนพวก
เราจะหาทางออกได้ไม่ยาก แต่ทว่า “ผู้ใหญ่เสรี” หนึ่งในทีมงานของพวกเรา ได้ให้ข้อสังเกตที่
แตกต่างได้อย่างน่าสนใจว่า

...ผมขอเสริมหน่อยนะครับ...ขนาดท่านนายอำเภอ ยังต้องของบประมาณ
จาก อบต.ที่ว่าจะมาสนับสนุนกิจกรรมก็ต้องขอจาก อบต.และเทศบาล ที่นี้
ท่านไปดูได้อำเภอเปิดปิดแอร์เป็นเวลา พอร้อนถึงจะเปิด พอ 16.00น.ปิด แต่
ว่าพอไปดูความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ขอพาดพิงนิดหนึ่ง ที่ อบต. แม้กระทั่ง
พนักงานติดแอร์ทุกห้อง... ท่านดูเถาะขนาดอำเภอเป็นที่เลี้ยงยังต้องขอ อบต.
กับเทศบาล พุดปากไว้ชนิดหนึ่งคือถ้าเค้าเห็นด้วยคือให้ ถ้าไม่เห็นด้วยเราก็
เหมือนขอทาน นี่พูดตรง ๆ

...อย่างประชุมประชาวิจารย์ อบต. บ้านขาววันนั้น พอนายอำเภอกลับ
ผู้ใหญ่บ้านก็กลับกันหมดท่านไปทำงานใกล้บ้านผมแต่ทำไมเชิญผม ผมก็
ไปยุ่งไม่ได้ ผู้ใหญ่บ้านตอนนี้เป็นเพียงผู้ประสานงานนะ ไม่ใช่เป็นผู้
ดำเนินงาน ชาวบ้านเกิดอะไรก็ อบต. หรือเทศบาล ...

จากการสะท้อนของพี่สมศักดิ์ พี่อนันต์ และผู้ใหญ่เสรี ทำให้มองเห็น ความ
โยงโย ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ อย่างน้อย 2 ประการ คือ ประการแรก มองเห็นการทับซ้อนของ

โครงสร้างอำนาจในชุมชนที่หลากหลาย มิได้เป็นโครงสร้างอำนาจเชิงเดี่ยวอีกต่อไป หากมองผิวเผิน อาจเข้าใจว่า ผู้มีอำนาจทางการเมืองสูงสุดในอำเภอ ก็คือ นายอำเภอ แต่เอาเข้าจริง ๆ เรา กลับเห็น อำนาจงบประมาณ หรือ “อำนาจเงิน” ของ อบต. ที่ไปทับซ้อน “อำนาจทางการเมือง” นั้น แม้จะทับซ้อนไม่ได้อย่างเด็ดขาด แต่ก็เพียงพอที่จะทำให้นายอำเภอเกรงใจ ไม่สามารถลงดาบให้คุณให้โทษอย่างที่เคยจะเป็น ดังนั้น นายอำเภอจึงเป็นเสมือน “ศาลพระภูมิเจ้าที่” ที่ลี้ภัยอยู่หนึ่ง ๆ ตั้งไว้เพื่อให้คนยำเกรง เป็นที่พึ่ง ให้พร รับฟังคำพร่ำบ่นของผู้มีทุกข์ ทั้งจากฝ่าย อบต. และ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น ประการที่สอง ทำให้มองเห็นความขัดแย้ง ไม่ลงรอยของกลุ่มอำนาจการเมืองเก่า อย่าง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กับ กลุ่มอำนาจการเมืองใหม่ อย่าง นายก ปลัด อบต. นำไปสู่โครงสร้าง แบบแผนอำนาจทางการเมืองแบบแยกตัว (Split- Power Structure) (Powers, 1975; Michigan State University, 1990) หากมองในแง่ดีแล้ว ก็น่าจะเป็นประโยชน์ ในการถ่วงดุลอำนาจ ต่อกิจกรรม การขับเคลื่อนต่าง ๆ ในชุมชน รวมทั้งงาน CBR ด้วย

ไม่เพียงแสวงหาและการเกาะเกี่ยว “อำนาจการเมืองเก่า” เพื่อมาเบียดทับกับ “อำนาจการเมืองใหม่” ทีมงาน CBR ยังแสวงหาทางเลือก มองหาแหล่งอำนาจอื่นมาหนุนเสริม สถานภาพ และอำนาจของ “ชาวบ้าน” นั่นก็คือ “อำนาจผู้รู้” หรือ “อำนาจวิชาการ” ดังที่พวกเขา ได้สะท้อนให้ฟังว่า

อนันต์: ...ผมพูดตรง ๆ นะ ก็ต้องขอใจคณะกรรมการ ที่เห็นว่าผมเป็นคนที่มีชื่อเสียง แต่ใจจริงแล้วโครงการของเรายังไม่เป็นรูปธรรม ที่จับต้องได้ ก็อยากให้ทางท่านอาจารย์ (ทวี) ปกครองไปสักพักสัก 2-3 เดือน ให้การประชุมผ่านไปสักพักหนึ่งก่อน

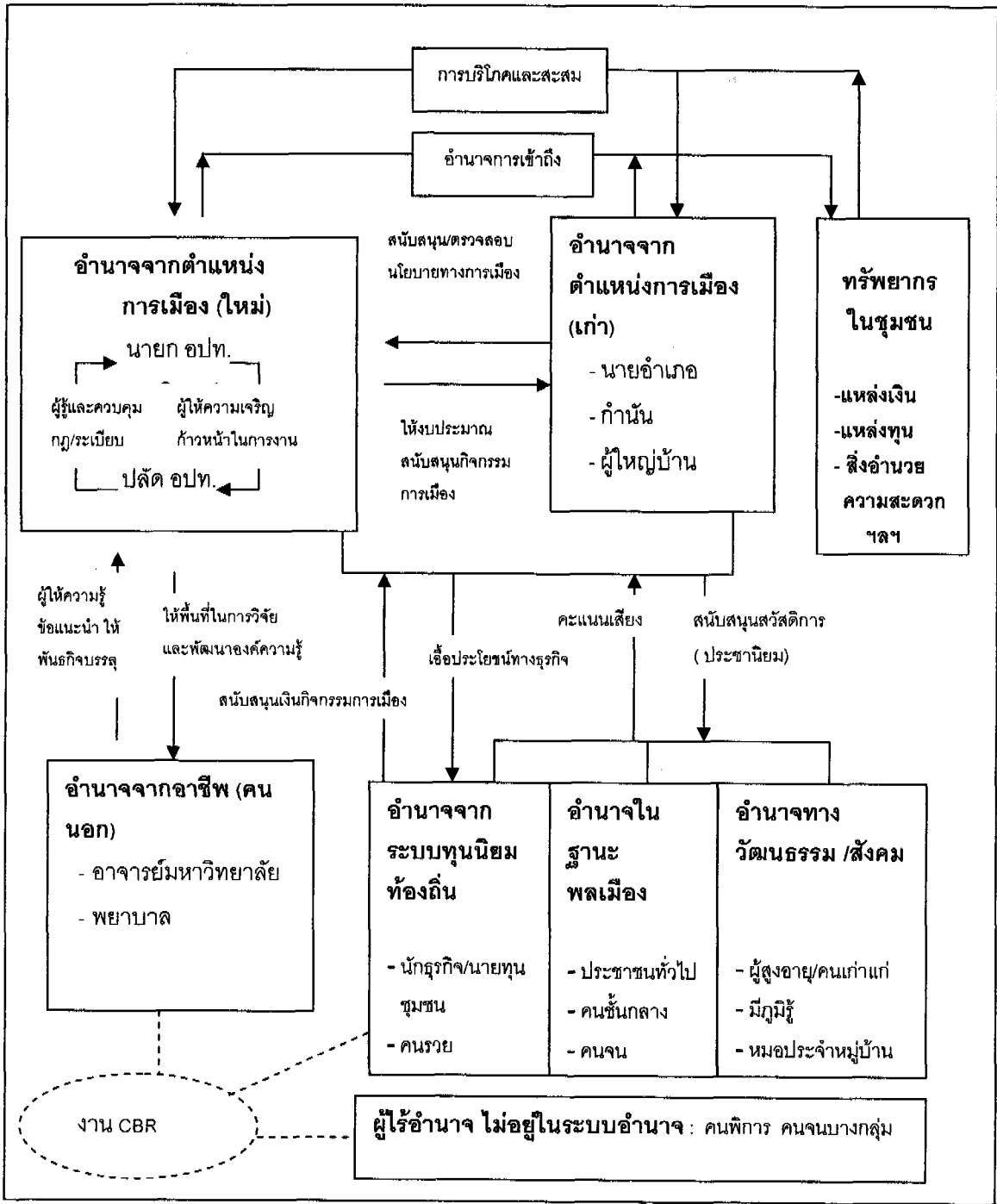
สมศักดิ์: ...พวกผมคนเค้าวินิจฉัยว่าไม่น่าเชื่อถือเลย แต่ว่าพวกผมจะเป็นผู้ร่วมทำวิจัยแต่เค้าก็เชื่อในระดับหนึ่ง แต่ว่าเราจะไปชี้เป็นชี้ตายเค้าจะไม่เชื่อถือ ทุกวันนี้ อาจารย์ไม่ลงมา คนก็ยังมองว่าจะเชื่อไหม พอบอกตอนนี้อาจารย์ทวีเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่องนี้ ถ้าอาจารย์(ทวี) ซึ่งออกไปล้มเหลวเลยนะโครงการนี้

ฉลอง: ...ถ้าพูดถึงว่าจะคุยกับระดับใหญ่ ๆ มันต้องมีระดับอาจารย์ทวี หรือว่าอาจารย์องอาจ หรือว่า อาจารย์สำราญ คุณโสภิตาระดับนี้ไปคุย ผมว่าได้ผล แต่ว่าถ้าจะให้พวกผมไปคุยกับเค้า ผมว่ามันไม่น่าหนัก

การเกาะเกี่ยวอำนาจแห่ง “ผู้รู้” “วิชาการ” ก็ได้เป็น “การพึ่งพิง” (Depend on) ของชาวบ้านต่อนักวิชาการ/นักวิชาชีพแต่ฝ่ายเดียวอย่างสิ้นเชิง หากแต่เป็นการ “พึ่งพาอาศัย” (Co-operation) กันของทั้งสองฝ่าย ดังที่ “ฟ็อนนัต” บอกกับผู้วิจัยว่า “อาจารย์เปรียบเหมือนสมอง....พวกผมเปรียบเสมือนมือเท้า...คืออาจารย์มีความรู้ คอยแนะนำ แต่อาจารย์จะไม่สามารถทำเองได้ พวกผมเป็นฝ่ายปฏิบัติงานมันถึงจะสำเร็จ”

จากข้อมูลการสะท้อน ขบคิดของพวกเราข้างต้น จึงทำให้มองเห็นและเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์และโครงสร้างอำนาจในชุมชนแห่งนี้ได้ชัดเจนขึ้น ดังภาพที่ 10

ภาพที่ 10
ความสัมพันธ์และโครงสร้างอำนาจในชุมชนก้นาง CBR

ที่มา: การสังเคราะห์ของผู้วิจัย (ทวี เชื้อสุวรรณทวี)

ภาพที่ 10 แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง นักเมืองสายเก่า อย่าง นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กับ นักการเมืองสายใหม่ อย่างนายก และปลัด อบต. และในอีกมิติหนึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่ยากจน ไม่มีความรู้ ขาดความรู้ ในขณะที่ผู้มีตำแหน่งทางการเมืองในชุมชนนั้นจะเป็นผู้สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่ากลุ่มคน/สถาบันอื่น ๆ เมื่อเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่า ก็จะทำให้มีปัจจัยการผลิต และอำนาจการบริโภค หรือมีทรัพย์สิน เงินทองมาก มีฐานะทางเศรษฐกิจเหนือกว่าคนอื่น ๆ การใช้นโยบายประชานิยมและนโยบายเชิงการสงเคราะห์ของผู้นำชุมชนจึงตอบสนองความต้องการของประชาชนที่ยากจนและเป็นฐานเสียง ได้อย่างลงตัวพอดีพอดี ซึ่งการมีฐานะดี ก็จะทำให้ตนเองเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองได้มากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก กำนัน นายก อบต. มักจะเป็นผู้มีฐานะ หรือดำเนิน “ธุรกิจ” ในชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม ผู้มีตำแหน่งการเมืองบางกลุ่ม มักจะขาดความรู้ในการบริหารทางการเมืองและกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน จึงเป็นช่องทางของ “ผู้รู้” ผู้มีความรู้ในมิติต่าง ๆ เข้ามาชี้แนะและถ่วงดุลอำนาจของผู้มีอำนาจทางการเมืองได้บ้าง จึงทำให้งาน CBR พอจะขับเคลื่อนไปได้

3. การปฏิบัติการเพื่อการเปลี่ยนแปลงและเปลี่ยนผ่าน (Transformative Action) : ในขั้นนี้ ปฏิบัติการของชุมชนหรือสถาบัน/องค์กรใหม่เริ่มเกิดขึ้น รวมทั้งกระบวนการการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนก็จะดำเนินต่อไป บทบาทของนักการศึกษาหรือผู้วิจัยคือ การช่วยเหลือระดับประคองในกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมต่อไป การช่วยเหลือด้านการฝึกอบรม การจัดเตรียมช่วยเหลือชุมชนเกี่ยวกับงานด้านเอกสาร การเขียนโครงการ รวมทั้งการสร้างหรือให้ความชอบธรรมในความรู้ที่ชุมชนเป็นผู้ผลิต จากขั้นตอนนี้จะนำไปสู่การเรียนรู้มากขึ้น และการสะท้อนขบคิดเชิงวิพากษ์ และกลับเข้าสู่วงจรขั้นที่ 1 ต่อไป

ดังกรณีนี้ แม้ว่าทีมงานจะเห็น ทำความเข้าใจกับโครงสร้างอำนาจดังกล่าว และมีท่าทีว่าจะพยายามให้นักวิชาชีพ นักวิชาการอย่าง ผู้วิจัย และคุณโสภิตาให้คำยันและอยู่ในโครงการอีกระยะ หรือไม่ก็ถอยออกไปนั้น หากผู้วิจัยและคุณโสภิตาอึดเียบกับค่านิยมชมเชยเหล่านั้น ก็อาจทำให้ผู้วิจัยและทีมงานเดินทางผิดทิศ ผิดทางอย่างแน่นอน เพราะในที่สุดก็จะทำให้ชาวบ้าน คนพิการที่อยู่ในทีมงานอยู่ในภาวะพึ่งพิง และเกาะเกี่ยวอำนาจวิชาการ อำนาจแห่งผู้รู้ โดยมีได้ยกระดับหรือเสริมอำนาจแห่งตน (Empowerment) หรือมิได้ปลดปล่อยตนเอง ให้เป็นอิสระจากการเกาะเกี่ยวและพึ่งพิงสรรพสิ่งอื่นได้ จึงเป็นเหตุให้ คุณโสภิตาและผู้วิจัยต้องพยายามชี้ทางออกนั้น แก่ผู้ที่อยู่ในทีมงานอย่างละมุนละม่อม และค่อยเป็นค่อยไป นั่นก็คือ การริเริ่มจัดตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่งขึ้นมาโดยให้ทีมงาน ที่เป็นคนในชุมชนเป็นผู้นำ ผู้วิจัยและคุณโสภิตาเป็น

ผู้ดูแลอยู่ห่าง ๆ พยายามสร้างตัวตน สร้างความมั่นใจ และตอกย้ำให้เห็นถึงบทบาท ความสำคัญ ของคณะกรรมการชุดนี้ซึ่งชุมชนก็เริ่มเข้าใจและเห็นชอบเป็นลำดับ

โสภิตา: ...ตอนนี้เรายังมองว่าเค้า (อบต.และชุมชน) ยังไม่เข้าใจยังไม่ตระหนัก เราก็ต้องทำให้เขาตระหนักโดยที่ตอนนี้เรากำลังสร้างคณะกรรมการ พื้นที่ที่จะลงไป ทำทุกกระบวนการอย่างที่อาจารย์ว่าทั้งแข็งและอ่อน ต่อไป 4 ปีเราอาจจะไม่ต้องทำหรือทำแค่ 4 ปีครั้งหรือ2ครั้ง เพราะว่า กฎหมายมันบังคับอยู่แล้วมันเป็นข้อบังคับตำบลที่จะเข้ามาบังคับในเรื่องนี้อยู่แล้ว

ทวิ: ส่วนหนึ่งคือการจะทำงานอย่างนี้ได้เราต้องมีคนทำงานตลอด อย่าได้ ผากไว้กับใครเด็ดขาด ส่วนหนึ่งทีมงานมันเดินส่วนหนึ่งเรามี ค่าตอบแทนให้กับคนที่ทำงาน หมายถึงว่าเป็นตัวประสานงาน คือถ้า เราไปฝากว่า อบต.ทำไปแล้วกัน เค้าก็จะละทิ้ง คือจะไปโทษเค้าไม่ได้ เค้าก็มีงานเร่ง ก็เลยต้องมีคนที่ทำงานอาจเป็นคนทั่วไปในชุมชน

...ผมมามองว่าถ้าเราเข้มแข็งปั๊บ ผมจะให้เป็นคนคณะทำงานที่ถาวร เหมือนกับสภาวัฒนธรรมเหมือนกับ สภากลุ่มแม่บ้านสตรีของพุทธ มณฑล เราก็อยากบอกว่าอาจจะตั้งชื่อกลุ่มว่าเพื่อนช่วยเพื่อนคน พิการซึ่งมีประธาน กรรมการ แล้วประธานจะต้องมีที่นั่งประชุมที่ อำเภอบางเดือน ที่จะไปรับรู้และนำเสนอ นั่นแปลว่าตอนท้ายของการ ทำแผนงานให้ชัด และเรามีอะไรคล้ายว่าสื่อสารกับเค้าให้ตรง ว่าเรา ทำอะไรไปบ้างเค้าจะเห็นภาพ ซึ่งแปลว่าจบ...พวกผมแล้ว นี่เพราะว่า ในภาพของนักวิชาชีพไม่ควรจะอยู่ตรงนั้น ควรเป็นคนในชุมชนตรงนี้เป็น เรื่องของคนพิการจริง ๆ ตรงนี้ผมอยากให้กลุ่มของคนพิการ ด้วยซ้ำ

ผู้ใหญ่เสรี: พุดง่าย ๆ คือ ประธานเสนอวาระที่เราจะประชุม เราบรรจุเข้าไป แล้วแต่เราจะพูดได้เท่าไร มันเป็นเรื่องที่กระตุ้นเตือนให้เค้าควรทำ เพราะวาระเบี้ยววาระมันถึงจังหวัดด้วย ตอนนี้มันเป็น CEOแล้วนะ มันอยู่นิ่งไม่ได้

ในที่สุดพวกเราให้ชื่อคณะกรรมการชุดนี้ว่า “คณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคน พิการประจำอำเภอฟุทธมณฑล” โดยมีการสลับบทบาทหน้าที่ของทีมงานที่ทำวิจัยอยู่ จากผู้วิจัยที่

เป็นหัวหน้าโครงการ เปลี่ยนถ่ายตนเองไปเป็น “ที่ปรึกษา” ของคณะกรรมการ ให้ เสกสรรค์ คนพิการ เป็นประธาน มีเพื่อนดีเป็นรองประธานคนที่ 1 คุณโสภิตาเป็นรองประธานคนที่ 2 ส่วนทีมงานวิจัยที่เหลือเป็น กรรมการโดยให้นายอำเภอพุทธมณฑลลงนามในคำสั่งแต่งตั้งดังกล่าว ภายหลังจากที่ทำวิจัย ดำเนินงาน CBR แล้ว 4 เดือน เสมือนว่าพวกเรามีหมวก 2 ใบ ใบหนึ่งคือ ทีมวิจัย CBR ของ สกว. ที่มีผู้วิจัยเป็นหัวหน้าทีม และจะยุติบทบาทลงเมื่อผลิตงานให้ สกว. แล้ว ภายใน 1 ปี 5 เดือน อีกใบหนึ่ง พวกเราคือคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการอำเภอพุทธมณฑล โดยมีเสกสรรค์ หนึ่งในทีมงานที่เป็นคนพิการ เป็นประธานหรือหัวหน้าทีม เพื่อกำกับดูแลนโยบายด้านการช่วยเหลือ พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการในอำเภอ ที่หวังว่าจะเป็นคณะกรรมการ คณะบุคคลที่จะหมุนเวียนคนในชุมชนมาเป็นกรรมการ ทุก ๆ 2 ปี และจะอยู่คู่กับอำเภอพุทธมณฑลตลอดไป แม้ว่าจะไม่มีนโยบาย CBR ในระดับชาติ แต่พวกเราก็พยายามคณะกรรมการระดับอำเภอ หรือระดับชุมชนขึ้น อันเป็นข้อบางที่ความยั่งยืนของงาน CBR ประการหนึ่ง ดังที่องค์การสหประชาชาติและองค์กรสากลได้ระบุไว้ (ILO, UNESCO, UNICEF, WHO, 2002)

แต่อีกมิติหนึ่ง แม้จะดูเหมือนว่าโครงสร้างอำนาจดังกล่าวเป็นแบบแยกตัว (Split-Community Power Structure) มีการถ่วงดุลย์อำนาจกันระหว่าง อำนาจทางการเมืองแบบเก่า และแบบใหม่ หรือรวมทั้งอำนาจแห่งวิชาการและการเกิดขึ้นของสถาบัน/องค์กรใหม่อย่าง “คณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการประจำอำเภอพุทธมณฑล” ที่เพิ่มเข้าไปในโครงสร้างอำนาจ อาจกลายเป็นแบบเครือข่าย (Tight-Knit Group Power Structure) แต่แท้จริงแล้ว อำนาจต่าง ๆ ยังอยู่ในกลุ่มคนเพียงไม่กี่คนทั้งในกลุ่มอำนาจการเมืองแบบเก่า และแบบใหม่ที่เป็นอำนาจ “รัฐ” ที่ไปครอบงำ อำนาจประชาชนส่วนใหญ่ ดังนั้นหากมองให้ลึก ๆ แล้วโครงสร้างอำนาจดังกล่าวยังเป็นแบบปิรามิด (Pyramid Power Structure) ที่ทั้งนักการเมืองอำนาจเก่าและอำนาจใหม่และเป็นคนส่วนน้อยในชุมชน มีอำนาจและเข้าถึงทรัพยากรมาก ในขณะที่คนส่วนใหญ่มีอำนาจและเข้าถึงทรัพยากรได้น้อย ถูกกดขี่ เชาว์ดเอาเปรียบ (Powers, 1975; Michigan State University, 1990) ซึ่งก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่อาจทำให้งาน CBR มิได้รู้หน้าอย่างที่คิดมากนัก ภายหลังจากที่ผู้วิจัยติดตามและเฝ้าสังเกต เพราะมิติของคนพิการ และความพิการ เป็นเพียง “มิติเล็ก ๆ” ที่อยู่ในวงจรและโครงสร้าง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าว เป็นเรื่องราวที่แทบจะมองไม่เห็น การปรากฏขึ้นหรือไม่ปรากฏขึ้นของงาน CBR และเรื่องราวของคนพิการ แทบจะไม่ส่งผลหรือเกิดการสั่นคลอนโครงสร้างอำนาจนี้มากนัก

แต่ปรากฏการณ์ การมองเห็นโครงสร้าง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การยินยอมของคนในต่อคนนอกให้เข้าดำเนินงาน CBR การก้าวร้าวอย่างค่อยเป็นค่อยไปของผู้ปฏิบัติงาน CBR ดังกล่าวก็เป็น “ตัวอย่างหนึ่ง” ในหลาย ๆ ตัวอย่างภายใต้ “ปรากฏการณ์ CBR” ที่เป็น “จุดเริ่มต้น” หรือ “วิวัฒนาการการ” ที่จะนำไปสู่ “การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนผ่านและปลดปล่อย” (Transformative Learning and Emancipatory) “การยกระดับ/ปลุกจิตสำนึก” (Conscientization) “งานสังคมสงเคราะห์แบบถอนรากถอนโคน” (Radical Social Work) เพราะเป็นการแสวงหา “ทางเลือก” (Alternative Approach) ของคนใน ที่ต้องพิจารณาถึงความ “เหมาะสม” “เป็นจริง” “เป็นไปได้” บน “ฐานการปฏิบัติแห่งเสรีภาพ” (Praxis of Liberation) (Freire, 1970) ที่อาจไม่รวดเร็วทันใจ ไม่ได้ตั้งใจของนักวิจัย นักวิชาการทั่วไป มิฉะนั้นจะเป็นการยึดเยียด และคงไม่เข้าถึง ทฤษฎี/แนวคิดการยกระดับจิตสำนึกได้อย่างแท้จริง และคงไม่มีคำตอบที่สมบูรณ์และสำเร็จรูปในการตอบคำถามเหล่านี้หากต้องพิจารณาจากบริบท ความเหมาะสมกับความเป็นจริงและปฏิบัติได้เท่านั้น แต่อย่างน้อย “คนใน ชาวบ้าน” ในฐานะผู้ปฏิบัติงาน CBR ได้ร่วมกันตั้งคำถามอย่างวิพากษ์ต่อข้อสรุปและสถาบัน (Assumptions and Institutions) ที่ทำให้มองอย่างคุ้นชิน ธรรมชาติ ธรรมดา ดังปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอมานี้เป็นลำดับภายใต้สังคมและบริบทของพวกเขาเอง (Bailey and Brake, 1975, p. 9; Statham, 1978, p. 15) ซึ่งมีใช่ การตัดสินใจ/การกำหนดผล บุคคลอาจเลือกที่จะ “ยินยอม” “ปรับเปลี่ยน” “ปฏิรูป” หรือ “ปฏิวัติ” ก็ได้ แม้ปัญหายังคงอยู่ บุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงทฤษฎีหรือชุดความรู้ของตน โดยปราศจากศักยภาพในการเปลี่ยนสถานการณ์นั้นก็ได้ ดังนั้นจึงเป็นการเน้น การเปลี่ยนแปลง “จิตใจ” (Mind) “วิธีคิด” (The way we think about) เป็นประเด็นสำคัญ ดังนั้นการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนผ่าน (Transformative Learning) จึงประกอบไปด้วย อุปสรรค ข้อท้าทายเชิงประวัติศาสตร์ ที่ถูกสะท้อนขบคิด ภายใต้ข้อห้าม แบบแผนทางสังคม จนปรากฏเห็นแบบแผน กฎเกณฑ์บางอย่างที่แตกต่างไปจากเดิม ที่มีใช่การสร้างอุปสรรคเพิ่ม แต่เป็นการสร้างสรรค้อย่างค่อยเป็นค่อยไป และนำไปสู่การพัฒนาเป็นกรอบความคิดรวบยอด เพื่อการมีส่วนร่วมในอุปสรรค ข้อท้าทายที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่แล้ว (Statham, 1978, pp.16-17; Heaney and Horton, 1990, p. 85)

การเกิดวงจรของการเรียนรู้ การเกิดจิตสำนึกของความยินยอมฯ ที่เสนอข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่า ความเป็น “คนใน” และ “คนนอก” อาจมิได้มีเส้นกันอย่างชัดเจน หรือจัดแบ่งโดยใช้ลักษณะทางกายภาพ ภูมิศาสตร์ หรือลักษณะที่เราคุ้นชิน อาทิ คนในเมือง-คนชนบท พุทธมณฑล-นอกพุทธมณฑล ประเทศไทย-ต่างประเทศ นักวิชาการ-ชาวบ้าน นักวิจัย-ผู้ให้ข้อมูล ผู้รู้-ผู้เรียน แต่หมายถึง “ผู้เป็นเจ้าของปัญหา – ผู้ชี้ให้เห็นปัญหา” “ผู้ไร้อำนาจ-

ผู้เสริมอำนาจ” หรือ อาจไม่จัดแบ่งเลยก็ได้ เพราะอยู่ในฐานะ “ผู้ร่วมเรียนรู้” “ผู้มีส่วนได้เสีย” เหมือนกันหมด

อย่างไรก็ตาม เราอาจถอดบทเรียนจากข้อมูลจริงในสนาม ที่ได้นำเสนอข้างต้น เป็น “วงจรจิตสำนึกแห่งการยินยอมของคนในต่อคนนอกให้เข้าดำเนินงาน CBR” ด้วยท่าทีอย่างเป็นมิตรและสมานฉันท์ต่อกันและกัน ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11

วงจรจิตสำนึกแห่งการยินยอมของคนในต่อคนนอกให้เข้าดำเนินงาน CBR

